

Siostrzyczko, braciszku! Pomóż mi to powiedzieć!

Program wspomaganie komunikacji w rodzinach dzieci niemówiących,
posługujących się alternatywnymi i wspomagającymi
metodami porozumiewania się.

praca zbiorowa pod redakcją

Aliny Smyczek

Beaty Bolon

Anny Bombińskiej-Domżał

Joanny Guzik

Projekt zrealizowany ze środków
Funduszu Inicjatyw Obywatelskich

Stowarzyszenie **Mówić bez Słów**
Kraków 2005

Wstęp

W społeczeństwie zidentyfikować można wiele grup, które wymagają specjalnego zabezpieczenia i wsparcia społecznego. Są wśród nich rodziny z dziećmi dotkniętymi niepełnosprawnością. Ich sytuacja poprawiła się nieco w ciągu ostatniego dziesięciolecia, zarówno jeśli chodzi o dostęp rodziców do pomocy specjalistycznej, jak i świadomość społeczną. Wiele z nich otrzymuje odpowiednią pomoc w ramach działających placówek, w oparciu o dawno znane w Polsce metody i wypracowane sposoby postępowania. Przeciętny obywatel ma wyobrażenie, jakiej opieki potrzebuje dziecko głuche lub niewidome. Nie dziwi już nikogo osoba z białą laską, ani grupa ludzi używających języka migowego.

Istnieją jednak wciąż takie rodzaje niepełnosprawności, które budzą w ludziach lęk, współczucie i wywołują duży dystans uniemożliwiający zwykłe traktowanie tych osób w społeczności. Na szczególną uwagę zasługują rodziny wychowujące dzieci z uszkodzeniami ośrodkowego układu nerwowego, u których ruchowej niepełnosprawności towarzyszą poważne trudności w rozwoju mowy i porozumiewaniu się. Z powodu ruchowej niepełnosprawności są one głównie poddawane rehabilitacji, a wszelkie działania edukacyjne wobec nich sprowadzają się najczęściej do stymulacji zmysłów oraz prezentowania im różnych treści bez stwarzania możliwości autentycznego uczestnictwa. Zwykle wymagają dużej pomocy w codziennym funkcjonowaniu. Są tym samym bardzo narażone na przedmiotowe traktowanie. Ponieważ nie mogą mówić na ogół nie poddają się standardowym ocenom psychologicznym i nie mają rzetelnych diagnoz. Odmawia się im kompetencji poznawczych, nie dostrzega ich prawa do decydowania o sobie, skazuje na psychiczne ubezwłasnowolnienie. Zaleca się otaczać je miłością i opieką, to jednak nie wystarcza do prawidłowego rozwoju osobowości tych dzieci. Bez możliwości komunikowania się zablokowane są drogi kształtowania się ich tożsamości, autonomii, odrębności.

Obraz społeczny tych osób jest bardzo wypaczony, a pociąga to za sobą wyjątkowo trudną sytuację psychiczną ich rodzin. Żyją one w poczuciu niskiej wartości oraz bezradności. Często dostrzegają drzemiące w dziecku możliwości i kompetencje, jednak nie potrafią same pomóc mu w wyrażaniu siebie, zwłaszcza w środowisku pozadomowym. Warto zaznaczyć, że część tych dzieci jest zupełnie sprawna intelektualnie i gdyby tylko dysponowała możliwością komunikacji mogłaby uczestniczyć w edukacji masowej lub co najmniej znaleźć miejsce w szkołach integracyjnych. Problem dotyczy także tych dzieci i młodzieży, które straciły możliwość porozumiewania się w wyniku wypadków czy innych uszkodzeń mózgu.

Niemówiące dzieci i młodzież nie zostały dotąd zidentyfikowane w żadnej z polskich statystyk, nie są wymieniane w podręcznikach dla studentów pedagogiki, psychologii, ani logopedii jako grupa wymagająca specjalnego traktowania. Skutkuje to niemal całkowitym wykluczeniem społecznym tej grupy. Jego skutki są szczególnie dotkliwe dla rodzin dzieci niemówiących. Nie

dostają one odpowiedniego wsparcia i wskazówek, jak wspomagać rozwój swoich dzieci i wychowywać je. Jakość ich życia jest poważnie obniżona i zwykle sytuacja taka utrzymuje się przez całe ich życie.

Na świecie od ponad 30 lat istnieją coraz doskonalsze formy pomocy osobom niemówiącym i ich rodzinom. Są znane pod nazwą alternatywnych i wspomagających metod komunikacji (AAC). Termin ten oznacza cały obszar praktyki klinicznej – edukacyjnej, logopedycznej, psychologicznej – mającej na celu skompensowanie (uzupełnienie bądź zastąpienie) zaburzonej lub nie istniejącej mowy. Niemożliwe do wypowiedzenia słowa zostają zastąpione przez symbole – znaki graficzne lub manualne, które niosą znaczenia i mogą służyć do budowania wszelkich wypowiedzi, podobnie jak mowa. Zestaw symboli odpowiedni dla wieku, potrzeb i zgodny z samodzielnym wyborem użytkownika umieszcza się w specjalnej tablicy lub w segregatorze. W tak przygotowanym osobistym słowniku osoba niepełnosprawna wskazuje ciągi znaków wyrażające jej myśli, pragnienia, pytania, komentarze. Opisane proste pomoce mają swoje elektroniczne odpowiedniki: komputery i inne urządzenia wysokiej technologii odtwarzające nagrany głos lub wykorzystujące mowę syntezowaną. Dzięki takiemu urządzeniu osoba niemówiąca może być słyszalna i bardziej niezależna w nadawaniu komunikatów.

Stosowanie AAC wobec poszczególnych użytkowników to proces złożony i bardzo zindywidualizowany. Ma on jednak znaczenie kluczowe dla rozwoju osobowego, edukacji, samodzielności, autonomii i jak najbardziej niezależnego życia osoby niepełnosprawnej, która nie może posługiwać się mową. Nie trzeba udowadniać, że korzyści te bezpośrednio wpływają na jakość życia rodzin tych osób, a AAC może diametralnie zmienić obraz niepełnosprawnego dziecka i jego relacje z rodzicami, rodzeństwem i innymi osobami z otoczenia.

Komunikacja wspomagająca i alternatywna trafiła do Polski przed ponad dziesięcioma laty i od tamtej pory z każdym rokiem rozwija się bardziej dynamicznie. Wciąż jednak mimo ogromnego zaangażowania entuzjastów, kilku ośrodków oraz *Stowarzyszenia na rzecz Propagowania Wspomagających Sposobów Porozumiewania się „Mówić bez Słów”*, pozostaje dziedziną mało znaną i niedostępną dla przeciętnego, niemówiącego dziecka. Uchodzi czasem za metodę alternatywną, wyszukaną, dodatkową – podczas, gdy powinna być powszechna w środowiskach specjalistów i traktowana podobnie jak język migowy, alfabet Braille’a czy oprotezowanie ortopedyczne.

Jak wspomniano wyżej istnieją jednak w Polsce miejsca, gdzie stosowanie AAC wobec dzieci niemówiących stało się standardem. Tam dla każdego potrzebującego dziecka specjaliści budują indywidualny system komunikacji. Składa się nań wiele elementów: osobisty słownik, zestaw znaków, sposób ich wybierania, odpowiednie siedzisko, rozwiązania umożliwiające dostęp do komputera. Niestety, nawet najbogatszy system nie będzie działał, jeśli nie będą go współtworzyć i używać osoby bliskie niemówiącemu dziecku, a więc członkowie jego rodziny. To w rodzinie dziecko ma szansę przekonać się, że jest słuchane, że jego głos ma znaczenie, że jego prośby czy pragnienia są honorowane. Od umiejętności budowania sytuacji komunikacyjnych, czyli „robienia dziecku miejsca” zależy to, czy ono zabierze głos i zechce uczestniczyć w rozmowach. To rodzice i rodzeństwo mają największy wpływ na to, czy niepełnosprawne dziecko poczuje się w rodzinie zauważone, docenione. Przygotowani partnerzy interakcji stają się najważniejszym elementem indywidualnego systemu komunikacji dziecka i gwarantem jego skuteczności w okresie dzieciństwa.

Wszelkie działania pomocowe winny mieć wymiar systemowy, w tym wypadku obejmować nie samo niepełnosprawne dziecko, ale całą jego rodzinę. Jak wynika z praktyki doświadczonych ośrodków, niezmiernie trudno jest instruować rodziny dzieci niemówiących w warunkach szkolnych. Ani zebrania z rodzicami, ani nawet coroczne spotkania nauczycieli w domach rodzinnych dzieci nie stwarzają odpowiednich ku temu możliwości. Jeśli nawet takie próby są podejmowane, zwykle korzystają wyłącznie rodzice, najczęściej sama matka. Tymczasem choćby pobieżna analiza potrzeb rodzin z niepełnosprawnym dzieckiem wskazuje na zdrowe rodzeństwo jako grupę szczególnie wymagającą wsparcia i poszkodowaną w układzie rodzinnym. Dlatego pożądane wydają się być takie działania, które zaangażują rodzinę jako całość i pozwolą kolejno na wyeksponowanie ról poszczególnych jej członków, w tym zwłaszcza zdrowego rodzeństwa. To ono tworzy pierwsze środowisko rówieśnicze dla niepełnosprawnych braci i sióstr. To ono ma szansę poprzez własne kontakty koleżeńskie poszerzyć w sposób naturalny krąg znajomych dziecka niepełnosprawnego. Jednocześnie po odpowiednim instruktżu ma szansę kompetentnie pomagać bratu lub siostrze w porozumiewaniu się, co skutkuje wzmocnieniem własnej wartości.

Dobra komunikacja w rodzinach dzieci niepełnosprawnych to jeden z podstawowych warunków poprawy jakości ich życia. Od niej zależy samopoczucie poszczególnych jej członków, tu ma swoje źródło rozwiązywanie codziennych konfliktów i wzajemne wsparcie. Umiejętność wzajemnego słuchania swych potrzeb i odpowiadanie na nie bywają ważniejsze, niż dobra materialne. Sytuacja uczenia się komunikacji z dzieckiem, które nie mówi sprzyja wzmocnieniu tych umiejętności u wszystkich członków rodziny.

Według badań Fundacji Komunikacji Społecznej w ramach programu „Być rodzicem” (2004 r.) najpopularniejszym sposobem spędzania czasu wolnego z dziećmi jest rozmowa z nimi (odpowiedziało tak 80% badanych). 59% rodziców twierdzi, że rozmowa jest jednym z kluczowych czynników decydujących o dobrych kontaktach z dzieckiem. W rodzinach dzieci niemówiących wyniki te zapewne musiałyby wyglądać inaczej. Sytuację może zmienić wspomagająca i alternatywna komunikacja oraz profesjonalnie zaprojektowany program włączenia rodzin w proces używania AAC.

Stowarzyszenie „Mówić bez Słów” czuje się odpowiedzialne za kreowanie w naszym kraju rozwiązań z kręgu tzw. „dobrej praktyki” w zakresie wprowadzania i stosowania AAC wobec wszystkich osób potrzebujących tego sposobu komunikacji i ich rodzin. Należy do takich opisywany w niniejszej publikacji projekt pt. „Braciszku, siostrzyczko! Pomóż mi to powiedzieć!”, który został zrealizowany dzięki dofinansowaniu z Funduszu Inicjatyw Obywatelskich. Projekt obejmował badania nad komunikacją w rodzinach z dziećmi używającymi AAC, analizę ich potrzeb i zapotrzebowania na zajęcia warsztatowe oraz cykl spotkań warsztatowych skierowanych do całych rodzin. Toczył się w drugiej połowie roku 2005 i został podsumowany niniejszą publikacją. Zawiera ona przepracowane i zanalizowane założenia oraz scenariusze zajęć warsztatowych. Cały projekt został pomyślany jako pilotażowy i modelowy, gotowy do powielania i modyfikacji przez grupy specjalistów mających pod opieką rodziny wychowujące dzieci nie posługujące się mową i używające alternatywnych bądź wspomagających sposobów komunikacji. Zapraszamy do powielania dobrych wzorów oraz dzielenia się z autorami projektu wnioskami płynącymi z przeprowadzenia kolejnych jego edycji.

Rozdział 1

Rodzice dzieci niepełnosprawnych z poważnymi zaburzeniami w komunikacji

Dziecko niepełnosprawne w rodzinie

Każdy rodzic pragnie dla swojego dziecka przede wszystkim zdrowia, a jednak czasem w rodzinie przychodzi na świat dziecko nie w pełni sprawne. Obok radości z nowego członka rodziny i wielkiej miłości, jaką jest darzony od pierwszych chwil życia, pojawia się w rodzicach uczucie rozczarowania, porażki, gniewu, nieszczęścia. Nie jest łatwo poradzić sobie z takimi emocjami. Rodzice są zazwyczaj przerażeni diagnozą (lub brakiem diagnozy), długą listą lekarzy, których powinni odwiedzić. W tym okresie skupiają się głównie na ruchowej rehabilitacji dziecka. Najważniejsza staje się odpowiedź na pytanie, kiedy zacznie chodzić, czy będzie samodzielne? Niedługo potem zaczyna rodziców niepokoić to, czy u dziecka pojawi się mowa.

Kiedy dziecko jest małe rodzice mają nadzieję, że jego stan w znacznej mierze można poprawić. Niektórzy odrzucają myśl, że problem ich dotyczy, wierzą, że trudności same przeminą. Inni szukają pomocy u licznych specjalistów i wierzą, że znajdą sposób, który uzdrowi ich dziecko. Część dzieci pozostaje jednak uzależniona od wózka inwalidzkiego przez całe życie. Często nie są one w stanie samodzielnie zaspokajać swoich podstawowych potrzeb np. samodzielnego jedzenia, załatwiania potrzeb fizjologicznych. Życie rodziców wypełnia codzienna pielęgnacja dziecka, która pochłania ich czas i energię, a nierzadko wiąże się z ogromną frustracją, kiedy rodzice sobie z tymi czynnościami nie radzą. Karmienie, pojenie, przebieranie, czy kąpiel dziecka niepełnosprawnego ruchowo okazują się niezwykle trudne. Do tego dochodzą jego częste infekcje, problemy z jedzeniem, spaniem. Niepełnosprawności dziecka zazwyczaj towarzyszą trudności w uczeniu się podstawowych umiejętności. Często kontakt z dzieckiem jest utrudniony, mowa i potrzeba komunikacji rozwija się dużo wolniej i słabiej. Nadmiar obowiązków pielęgnacyjnych często sprawia, że rodzice nie są w stanie skupiać się na potrzebach psychicznych dziecka, na wspieraniu jego rozwoju poznawczego, czy szukaniu dróg porozumiewania się. Dotyczy to zwłaszcza tych rodziców, którzy nie trafili odpowiednio wcześniej do specjalistów tych dziedzin pozostając jedynie pod opieką medyczną. Nurtują ich bolesne pytania o rozwój dziecka, o jego przyszłość, o kształt własnego i ich życia

Kiedy po pierwszym buncie rodzice powoli uczą się radzić sobie z trudnościami codziennego dnia, znajdują radość w najmniejszych sukcesach dziecka. Okres szkolny dziecka to czas, kiedy zdecydowana większość rodziców przyjęła już do wiadomości jego niepełnosprawność. Na tym etapie nie sposób tego faktu nie dostrześć, choć zdarza się, że wciąż żyją nadzieją na cud. Zgłaszając się do specjalistycznej placówki szukają profesjonalnej pomocy i dają dowód,

jak bardzo im zależy na dobru dziecka. Pojawia się też szansa, że uda się podzielić obowiązki związane z dzieckiem z zespołem specjalistów, a tym samym rodzice zostaną choć trochę odciążeni i będą mogli skupić się na potrzebach dziecka, które dotąd były mniej dostrzegane.

Wychowanie dziecka niepełnosprawnego wiąże się z wieloma trudnościami natury społecznej. Przede wszystkim rodzice są obciążeni dodatkowymi obowiązkami opieki nad dzieckiem, których rodzice sprawnych dzieci nie mają. Brak zrozumienia i akceptacji w środowisku lokalnym może wywołać sytuację, w której rodzice wolą nie wychodzić z domu, aby uniknąć nieprzyjemności. Rehabilitacja i leczenie dziecka niepełnosprawnego są bardzo kosztowne i obciąża budżet rodziny, co powoduje, że rodzice często muszą odmówić sobie przyjemności wyjścia do kina, teatru czy do restauracji. Z czasem może to doprowadzić do izolowania się od przyjaciół i znajomych, a tym samym do frustracji z powodu poczucia „poświęcania się” dla dziecka.

W rodzinach, w których jest niepełnosprawne dziecko pojawia się również problem relacji między samymi rodzicami. Niestety, matki nie zawsze znajdują oparcie w swoich partnerach. Zaangażowane w czynności pielęgnacyjno-terapeutyczne związane z dzieckiem, niewiele mają czasu dla siebie, są zmęczone i przepracowane. Ojcowie, czując na sobie odpowiedzialność za materialny byt rodziny, znikają na całe dni oddając się całkowicie pracy. Oczywiście, nie zawsze taki podział ról i większe obciążenie obowiązkami musi destrukcyjnie wpływać na rodzinę. Są rodziny, które potrafią cieszyć się z bycia razem, okazują sobie wiele miłości i znajdują w sobie nawzajem oparcie.

Komunikacja

W rodzinie, gdzie jedno z dzieci nie porozumiewa się za pomocą mowy obok opisanych trudności pojawia się problem wzajemnej komunikacji i właściwego budowania relacji. Potrzeba komunikowania się, wyrażania swoich potrzeb, informowania o przeżyciach, uczestniczenia w życiu najbliższych jest tak oczywista, że aż niekiedy pomijana wśród wszystkich, ważnych przecież, zabiegów pielęgnacyjnych, rehabilitacyjnych czy nawet edukacyjnych. A jednak, nawet dziecko niemówiące, może i powinno znaleźć odpowiednie warunki, aby prosić, pytać, informować, komentować. Taką możliwość stwarza alternatywna lub wspomagająca komunikacja. Dobierając indywidualny system komunikacji dla każdego dziecka, które nie porozumiewa się za pomocą mowy lub używa jej w niewystarczającym stopniu, dajemy mu narzędzie, dzięki któremu realizuje ona swoją podstawową potrzebę.

O tym jaki sposób komunikowania się będzie optymalny dla konkretnej osoby decydują zazwyczaj logopedzi, pedagodzy, psychologowie, słowem – specjaliści. Wprowadzają, sprawdzają, modyfikują, kontynuują. Na alternatywnych sposobach porozumiewania się bazuje cała edukacja. A jednak to przede wszystkim bliskie relacje z członkami rodziny wymagają rozmawiania. Często zapomina się o tym, jak ważne jest, aby wyrażanie swoich potrzeb miało miejsce również w środowisku domowym. Aby najbliżsi wiedzieli co się dzieje, dziecko śniło, co je boli, co ciekawego wydarzyło się w szkole.

Niebezpieczeństwo pojawia się, kiedy rodzice utrzymują, że wiedzą wszystko co dziecko chce przekazać już zanim ono samo podejmie próbę komunikacji. Nie tylko nie mają wtedy możliwości zweryfikowania własnych domysłów, ale nie dają również szansy dziecku poczuć się partnerem w rozmowie. Oczekiwanie na komunikat dziecka jest niewątpliwie czasochłonne, a sam komunikat niejednokrotnie nieczytelny i niezrozumiały. Rodzicom łatwiej jest powiedzieć

coś za dziecko niż domyślać się o co rzeczywiście mu chodzi. Wypacza to jego intencję, uczy, że nie ma ono żadnego wpływu na własne położenie, a ostatecznie prowadzi do wyuczonej bezradności. Rodzice pochłonięci obowiązkami nie mają czasu na stwarzanie sytuacji rozmowy, a przecież alternatywna komunikacja wymaga pewnych specjalnych warunków.

Rodzice mogą nie rozumieć po co według określonych zasad organizować otoczenie, po co używać symboli. Mają obawy, czy to jedyna metoda, czy dobra? Nie potrafią wyobrazić sobie domowego zastosowania osobistego słownika czy innych pomocy do komunikacji dziecka. Czasem po prostu nie potrafią używać pomocy, którymi posługują się specjaliści rozmawiając z dzieckiem. Rodzice, w przeciwieństwie do specjalistów, nigdy się tego nie uczyli.

Dziecko, które nie porozumiewa się za pomocą mowy, powinno mieć możliwość doświadczenia, że swoim zachowaniem wywiera wpływ na otoczenie. W miarę rozwoju, formy zachowania stają się coraz bardziej dojrzałe, nie ograniczają się do płaczu w sytuacji dyskomfortu. Jednak, aby dziecko mogło się tego nauczyć, to dorośli muszą nadać zachowaniu dziecka określone znaczenie komunikacyjne. Mogą to uczynić reagując na zachowanie dziecka, np. podając mu przedmiot, na którym zatrzymało wzrok.

Kolejny krok w budowaniu systemu porozumiewania się z dzieckiem to dostrzeganie jego intencji komunikacyjnej. Uważne matki i ojcowie uczą się odczytywać drobne komunikaty dziecka. Niekiedy jednak sygnały te są tak dyskretne, że trudne do zauważenia. Dziecko, które nie komunikuje się za pomocą mowy wykorzystywać może mimikę, gest, wokalizacje. Może wyrażać swoje zainteresowanie poprzez zatrzymanie wzroku na jakimś przedmiocie czy osobie z otoczenia. Może przekazać informację dotyczącą swojego stanu czy potrzeby poprzez gest, ruch częścią ciała. Istotą jest właściwe odebranie i odczytanie komunikatu dziecka. Rodzice, którzy nie wierzą w możliwość przekazania informacji przez ich dziecko, nie zwracają uwagi na te niewielkie sygnały. Nie mogą na nie odpowiadać i tym samym dawać dziecku informacji zwrotnej, że jest dostrzegane i rozumiane. Jednocześnie taki brak skuteczności prowadzi do wycofania się inicjatywy dziecka.

Zdarza się dość często, że rodzice wyręczają dziecko we wszystkim. Oczywiście, przy wielu czynnościach potrzebne jest dziecku wsparcie, przy wielu jest całkowicie zdane na pomoc, a jednak zawsze można znaleźć takie obszary, gdzie decyzję będzie mogło podjąć samo dziecko. Chodzi tu o proste sytuacje, jak wybór ubrania, w które dziecko chce być ubrane, czy słodyczy na podwieczorek.

Częstym błędem popełnianym przez rodziców jest nadinterpretacja komunikatów dziecka. Na to co dziecko chce i może przekazać składa się wiele czynników, między innymi jego możliwości poznawcze. Zdarza się, że rodzice przeceniają możliwości dziecka. Komunikatom nadają znaczenie, które nie było intencją dziecka. Tymczasem przypisywanie dziecku umiejętności, które w rzeczywistości są dla niego niedostępne, skutkuje brakiem porozumienia.

Brak lub niedostateczny rozwój mowy dziecka jest dla rodziców trudną sytuacją. Czują się niekompetentni jako rodzice, ponieważ nie rozumieją co chce im przekazać ich dziecko. Taka bezradność stwarza wyjątkowo niekorzystną sytuację psychologiczną. Ani dziecko ani rodzice nie zaspokajają podstawowej potrzeby więzi, porozumienia i własnej wartości, jaką powinna spełniać komunikacja z najbliższymi. Brak skutecznej komunikacji skutkuje wycofaniem z kontaktu i pogłębieniem nieprawidłowości w porozumiewaniu się.

Dla dziecka taka sytuacja prowadzi w konsekwencji do zakłócenia rozwoju osobowości. Jeśli dziecko nie ma okazji do doświadczenia sprawstwa i skuteczności komunikacji, nie ma również możliwości rozwinięcia własnej autonomii. Poczucie „ja”, własnej odrębności i wartości budowane jest w odniesieniu do najbliższych osób, jeśli więc najbliżsi nie odczytują właściwie potrzeb dziecka, istnieje niebezpieczeństwo nieprawidłowości rozwoju. Podobnie dzieje się z rozwojem społecznym. Długotrwałe niezrozumienie komunikatów płynących od dziecka stanowi dla niego poważną przeszkodę w budowaniu poprawnych relacji społecznych. W konsekwencji może prowadzić do braku motywacji do nawiązywania kontaktów. Kontakt z osobami z otoczenia, zarówno dorosłymi jak i rówieśnikami jest już wystarczająco utrudniony z powodu braku mowy. Trudno mówić o integracji dziecka z rówieśnikami zarówno niepełnosprawnymi jak i zdrowymi, jeżeli brakuje podstawowego narzędzia do komunikacji, które mogłoby tę mowę zastąpić.

Dziecko, które nie ma narzędzia do komunikacji, nie ma jednocześnie niezbędnego narzędzia do rozwoju poznawczego. Chodzi tu o ścisły związek mowy i myślenia. Jeśli dziecko nie ma możliwości tworzenia pojęć, nie będzie również rozwijało myślenia pojęciowego.

Rodzice są zwykle otwarci na pomoc w budowaniu indywidualnego systemu komunikacji dziecka, jednak większość z nich ma nadzieję, że dzieci rozwiną mowę czynną. Skutkuje to często nieufnością wobec proponowanych symbolicznych form komunikacji, jak np. wprowadzanie gestów czy znaków graficznych. Rodzice najczęściej przekonują się do nich, kiedy bezpośrednio doświadczą korzyści z ich użycia: potrafią dowiedzieć się od dziecka o jego pragnienia, chęci, przyczynę smutku. Widzą wówczas satysfakcję dziecka i sami ją odczuwają. Argumenty za AAC dotyczące redukcji frustracji dziecka oraz tego, że symbole umożliwią mu rozwój poznawczy również są dla nich ważne.

Rozdział 2

Rodzeństwo dzieci niepełnosprawnych z poważnymi zaburzeniami w komunikacji

Miejsce w rodzinie

Rodzeństwo dziecka niepełnosprawnego musi zmierzyć się z warunkami, na które nie zawsze jest przygotowane. Bez względu na to czy rodzi się jako starsze czy jako młodsze rodzeństwo dziecka niepełnosprawnego, jego miejsce w rodzinie kształtuje się w odniesieniu do pozostałych jej członków, a zatem również w odniesieniu do niepełnosprawnego brata czy siostry. Rodzice obciążenie dodatkowymi obowiązkami, część z nich przenoszą na zdrowe rodzeństwo, zwłaszcza, gdy jest starsze. To rodzeństwo musi się zaopiekować bratem lub siostrą gdy mama ma ważne sprawy do załatwienia. Niekiedy musi zrezygnować z przyjęcia urodzinowego u koleżanki, ponieważ brat lub siostra wymagają jego pomocy. Takie sytuacje na szczęście nie są codziennością, niemniej mogą powodować narastające uczucie niechęci i rywalizacji w stosunku do niepełnosprawnego rodzeństwa. Gdy rodzic wymaga od dziecka zdrowego rezygnacji z własnych przyjemności na rzecz niepełnosprawnego rodzeństwa, może spowodować frustrację u zdrowego rodzeństwa, przekonanie, że jego potrzeby są mniej ważne od potrzeb niepełnosprawnego brata lub siostry.

Bardzo trudno jest rodzicom zapewnić takie samo zainteresowanie i tyle samo czasu dziecku niepełnosprawnemu i pełnosprawnemu. Wzmocniona opieka nad dzieckiem niepełnosprawnym nieraz odbywa się kosztem troski nad pozostałymi dziećmi. Rodzeństwo bywa odsuwane i oczekuje się od niego więcej samodzielności i zaradności niż od rówieśników.

Są również takie rodziny, w których relacje między rodzeństwem są bardzo dobre. Rodzeństwo zdrowe zna i rozumie potrzeby niepełnosprawnego brata lub siostry, akceptuje je i akceptuje siebie w roli rodzeństwa osoby mającej różnorodne problemy.

Zabawa

Relacja rodzeństwa, dopóki są dziećmi, w dużej mierze rozwija się w zabawie i poprzez nią. Budują z klocków skomplikowane konstrukcje, układają lalki do snu, częstują domowników zupą z puzzli albo po prostu, głośniej lub ciszej, rozwiązują zaistniałe konflikty. W rodzinie, gdzie jedno z dzieci jest niepełnosprawne, może się zdarzyć, że rodzeństwo wcale nie bawi się razem. Przyczyn takiej sytuacji może być wiele. Rodzice w trosce o niepełnosprawne dziecko (a czasem w obawie o bezpieczeństwo zdrowego) odsuwają rodzeństwo od siebie, nie pozwalają na zabawę. Czasem zdrowy brat czy siostra nie mogą

pogodzić się z niepełnosprawnością rodzeństwa lub bojąc się o własne zdrowie, unika kontaktu.

Często zdrowe rodzeństwo nie potrafi zorganizować wspólnego czasu dla siebie i niepełnosprawnego rodzeństwa. Niepełnosprawny brat nie jest dla niego atrakcyjnym partnerem zabaw, ponieważ nie wiadomo jak się z nim bawić. Dziecko z ograniczoną możliwością poruszania się nie potrafi zaangażować się w zabawy konstrukcyjne, w rysowanie. Niejednokrotnie nie może nawet powiedzieć co chce robić. Zdrowe dziecko w takiej sytuacji jest bezradne. Trudno mu wymyślić zabawę, która dla obu stron będzie satysfakcjonująca.

Zdarza się, że rodzice włączają się w zabawę dzieci chcąc pośredniczyć ich komunikacji, jednak rzeczywiście bronią interesów niepełnosprawnego dziecka żądając od zdrowego dziecka ustępowania we wszystkim. W takiej sytuacji, szczególnie gdy rodzice motywują takie postępowanie mniejszą sprawnością dziecka, atrakcyjność niepełnosprawnego brata jako partnera do zabawy znacząco spada.

Spędzanie wspólnego czasu przez rodzeństwo polega często na oglądaniu telewizji lub słuchaniu muzyki. Jest to rodzaj zajęcia, który polega na wspólnym kierowaniu uwagi na jakiś obiekt. Spacer i wycieczki mają podobny charakter, choć zazwyczaj odbywają się one w obecności rodziców, a udział zdrowego dziecka jest wyraźnie odmienny niż dziecka niepełnosprawnego.

Czytanie książki, granie na instrumencie czy śpiewanie jest aktywnością innego rodzaju ze względu na podział ról. Udział dziecka niepełnosprawnego polega w tym przypadku raczej na skupieniu uwagi na działaniach rodzeństwa. Zdrowe dziecko śpiewa, gra, czyta lub przygotowuje przedstawienie, a dziecko niepełnosprawne słucha i przygląda się. Jedno dziecko jest aktywne i twórcze, drugie bierne, a jego rola polega na recepcji bodźców.

W zależności od pomysłowości dziecka zdrowego, a także od aktywności własnej dziecka niepełnosprawnego rodzeństwo może bawić się razem tak, aby aktywny udział w zabawie brali wszyscy jej uczestnicy. Ten udział może mieć dla każdego uczestnika odmienny charakter, ale najważniejszy jest podział ról i wpływ na przebieg zabawy. Taki rodzaj zabawy jest najbardziej wartościowy, ale i najtrudniejszy, dlatego najrzadziej pojawiający się w repertuarze zabaw rodzeństwa. Jednocześnie pewne zasady np. o wywieraniu wpływu na przebieg aktywności są możliwe do zastosowania w każdej zabawie.

Komunikacja

Gdy jedno z dzieci nie porozumiewa się za pomocą mowy budowanie kontaktu między rodzeństwem napotyka na poważne utrudnienia. Poza tym, że rodzeństwo podobnie jak rodzice przeżywa silne emocje związane z obecnością niepełnosprawnego dziecka w rodzinie, ma również takie same trudności w komunikowaniu się jak rodzice, popełnia podobne błędy. Często wcale nie dostrzega w niepełnosprawnym dziecku partnera do komunikacji.

Kiedy rodzeństwo dziecka niepełnosprawnego jest małe, nie rozumie sytuacji, w której się znalazło, nie potrafi stosować specjalnych strategii komunikacyjnych i nie wie jak korzystać z symboli. Kiedy myślenie i mowa wciąż jeszcze się rozwija, trudno jest dostosować własne komunikaty do możliwości percepcyjnych i poznawczych niepełnosprawnego rodzeństwa.

Zdarza się, że dzieci same wypracowują system porozumiewania się, oparty o naturalny system gestów, mimikę, wokalizacje. Jeśli posługują się alterna-

tywnymi lub wspomagającymi metodami komunikacji przypuszczalnie nauczyli się go od rodziców. Zazwyczaj jednak dzieci wykazują dużo mniej cierpliwości w rozmowie i mniej konsekwencji w stosowaniu strategii komunikacyjnych niż dorośli. Inne są też sytuacje, w których rodzeństwo ma okazję na kontakt, co wynika z odmiennych ról rodziców i dzieci. Dzieci spotykają się w swoim czasie wolnym. Młodsze mogą wykorzystać go na zabawę, starsze na inne aktywności. Dzieci często nie wiedzą jak zorganizować aktywność z niepełnosprawnym rodzeństwem, jak się porozumieć w zabawie, która tego porozumienia wymaga.

Kolejne niepowodzenia skutkują obniżeniem poczucia wartości, motywacji do wspólnych działań i odsunięciem niepełnosprawnego rodzeństwa. Poczucie niekompetencji zdrowego dziecka wzrasta gdy rodzice nieustannie przyjmują rolę pośredników i „tłumacz” intencje niepełnosprawnego dziecka.

Brak lub znaczne ograniczenie możliwości porozumiewania się za pomocą mowy niesie określone konsekwencje nie tylko dla niepełnosprawnego dziecka, ale dla całej jego rodziny. Ma wpływ na rodzaj i jakość relacji powstających między jej członkami. Ze względu na to, że komunikacja wykorzystująca alternatywne metody jest trudna, często zdarzają się błędy i nadużycia. W efekcie trudno mówić o komunikacji, ponieważ nie zostaje osiągnięty cel – wzajemne zrozumienie. Z kolei brak porozumienia skutkuje niechęcią i ograniczeniem prób nawiązywania kontaktu. Dlatego rodzice i rodzeństwo powinni zostać objęci fachową pomocą pedagogów zajmujących się AAC, logopedów oraz psychologów. Pomoc ta ma na celu nie tylko naukę komunikacji w rodzinach, ale także budowanie prawidłowych relacji pomiędzy wszystkimi członkami rodziny: mamą, tatą, bratem, siostrą. Pomocą objęta powinna być także dalsza rodzina – babcie, dziadkowie, ciocie, wujkowie, którzy również mają ogromny wpływ na funkcjonowanie dziecka niepełnosprawnego nie tylko w rodzinie, ale w szerszym społeczeństwie. Zespół specjalistów powinien wskazać drogę jak włączać niemówiące dziecko niepełnosprawne ruchowo do aktywności dnia codziennego, nie tylko angażując je ruchowo, ale i językowo.

Rozdział 3

Badania i analiza porozumiewania się użytkowników AAC z rodzicami i rodzeństwem

Skuteczna pomoc rodzinom z dziećmi niemówiącymi wymaga dokładnego rozpoznania ich specyfiki oraz badań zapotrzebowania na działania specjalistów. W tym celu przeprowadzone zostały badania pilotażowe, mające na celu ustalenia warunków, w jakich używa się wspomagających lub alternatywnych metod porozumiewania się w środowisku domowym. Badaniami zostali objęci rodzice i rodzeństwo niepełnosprawnych użytkowników AAC – uczniów Szkoły Podstawowej Specjalnej nr 150 w Krakowie, w wieku od 7 do 14 lat. Uczniowie korzystają z indywidualnych systemów komunikacji zbudowanych głównie na terenie szkoły, gdzie specjaliści czuwają nad rozwojem językowym i komunikacyjnym każdego z uczniów. Rodziny dzieci są na bieżąco informowane o metodach pracy i instruowane w jaki sposób wykorzystywać AAC w domach. Badania miały na celu przyjrzenie się jak ten proces przebiega, w czym rodzice znajdują największą trudność, czy dostrzegają korzyści płynące z zastosowania komunikacji wspomagającej.

Zastosowane metody

W badaniach wykorzystano skonstruowaną na potrzeby badań skalę ocen „Moje dziecko chce mi coś powiedzieć” oraz Test Zdań Niedokończonych. Analiza wyników skali ocen „Moje dziecko chce mi coś powiedzieć” pozwoliła odpowiedzieć na następujące pytania:

1. W jakich sytuacjach rodzice i rodzeństwo najczęściej nawiązują rozmowę z dzieckiem niepełnosprawnym?
2. Z kim najchętniej i najczęściej rozmawia użytkownik AAC?
3. Jakie sposoby komunikowania się wykorzystuje użytkownik AAC i współrozmówca (rodzice, rodzeństwo)?
4. O czym najchętniej i najczęściej rozmawiają?
5. W jaki sposób użytkownik AAC spędza czas razem w rodzicami (rodzeństwem)?
6. W jaki sposób użytkownik AAC spędza czas wolny bez asysty dorosłego?

Badani (16 rodziców i 13 rodzeństwa) oceniając częstotliwość występowania danej sytuacji stawiali krzyżyk w odpowiedniej rubryce (zawsze, często, czasami, bardzo rzadko, nigdy). W celu czytelniejszej prezentacji wyników badań wykorzystano ranking (od najczęściej do najrzadziej) jako formę najlepiej prezentującą odpowiedzi. Analizie poddano tylko odpowiedzi pozytywne.

W pytaniach 1, 3, 4 uwzględniono tylko odpowiedź *zawsze*, natomiast w przypadku pytań 2, 5 i 6 połączono rubryki *często* i *zawsze*. Umieszczenie w jed-

nej tabeli opinii rodziców i rodzeństwa pozwoliło na łatwiejszą analizę porównawczą wyników.

Test Zdań Niedokończonych, który wypełniali tylko rodzice (13 osób), pozwolił na uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania:

1. Jak rodzice oceniają efektywność AAC zastosowanej w przypadku ich dziecka?
2. Jakie zmiany w funkcjonowaniu dziecka zauważają rodzice po wprowadzeniu AAC?
3. Jakie zmiany we własnym funkcjonowaniu zauważają rodzice po wprowadzeniu dla ich dziecka indywidualnego systemu komunikacji?
4. Na jakie trudności natrafiają rodzice w komunikowaniu się ze swoim dzieckiem?
5. Jakie potrzeby sygnalizują rodzice w związku z utrudnionym procesem porozumiewania się ze swoim dzieckiem?

Na podstawie wypowiedzi rodziców oceniano, czy wprowadzenie AAC uważają oni za korzystne lub niekorzystne, czy też nie potrafią określić jego efektywności. Opinia każdego z rodziców odnotowana została jednokrotnie, dzięki temu uzyskano wynik procentowy w odpowiedzi na pytanie 1. Odpowiedzi na pytania 2 – 5 uzyskano dzięki analizie treściowej pozostałych zdań uzupełnionych przez rodziców. Każdą wypowiedź rodzica, która zawierała odpowiedź odnotowywano. Następnie zsumowano wypowiedzi zawierające tę samą treść. Dalsza analiza pozwoliła na ustalenie pewnych grup wypowiedzi, które powiązane są ze sobą znaczeniowo.

Wyniki skali ocen „Moje dziecko chce mi coś powiedzieć”. W opinii rodziców sytuacją, w której najczęściej rozmawiają ze swoim dzieckiem jest pora przygotowania do snu. Wtedy to rodzice wykonali już większość swoich obowiązków domowych i mogą przez chwilę swobodnie pobyc z dzieckiem. Zarówno rodzice, jak i rodzeństwo wysoko umieścili sytuację powrotu ze szkoły, jako czas wspólnych rozmów. Dzięki prowadzonemu przez nauczycieli z SPS 150 zeszytowi korespondencji, członkowie rodziny wiedzą o czym rozmawiać z dzieckiem i jak pokierować tą rozmową, aby dziecko mogło wypowiedzieć się samodzielnie.

Cieszy fakt, że rodzeństwo najczęściej rozmawia ze sobą podczas wspólnej zabawy, natomiast rodzice uznali zabawę za moment, w którym najrzadziej rozmawiają z dzieckiem. Być może obciążeni obowiązkami nie mają czasu na zabawę.

Opinia rodziców	Opinia rodzeństwa
1. podczas przygotowania do snu	1. kiedy rodziców nie ma w domu, podczas zabawy
2. po powrocie ze szkoły	2. po powrocie ze szkoły
3. podczas kąpieli	3. podczas przygotowania do snu
4. podczas czynności higienicznych, pielęgnacyjnych	4. podczas czynności pielęgnacyjnych
5. podczas ćwiczeń rehabilitacyjnych	5. podczas nauki /oglądania telewizji/gry na komputerze
6. podczas zabawy, podczas spożywania posiłków, podczas nauki	6. podczas spożywania posiłków/ rano po obudzeniu

Tabela 1. Sytuacje i pory dnia, w których dziecko najchętniej i najczęściej rozmawia z rodzicem i rodzeństwem

Wyniki kolejnej tabeli pokazują, że osobą, z którą dziecko najczęściej rozmawia jest matka. W opinii rodziców (głównie są to matki) ojciec pojawia się dopiero na trzecim miejscu. Może to być spowodowane tym, iż większość obowiązków nad niepełnosprawnym dzieckiem przejmują matki. Ojcowie, którzy głównie utrzymują rodziny, nie mają czasu na rozmowę z dzieckiem oraz naukę jego indywidualnego sposobu porozumiewania się.

Zastanawiające jest, że rodzeństwo samo siebie umieściło dopiero na czwartej pozycji. Przyczyną tego może być m.in. brak umiejętności porozumiewania się z niepełnosprawnym rodzeństwem. Nieznajomość kodu sprawia, że rozmowa z niemówiącym bratem lub siostrą, który jest biernym uczestnikiem rozmowy, staje się mało atrakcyjna.

Opinia rodziców	Opinia rodzeństwa
1. mama	1. mama
2. nauczyciele	2. tata
3. tata/rodzeństwo	3. nauczyciele
4. babcia	4. rodzeństwo
5. dziadek	5. babcia/dziadek
6. dalsza rodzina/osoby obce	6. dalsza rodzina/osoby obce

Tabela 2. Osoby, z którymi najchętniej i najczęściej rozmawia użytkownik AAC

Dwie kolejne tabele wskazują jakie sposoby komunikacji są najczęściej wykorzystywane przez użytkowników AAC do komunikacji z rodziną oraz jakie sposoby wykorzystują członkowie rodzin, aby najpełniej przekazać informację niemówiącemu dziecku.

Opinia rodziców	Opinia rodzeństwa
1. kontakt wzrokowy/ gest naturalny	1. kontakt wzrokowy
2. krzyk i wokalizowanie	2. mimika/ruchy ciała, krzyk i wokalizowanie
3. mimika/słowa	3. gest naturalny
4. ruchy ciała/ przytulanie	4. słowa
5. gesty wyuczone/symbole	5. przytulanie, symbole, urządzenia odtwarzające głos
6. dźwięki paralingwistyczne/urządzenia odtwarzające głos	6. dźwięki paralingwistyczne/ gesty wyuczone

Tabela 3. Sposoby komunikowania się użytkownika AAC z rodziną (dziecko jako nadawca)

Najczęściej zarówno przez rodziców, jak i rodzeństwo zauważany jest kontakt wzrokowy, jako najważniejszy kanał nadawczy komunikatu dziecka. Równie dobrze odczytywane są wokalizacje dziecka oraz jego mimika. Alternatywny system komunikacji (symbole i gesty wyuczone) zostały przez obie badane grupy umieszczone nisko. Przyczyną tego może być brak umiejętności posługiwania się AAC, konieczność noszenia wraz z dzieckiem książki do komunikacji, jak również czas. Rozmowa z użytkownikiem AAC wymaga dużej ilości czasu, tym większej, im większy jest stopień niepełnosprawności ruchowej użytkownika. Zabiegani rodzice z mnóstwem obowiązków, jakich nie mają rodzice zdrowych dzieci, nie mają czasu na długą rozmowę, absorbującą ich w całości. Kiedy dziecko mówi, rodzice rozmawiając z nim mogą wykonywać dodatkowe czynności. Użytkownik AAC musi skupić uwagę współrozmówcy, tak aby ten mógł prawidłowo zinterpretować nadawany komunikat.

Opinia rodziców	Opinia rodzeństwa
1. kontakt wzrokowy/ proste, krótkie zdania /pytania zamknięte/ pojedyncze słowa	1. kontakt wzrokowy/ proste, krótkie zdania/ pytania zamknięte/ pojedyncze słowa
2. pokazuje przedmioty, miejsca, osoby	2. wolne mówienie
3. dają rzeczy do wyboru/gesty wyuczone, naturalne	3. pokazywanie przedmiotów, miejsc, osób
4. przytulanie/ wolne mówienie/symbole, obrazki	4. przytulanie/dawanie rzeczy do wyboru/ symbole, obrazki/ urządzenia odtwarzające głos
5. wyraźna mimika i urządzenia odtwarzające głos	5. wyraźna mimika

Tabela 4. Sposoby komunikowania się rodziców i rodzeństwa z użytkownikiem AAC (rodzice, rodzeństwo jako nadawcy)

Obie badane grupy posługują się mową w taki sposób, aby jak najbardziej ułatwić dziecku z trudnościami interpretację komunikatu. Nieczęsto korzystają z symboli i strategii używanych przez nauczycieli terapeutów, co może świadczyć o nieznanym zasad AAC, bądź o braku akceptacji takiej formy porozumiewania się.

Analiza tabeli nr 5 wskazuje na sytuacje i treści rozmów w rodzinie. Najczęstszymi sytuacjami rozmów jest czas posiłków, konkretnie są to sytuacje upominania się o jedzenie oraz dokonywania wyborów, co dziecko chce jeść. W tabeli nr 1 sytuacje te zostały umieszczone najniżej, ponieważ ujęty został wąski zakres (samo spożywanie posiłku – dzieci niepełnosprawne często są karmione), a nie sytuacje poprzedzające. Kolejne odpowiedzi dotyczą samopoczucia dziecka oraz jego stanów emocjonalnych. Najrzadziej dzieci mają możliwość komentowania zdarzeń oraz opowiadania o ciekawym filmie, książce, co może wynikać z braku pomocy do komunikacji oraz braku świadomości, że dziecko może i chce o tym rozmawiać.

Rodzice uznali, że ich dzieci nie potrafią rozśmieszyć drugiej osoby. Może to wynikać z faktu, że nie oczekują żartów od swojego niemówiącego dziecka. W teście zdań niedokończonych jedna z mam napisała, że dziecko drażni się z nią specjalnie wybierając nieadekwatne odpowiedzi, a być może jest to forma żartu dostępna dla użytkownika AAC.

Badani pokazali jak duże trudności mają dzieci niepełnosprawne w planowaniu swojego dnia. Świadczy to o tym, że brak samodzielności wynikający z niepełnosprawności wpływa na zależność od osób trzecich w kontekście planowania i podejmowania decyzji, a więc również samodzielności myślenia. Z tabeli wynika, że dzieci rzadko są stawiane w sytuacjach wymagających od nich dopytania się o coś, dlatego trudność im sprawia zadawanie pytań.

Opinia rodziców	Opinia rodzeństwa
1. prosi o jedzenie, picie	1. prosi o jedzenie, picie/ skarży się na niewygodę, ból/ informuje o swoich uczuciach, emocjach
2. wybiera jedzenie podczas posiłków/ skarży się na niewygodę, ból	2. odpowiada na pytania/ informuje co chce właśnie robić
3. opowiada co wydarzyło się w szkole/ informuje co chce właśnie robić/ informuje o swoich emocjach, uczuciach	3. prosi o przedmioty,
4. prosi o coś podczas czynności, prosi o przedmioty/ odpowiada na pytania,	4. rozśmiesza kogoś
5. pyta o członków rodziny/ pyta o przedmioty/ zadaje pytania/ zaprasza do wspólnej zabawy	5. wyraża swoje potrzeby podczas nauki, rehabilitacji/ opowiada co wydarzyło się w szkole/ pyta o członków rodziny

6. sygnalizuje swoje potrzeby fizjologiczne/ wyraża swoje potrzeby podczas nauki, rehabilitacji	6. wybiera jedzenie podczas posiłków/ sygnalizuje swoje potrzeby fizjologiczne/ pyta o przedmioty/ prosi o coś podczas czynności/ zaprasza do wspólnej zabawy
7. pyta o to co wydarzy się tego dnia/ fantazjuje/ rozśmiesza kogoś/ komentuje zdarzenia których jest świadkiem/ opowiada o ciekawym filmie, książce, zdarzeniu	7. zadaje pytania/ komentuje zdarzenia, których jest świadkiem
	8. fantazjuje
	9. pyta o to, co się wydarzy tego dnia
	10. opowiada o ciekawym filmie, książce

Tabela 5. Treści rozmów z użytkownikiem AAC w rodzinie.

Badania dostarczyły informacji o formach spędzania czasu wolnego przez rodziny z dziećmi niemówiącymi. Zarówno rodzice jak i rodzeństwo dużą wagę przywiązują do rozmawiania z użytkownikiem AAC. Wydaje się to bardzo naturalnym zjawiskiem, że czas bez naglących obowiązków poświęcają na budowanie relacji z wszystkimi członkami rodziny. Jednocześnie, kiedy dziecko jest niepełnosprawne pod względem ruchowym, wspólna aktywność nie może być zbyt angażująca ruchowo. Zapewne dlatego zabawa zabawkami pojawia się dopiero na dalszej pozycji. Rodzice cenią sobie spacer i wycieczki, wybierają książeczki i gazety częściej niż telewizję. Rodzeństwo preferuje aktywności komputerowe, w których uczestniczy niepełnosprawny brat czy siostra. Jest to możliwe, ponieważ użytkownicy AAC uczą się obsługi komputera również za pomocą przystosowanych włączników. Rzadko zdarza się rodzinom wychodzić do kina, restauracji. Być może wciąż jeszcze zbyt mało jest obiektów, które miałyby zniesione bariery architektoniczne.

Rodzice i rodzeństwo rzadko wybierają gry planszowe jako sposób spędzania czasu z dzieckiem niemówiącym. Możliwe, że nie mają sposobu na takie przystosowanie gry, aby udział dziecka niemówiącego był jak największy. Zastanawiające jest również stanowisko rodzeństwa dotyczące częstego włączania brata czy siostry w wykonywanie obowiązków domowych. Wydaje się, że dodatkowe pytania pozwoliłyby na zrozumienie tej oceny.

Opinia rodziców	Opinia rodzeństwa
1. wycieczki, spacer	1. rozmawianie/ wspólne wykonywanie obowiązków domowych
2. rozmawianie	2. telewizja/ granie na komputerze
3. czytanie książek, gazet	3. spacer, wycieczki
4. telewizja	4. czytanie książek, gazet/ zabawa zabawkami/ pomaganie w odrabianiu zadań domowych
5. wizyty u rodziny i znajomych/ zabawa zabawkami	5. wizyty u rodziny i znajomych
6. pomaganie dziecku w odrabianiu zadań domowych	6. chodzenie do kina, muzeum, restauracji
7. wspólne wykonywanie obowiązków domowych	7. granie w gry planszowe
8. chodzenie do kina, muzeum, restauracji	
9. granie na komputerze, granie w gry planszowe/ zakupy/ zajęcia ruchowe	

Tabela 6. Sposoby spędzania wspólnego czasu wolnego.

Kolejne zdobyte dane dotyczą sposobów spędzania czasu wolnego przez samo dziecko niemówiące. Kiedy dorośli mu nie towarzyszą najczęściej słucha ono muzyki. Rodzice zauważyli również, że dziecko lubi przyglądać się czynnościom dorosłych. Rodzeństwo dodaje, że ich brat czy siostra często ogląda samotnie telewizję. Takie zajęcia nie wymagają zbyt wiele aktywności od dziecka. Inaczej jest w przypadku książek i czasopism, manipulowania zabawkami – dziecko musi „ruchowo” podołać takiemu zadaniu.

Opinia rodziców	Opinia rodzeństwa
1. słucha muzyki	1. ogląda telewizję
2. ogląda kolorowe czasopisma, książki/ przygląda się czynnościom dorosłych	2. słucha muzyki
3. ogląda telewizję	3. ogląda kolorowe czasopisma, książki
4. bawi się zabawkami, manipuluje nimi	4. bawi się zabawkami, manipuluje nimi
5. odpoczywa w swoim pokoju	5. odpoczywa w swoim pokoju
6. korzysta z komputera	6. korzysta z komputera

Tabela 7. Sposoby spędzania własnego czasu wolnego przez dziecko

Dzieci bardzo rzadko korzystają z komputera bez konieczności pomocy ze strony dorosłego. Prawdopodobnie jednak dziecko niepełnosprawne rzadko zostaje całkiem samo w pomieszczeniu. Po pierwsze ze względu na dłuższy czas trwania codziennych czynności mają dość szczelnie wypełniony czas, a po drugie rodzice w trosce o ich bezpieczeństwo wolą pozostawiać je w zasięgu wzroku.

Wyniki Testu Zdań Niedokończonych

12 spośród 13 rodziców uważa, że AAC przynosi pozytywny efekt w rozwoju ich dziecka. Tylko w jednym przypadku opinia rodzica była niejednoznaczna i nie można było uznać jej ani za pozytywną ani negatywną ocenę efektywności AAC.

Rodzice podkreślali zmiany w dwóch obszarach funkcjonowania dziecka od momentu wprowadzenie indywidualnego systemu komunikacji. Dostrzegali rozwój w zakresie komunikacji i wyrażania emocji przez własne dzieci. W tabeli 8 przedstawiono konkretne zmiany zauważone przez rodziców. W jednym z testów odnaleźć można było informację na temat postępów w rozwoju poznawczym i społecznym, jednak rodzic nie określił szczegółowo charakteru tych zmian.

Konkretne zmiany w zachowaniu dziecka zauważone przez rodziców (w nawiasach podano liczbę rodziców, którzy tę zmianę dostrzegli)
komunikacja wzrost zachowań inicjujących komunikowanie się (4) przekazywanie większej ilości informacji (2) rozwój mowy czynnej (2)
rozwój emocjonalny wyciszenie i uspokojenie dziecka (2) większa otwartość (1) większa pewność siebie (1) zadowolenie z tego, że wyraża myśli (1)
rozwój poznawczy i społeczny (1)

Tabela 8. Zmiany w funkcjonowaniu dziecka po wprowadzeniu AAC zauważone przez rodziców.

Rodzice zauważali również zmiany we własnym funkcjonowaniu odkąd porozumiewają się z dzieckiem za pomocą AAC. Podkreślali najczęściej, że

umożliwiła im ona lepsze rozumienie dziecka. Wprowadzenie indywidualnego systemu komunikacji przyniosło również zmianę w ich odczuciach związanych z niepełnosprawnością dziecka oraz integrację rodziny (tabela 9).

Konkretne zmiany zauważone przez rodziców (w nawiasach podano liczbę rodziców, którzy tę zmianę dostrzegli)
rozumienie dziecka rozumienie potrzeb dziecka (8) poznanie odczuć i przeżyć dziecka (3)
emocje zadowolenie, szczęście, brak frustracji (6) spokój o przyszłość dziecka (1) akceptacja niepełnosprawności (1) pewność co do decyzji podejmowanych wobec dziecka (1)
integracja rodziny włączenie członków rodziny do rozmowy w dzieckiem (5) bierne uczestnictwo rodziny w rozmowie z dzieckiem (3) pełniejszy udział dziecka w życiu rodziny (1)

Tabela 9. Zmiany w funkcjonowaniu rodziców po wprowadzeniu AAC dla ich dziecka (zauważone przez rodziców).

Rodzice dziecka niepełnosprawnego borykają się z wieloma trudnościami. Kilka pozycji z testu pozwalało na ujawnienie trudności związanych ze stosowaniem metod AAC w komunikowaniu się z dzieckiem niemówiącym (tabela 10). Najczęściej zgłaszanym problemem były trudności podczas rozmowy z dzieckiem, a szczególnie niepokój o poprawne rozumienie komunikatów dziecka w tym również rozumienie jego niewyraźnej mowy. Dzieci niekiedy wycofują się z rozmowy, jeden z rodziców martwił się, że dziecko rozmawia za pomocą metod AAC tylko w szkole. Kolejną grupę zagadnień stanowiły różne techniczne problemy, na jakie natrafiają rodzice w codziennym wykorzystywaniu pomocy do komunikacji. Rodzice wskazywali również na trudności związane ze stanem zdrowia dziecka – m.in. brak umiejętności samoobsługi. Rodzice zastanawiają się czy zawsze będą w stanie zapewnić jak najlepszą jakość życia dziecku, czy podążają wyzwaniu stosowania AAC.

Trudności związane z komunikowaniem się z dzieckiem ujawnione przez rodziców
trudności podczas rozmowy rozumienie wypowiedzi dziecka (10) zakłócające reakcje emocjonalne dziecka (5) brak adekwatnej odpowiedzi na pytanie(1) wycofywanie się z rozmowy przez dziecko (3)
trudności z pomocami do komunikacji korzystanie z tablic (2) budowanie wypowiedzi ze znaków graficznych (2) przygotowanie pomocy (2) brak tablic w pewnych sytuacjach (1)
trudności związane ze stanem zdrowia dziecka (np. brak kontroli potrzeb fizjologicznych, napięcia) (5)
trudności związane z emocjami rodzica (obawa czy rodzic podoła wyzwaniu)(2)

Tabela 10. Trudności rodziców związane ze stosowaniem metod AAC w komunikowaniu się z dzieckiem.

Ostatnim zagadnieniem są potrzeby rodziców związane z używaniem komunikacji wspomagającej i alternatywnej. Odpowiedzi te udało się przyporządkować do trzech grup w zależności od tego czy odnosiły się do samych rodziców, do dziecka czy do oczekiwań wobec środowiska (tabela 11).

Potrzeby rodziców odnoszące się do:
siebie samych rozumienie potrzeb dziecka (4) lepsze poznanie dziecka (2)
dziecka radość i satysfakcja dziecka (4) samodzielność w komunikowaniu się (3) zmiana w stanie zdrowia (3) samodzielność w działaniu (2) poszerzenie wiedzy (1)
otoczenia pomoc techniczna w obsłudze komputera lub urządzeń do komunikacji (4) pomoc psychologiczna (3) kontakt ze specjalistami (nauczyciel, logopeda, przekazanie instrukcji) (2) wczesna diagnoza (potrzeba wyrażona w postaci żalu, że w ich przypadku nie było dobrej diagnozy) (2) kontakt z innymi rodzicami (1) uczenie dziecka rozmaitych umiejętności do wykorzystania w domu (1) sprzęt rehabilitacyjny (1)

Tabela 11. Potrzeby wyrażone przez rodziców związane ze stosowaniem metod AAC w komunikowaniu się z dzieckiem.

Wnioski. Zdecydowana większość rodziców uważa, że korzystanie z metod AAC przynosi pozytywne zmiany w funkcjonowaniu ich dziecka, własnym, a nawet całej rodziny. Dzięki możliwości pełniejszego porozumiewania się dziecko może lepiej wyrażać swoje potrzeby, a rodzic lepiej je odczytuje i rozumie. Rodzice poznają swoje dziecko, co ma bardzo duży wpływ na funkcjonowanie emocjonalne obu stron. Czują się pewniejsi w swej roli, spokojniejsi, stają się bardziej kompetentni w kontakcie z dzieckiem niepełnosprawnym. Możliwe jest również włączenie pozostałych członków rodziny do rozmowy z dzieckiem, w sposób czynny lub jako biernych obserwatorów. W każdym razie dziecko rozwija się i staje się na miarę swoich możliwości aktywnym członkiem rodziny. Można tu zaobserwować mechanizm pozytywnego sprzężenia zwrotnego, dziecko, które jest lepiej rozumiane przez otoczenie otwiera się coraz bardziej, chętniej i częściej się komunikuje, przekazuje więcej informacji. Umiejętność komunikowania się z dzieckiem może zmienić sposób postrzegania jego niepełnosprawności. Doświadczenie dwojga rodziców potwierdza również obserwacje specjalistów, że komunikacja wspomagająca stymuluje rozwój mowy czynnej: „od momentu wprowadzenia indywidualnego systemu komunikacji moje dziecko zaczęło powoli mówić”.

Trudności dostrzegane przez rodziców oraz wyrażone przez nich potrzeby otwierają możliwość zorganizowania różnych form pomocy. Rodzicom wciąż sprawia trudność korzystanie z osobistych pomocy do komunikacji dzieci, ze specjalistycznego oprogramowania, urządzeń do komunikacji. Nie potrafią torować dłuższych wypowiedzi dzieci używających znaków graficznych. Zgłaszają chęć spotkań instruktażowych, kontaktu z nauczycielami. Obawiają się czy dobrze interpretują wypowiedzi dziecka, a jednocześnie uważają to za swoje najważniejsze zadanie w zakresie komunikacji z dzieckiem. Często rodzice łączą fakt wycofywania się z rozmowy przez dziecko czy jego zakłócających reakcji emocjonalnych (złość, płacz) z niemożnością wzajemnego zrozumienia się: „Najtrudniej zaakceptować mi u mojego dziecka szybkie wpadanie w złość gdy nie jest rozumiane i szybką rezygnację z prób porozumiewania się”. Na uwagę zasługuje fakt, że rodzice również borykają się z różnymi problemami emocjonalnymi, zgłaszają potrzebę wsparcia (psychologicznego bądź w grupie rodziców). Rodzice zwrócili również uwagę

na ważny problem wczesnej diagnostyki, niestety w kilku przypadkach właściwa diagnoza i co za tym idzie oddziaływanie wspomagające rozwój pojawiły się zbyt późno.

Analizując odpowiedzi rodziców oraz rodzeństwa trafić można również na stwierdzenia o niepokojącym wydźwięku. Część z nich świadczy o tym, że w domu nie wykorzystuje się metod wprowadzonych przez specjalistów mimo dostrzegania zalet tych metod. Wciąż zdarza się, że nie rozmawia się z dzieckiem przy użyciu zbudowanych pomocy do komunikacji, ograniczając mu możliwość używania języka. W niektórych sytuacjach wyraźnie brakuje zrozumienia idei partnerstwa komunikacyjnego, tego, że rozmowa jest wymianą myśli obu stron. W tych przypadkach rodzic zwykle mówi, a od dziecka oczekuje jedynie akceptacji swojego stanowiska, czy wypowiedzi.

Wydaje się, że niektórzy rodzice uważają AAC raczej za metodę nauczania, niż alternatywę bądź wspomaganie używania mowy w codziennych sytuacjach. Zdarzają się jednak wypowiedzi świadczące o głębokim zrozumieniu problemu np.: „AAC jest dla mojego dziecka jedyną możliwością wyrażania siebie i komunikacji z otoczeniem”.

Rozdział 4

Projekt „Braciszku, siostrzyczko... Pomóż mi to powiedzieć!” – założenia, cele, plan spotkań

Analiza wyników badań, przeprowadzonych w rodzinach dzieci niemówiących użytkowników AAC miała przynieść odpowiedź na pytanie: Co można zrobić, by poprawić jakość komunikacji w rodzinie dziecka niemówiącego? Odpowiedzią jest projekt „Braciszku, siostrzyczko! Pomóż mi to powiedzieć!” zrealizowany przez Stowarzyszenie na rzecz Propagowania Wspomagających Sposobów Porozumiewania się „Mówić bez Słów”. Jego głównym założeniem jest zapobieganie i przeciwdziałanie izolacji dziecka niepełnosprawnego niemówiącego w środowisku osób mówiących oraz przeciwdziałanie odsunięciu dziecka pełnosprawnego w rodzinie skupionej na dziecku niepełnosprawnym.

Adresaci projektu to 20 dzieci niemówiących, 20 dzieci zdrowych (rodzeństwo, kuzyni itp.) oraz 30 – 40 rodziców. Zajęcia odbywały się co 2 tygodnie w soboty, godzinach od 10.00 do 13.00.

Podczas planowania i realizacji projektu wzięto pod uwagę wynikające z badań potrzeby uczestników projektu i wyznaczono cele w trzech obszarach oddziaływań. Przedmiotem projektu stały się:

W obszarze społecznym:

- ◆ integracja środowiska rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym niemówiącym;
- ◆ uświadomienie uczestnikom potrzeb i możliwości komunikacyjnych osób niepełnosprawnych niemówiących.

W obszarze wiedzy i umiejętności rodziców i rodzeństwa dzieci niepełnosprawnych:

- ◆ nauka strategii porozumiewania się i wykorzystywania AAC;
- ◆ nauka interpretowania wypowiedzi dziecka w codziennych sytuacjach domowych;
- ◆ nauka wszystkich członków rodziny indywidualnego systemu komunikacji dziecka,
- ◆ nauka planowania aktywności w taki sposób, aby udział osoby niemówiącej był jak największy;
- ◆ nauka konstruowania narzędzi do porozumiewania się (prostych tablic do komunikacji oraz tablic wykorzystujących programy komputerowe);
- ◆ rozszerzanie słownictwa dziecka;
- ◆ rozszerzanie treści komunikatów dziecka (odpowiedzi na pytania otwarte, komentarze, spontaniczne wypowiedzi, pytania);
- ◆ uczenie rodzeństwa wspólnej zabawy z wykorzystaniem strategii AAC.

W obszarze psychologicznym:

- ◊ umocnienie więzi wewnątrz rodziny;
- ◊ wzrost poczucia własnej wartości u adresatów projektu;
- ◊ wymiana doświadczeń rodzeństwa z rówieśnikami oraz w grupie rodziców;
- ◊ umiejętność rozpoznawania własnych uczuć w sytuacjach domowych i radzenie sobie z trudnymi emocjami;
- ◊ nawiązywanie prawidłowych relacji z rówieśnikami i dorosłymi;
- ◊ kształtowanie prawidłowych, pozytywnych postaw wobec niepełnosprawnego rodzeństwa.

W celu zrealizowania zamierzeń zaplanowano cykl ośmiu spotkań warsztatowych dla uczestników projektu:

- ◊ dwa czterogodzinne spotkania integracyjne dla wszystkich z udziałem całych rodzin (pierwsze i ostatnie);
- ◊ sześć trzygodzinnich spotkań warsztatowych (trzy równoległe grupy, kryterium podziału grup był wiek dzieci niemówiących).

Zajęcia zostały podzielone na dwie części i były prowadzone w dwóch sesjach. Pierwsza sesja to spotkania dla rodziców oraz wspólne warsztaty dla dzieci niemówiących i ich rodzeństwa. Sesja druga to spotkania dla rodzeństwa oraz wspólne warsztaty dla dzieci niemówiących i ich rodziców. Spotkania zostały zaplanowane tak, aby rodzice wspólnie z pedagogiem najpierw nabyli wiedzę teoretyczną, a w drugiej sesji, podczas warsztatów z dziećmi, mogli ją wykorzystać w praktyce. Z kolei bracia i siostry, ale również kuzyni i koledzy mogli najpierw podczas wspólnych warsztatów poznać różne sposoby porozumiewania się z ich niemówiącym rodzeństwem w trakcie wspólnej zabawy. Pedagodzy mieli wtedy okazję do obserwacji i modelowania wzajemnych relacji dzieci. Sesja druga dla rodzeństwa była odpowiedzią na ich potrzeby i zaobserwowane problemy w relacjach z niepełnosprawnym bratem, siostrą.

Plan spotkań w ramach projektu:

SPOTKANIE 1 - INTEGRACYJNE	
<i>Turniej Rodzin – Ćwierćlandia</i> • piknik integracyjny, zabawy i konkurencje dla dzieci niepełnosprawnych (N) niemówiących, ich rodzeństwa (BS) i rodziców (R); używanie szerokiej gamy strategii i pomocy do komunikacji podczas zabaw i konkurencji.	
SESJA I	
Warsztaty dla rodziców (R)	Warsztaty dla dzieci niepełnosprawnych i ich rodzeństwa (NBS)
SPOTKANIE 2	
Warsztat I <i>Nie możesz mówić, ale możesz się porozumiewać!</i> • komunikacja wspomagająca i alternatywna, niewerbalne sposoby przekazywania informacji, podstawowe strategie komunikacji z dzieckiem niemówiącym (wybór, wylizywanie, pytania zamknięte i otwarte, mapa rozmowy).	Warsztat I <i>Pobawmy się razem!</i> • wspólne zabawy, gry planszowe z wykorzystaniem różnych strategii i pomocy do porozumiewania się.
SPOTKANIE 3	

<p>Warsztat II <i>Na co masz ochotę? Wybieraj!</i></p> <ul style="list-style-type: none"> wybór jako podstawowa forma uczenia się niezależności dzieci niemówiących, planowanie różnych aktywności, w których dzieci decydują o przebiegu zdarzeń (czynności pielęgnacyjne, samoobsługowe, zabawa), planowanie pomocy z symbolami do uczestniczenia w różnych sytuacjach codziennych, czytanie uczestniczące. 	<p>Warsztat II <i>Poczytajmy i pomalujmy!</i></p> <ul style="list-style-type: none"> czytanie uczestniczące, tworzenie książeczek, wspólne zajęcia plastyczne
SPOTKANIE 4	
<p>Warsztat III <i>Pobawmy się razem! Może przy komputerze?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> wykorzystanie komputera do tworzenia pomocy do komunikacji w programie Boardmaker, wykorzystanie komputera do samodzielnego czytania i prostych aktywności dla dzieci niemówiących. 	<p>Warsztat III <i>Pograjmy na komputerze!</i></p> <ul style="list-style-type: none"> uczestnictwo rodzeństwa w grach i zabawach przy komputerze.
SESJA II	
Warsztaty dla rodzeństwa (BS)	Warsztaty dla dzieci niepełnosprawnych i ich rodziców (NR)
SPOTKANIE 5	
<p>Warsztat I <i>Wiwam, że potrafisz mi to powiedzieć!</i></p> <ul style="list-style-type: none"> podstawowe informacje czym jest AAC i jakie potrzeby mają osoby niemówiące, pozawerbalne sposoby przekazywania informacji, gry „bez słów”. 	<p>Warsztat I <i>Porozmawiajmy! – zajęcia konwersacyjne</i></p> <ul style="list-style-type: none"> nauka używania osobistych tablic do porozumiewania się każdego z dzieci podczas rozmowy, czytanie uczestniczące
SPOTKANIE 6	
<p>Warsztat II <i>Na co masz ochotę?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> sposoby spędzania czasu wolnego przez rodzeństwo, planowanie i tworzenie tablic wyboru czynności w programie Boardmaker, zabawy bez słów 	<p>Warsztat II <i>Pobawmy się razem – zabawa andrzejkowa</i></p> <ul style="list-style-type: none"> włączanie niemówiącego dziecka do uczestnictwa językowego w zabawach i uroczystościach rodzinnych i grupowych
SPOTKANIE 7	
<p>Warsztat III <i>W co gramy? Razem przy komputerze.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> sposób używania komputera przez dzieci niemówiące, rodzaje zadań i gier komputerowych dostępnych dla nich, sposoby włączania niemówiącego rodzeństwa do wspólnych zabaw przy komputerze. 	<p>Warsztat III <i>Razem gotujemy, razem gramy na komputerze!</i></p> <ul style="list-style-type: none"> poznawanie form językowego uczestniczenia dzieci niemówiących w czynnościach domowych i zabawie.
SPOTKANIE 8, INTEGRACYJNE:	
<p><i>W mojej rodzinie każdy jest ważny!</i></p> <ul style="list-style-type: none"> zabawy integracyjne służące utrwaleniu dobrych nawyków w komunikacji pomiędzy członkami rodziny, wspólna wigilia, kolędowanie, podsumowanie projektu. 	

Rozdział 5

Scenariusze spotkań warsztatowych

Niniejszy rozdział zawiera scenariusze ośmiu spotkań dla dzieci niemówiących, ich rodziców i rodzeństwa: dwóch spotkań integracyjnych (pierwsze i ostatnie) oraz sześciu spotkań zawierających po dwa warsztaty dla różnych grup uczestników. Wszystkie dzieci niepełnosprawne uczestniczące w projekcie mają poważne zaburzenia w komunikacji werbalnej, większość w ogóle nie posługuje się mową. Każde z dzieci korzysta ze wspomagających lub alternatywnych sposobów komunikowania się i jest wyposażone w odpowiednie pomoce do komunikacji. W spotkaniach uczestniczyło około 20 dzieci w różnym wieku i z różnymi umiejętnościami w zakresie porozumiewania się. Wszystkie warsztaty w których uczestniczyć miały dzieci niemówiące były prowadzone równolegle w trzech wersjach – stosownie do charakterystyki grupy. Scenariusze zamieszczone w niniejszej publikacji były realizowane w jednej ze wspomnianych trzech grup.

Były to dzieci w wieku od 10 do 14 lat, z zaburzeniami ruchowymi w zakresie dużej i małej motoryki, w tym z zaburzeniami koordynacji ruchów ramion i rąk. Większość porusza się na wózkach. Wszyscy rozumieją mowę, ale sami nie potrafią się nią posługiwać. Porozumiewają się za pomocą dość rozbudowanych, osobistych pomocy do komunikacji i tematycznych tablic uczestnictwa do poszczególnych aktywności lub zajęć. Część dzieci posiada lub doskonali takie umiejętności językowe jak: odczytywanie poleceń, wypowiedzi wieloelementowych ze znaków graficznych (symboli PCS), układanie wypowiedzi dwu-trzy elementowych ze znaków graficznych, odczytywanie globalne niektórych wyrazów. Dzieci sprawniejsze ruchowo komunikują się również za pomocą gestów wyuczonych. Niektóre z dzieci posługują się w ograniczonym stopniu mową czynną. Korzystają z różnych form dostępu do komputera wykorzystując specjalnie dobrane i dostosowane peryferia komputerowe, stosownie do możliwości ruchowych.

Scenariusze dla pozostałych dwóch grup (grupa dzieci młodszych oraz grupa dzieci początkujących w uczeniu się alternatywnej komunikacji) są modyfikacją tych zamieszczonych poniżej. Grupy rodziców i rodzeństwa nie były dodatkowo dzielone.

Treść wszystkich scenariuszy odpowiada bezpośrednio na potrzeby rodziców i rodzeństwa dzieci niemówiących zidentyfikowane podczas badań zapotrzebowania. Przyjęto następujące cele ogólne zajęć:

- ◆ podniesienie kompetencji i satysfakcji rodziców i rodzeństwa w interakcjach z dzieckiem niemówiącym,
- ◆ zapoznanie rodziców i rodzeństwa z indywidualnym systemem komunikacji ich niemówiącego członka rodziny,
- ◆ umiejętność spędzania wolnego czasu z dzieckiem niemówiącym w sposób atrakcyjny, wspomagający jego rozwój i umiejętności,

- ◆ nauka prostych strategii komunikowania się z różnymi osobami niemówiącymi,
- ◆ modelowanie umiejętności konwersacyjnych rodziców i rodzeństwa z dziećmi w trakcie całych zajęć poprzez wskazywanie różnorodnych strategii rozmowy z dzieckiem,
- ◆ uświadomienie rodzicom i rodzeństwu konieczności stwarzania sytuacji konwersacyjnych, podczas codziennych czynności domowych i spotkań rodzinnych, w czasie których dziecko niemówiące będzie aktywne językowo,
- ◆ integracja grupy rodziców i dzieci.

Do zajęć w oparciu o scenariusze niezbędne są różnorodne pomoce do porozumiewania się:

- ◆ proste pomoce do komunikacji:
 - osobiste słowniki dzieci niemówiących (tablice i książki);
 - tablice wyboru, tablice uczestnictwa i tablice tematyczne,
 - papierowe nakładki na urządzenia odtwarzające głos (VOCA).
- ◆ urządzenia wysokiej technologii:
 - urządzenia odtwarzające głos typu VOCA:
 - Tech/Four** – urządzenie odtwarzające 4 nagrane komunikaty, zaopatrzone w ramkę, w której można umieścić papierową nakładkę z symbolami odpowiadającymi znaczeniom nagranych wiadomości.
 - Tech/Talk** – urządzenie odtwarzające 8 nagranych komunikatów, zaopatrzone w ramkę, w której można umieścić papierową nakładkę z symbolami odpowiadającymi znaczeniom nagranych wiadomości.
 - Cheap Talk 8** – urządzenie odtwarzające 8 nagranych komunikatów, zaopatrzone w ramkę, w której można umieścić papierową nakładkę z symbolami odpowiadającymi znaczeniom nagranych wiadomości.
 - BIGmack** – urządzenie odtwarzające jeden nagrany komunikat. Naciśnięcie guzika o dużej powierzchni powoduje uruchomienie odtwarzania. Można przyczepić do guzika symbol oznaczający treść nagranego komunikatu.
 - Step-by-Step** – urządzenie, na które można nagrać sekwencję komunikatów. Każdorazowo naciśnięcie guzika o dużej powierzchni powoduje odtwarzanie kolejnych elementów sekwencji komunikatu. Można przyczepić do guzika symbol oznaczający treść nagrania.
 - komputery PC ze specjalistycznymi peryferiami i oprogramowaniem (przede wszystkim: interfejsy do podłączenia włączników komputerowych, włączniki, program do syntezy mowy).

Wszystkie pomoce do komunikacji przygotowano w oparciu o bibliotekę symboli Picture Communication Symbols (PCS) dostępną w programie do budowania tablic Boardmaker.

Scenariusze zajęć zawierają załączniki – pomoce gotowe do wykorzystania do poszczególnych zadań. Można używać ich podczas realizacji zajęć. Wszystkie nakładki na urządzenia typu VOCA nadają się do wykorzystania jako zwykłe, papierowe tablice. Brak dostępu do urządzeń tego typu nie jest przeszkodą w realizacji proponowanego cyklu zajęć.

Spotkanie I – integracyjne

Turniej rodzin – Ćwierćland

Tematyka zajęć:

- ◆ piknik integracyjny, zabawy i konkurencje dla dzieci niepełnosprawnych niemówiących, ich rodzeństwa i rodziców; używanie szerokiej gamy strategii i pomocy do komunikacji podczas zabaw i konkurencji.
- ◆ fabuła zabawy oparta jest na motywach „Bajki o Ćwierćlandzie” (tekst wg bajki Giny Ruck-Pauquet, tłumaczenie z niemieckiego J. Sieklucka; praca niepublikowana, propagowana przez Polskie Stowarzyszenie Pedagogów Zabawy KLANZA).

Cele:

- ◆ rodziny znają się wzajemnie i wchodzą z sobą w interakcje,
- ◆ rodziny współpracują z sobą znajdując zadania i role dla wszystkich swoich członków,
- ◆ rodzice zwracają uwagę na to, aby nie wyręczać dzieci w wykonywaniu zadań, jakie są w zasięgu ich możliwości,
- ◆ rodzice i rodzeństwo widzą, jak prowadzący wykorzystują różne formy komunikacji wspomagającej aby porozumieć się z ich niemówiącymi dziećmi,
- ◆ rodzice obserwują, jak ich dzieci radzą sobie i skutecznie przekazują informacje podczas konkurencji czy zabaw i czują z tego powodu satysfakcję,
- ◆ rodzice i rodzeństwo naśladują prowadzących w stosowaniu prostych strategii komunikacji wspomagającej w rozmowach z niemówiącymi dziećmi

Pomoce:

- ◆ kolorowa bibuła (czerwona, zielona, niebieska, żółta),
- ◆ sznurek, spinacze do bielizny, tasiemki i materiały w czterech kolorach,
- ◆ folia aluminiowa kolorowa,
- ◆ flamastry,
- ◆ arkusze papieru,
- ◆ nożyczki,
- ◆ klej,
- ◆ zszywacz,
- ◆ koce,
- ◆ materace,
- ◆ farby do malowania rękami,
- ◆ magnetofon,
- ◆ mikrofon,
- ◆ chusta animacyjna Klanza.

Pomoce do porozumiewania się:

- ◆ osobiste tablice do komunikacji,
- ◆ tablice tematyczne,
- ◆ urządzenia do porozumiewania się.

Przebieg imprezy:

❶ Zaproszenie do *Ćwierćlandu*

- ❖ Prowadzący wskazuje na cztery kąty w różnych kolorach i zaznaja-
mia uczestników z charakterem zabawy. Czyta **pierwszą część** bajki
o *Ćwierćlandzie*.

✂ Tekst bajki o *Ćwierćlandzie* (zał. 1)

❷ Losowanie kolorów

- ❖ Przedstawiciele rodzin losują kolor dla swojej rodziny. Dzieci nazy-
wają wylosowany kolor przy użyciu tablicy lub VOCA (zał. 2). Rodzi-
ny w tym samym kolorze łączą się w grupy

- ❖ Uczestnicy gromadzą się w kątach odpowiadających danemu kolo-
rowi. W grupach otrzymują kartki na wizytówki, każdy wpisuje na
wizytówce swoje imię. Przedstawiają się sobie. Dzieci niemówiące
mają do dyspozycji urządzenie odtwarzające głos z nagraniem pyta-
niem: „Jak masz na imię?”

✂ tablica/nakładka na VOCA „Kolory” (zał. 2)

✂ karteczki na wizytówki w czterech kolorach

❸ Wytyczanie granic i urządzenie kraju

- ❖ Przedstawiciele każdego koloru wychodzą na środek i dzielą
państwo na cztery równe części.

- ❖ Każda grupa dekoruje swoje państwo i tworzy stroje w odpowiednich
kolorach dla mieszkańców. Mieszkańcy malują swoje twarze i ręce.
Dzieci niemówiące mówią, jaką część ciała co chcą sobie pomalować
(zał. 3) oraz jaki strój chcą stworzyć dla siebie (zał. 4). Ich wypowiedzi
mogą dotyczyć także wyglądu rodziców i innych osób z grupy.

✂ Tablica/nakładka na VOCA „Części ciała” (zał. 3)

✂ Tablica/ nakładka na VOCA „Stroje” (zał. 4)

❹ Pomniki *Ćwierćlandu*.

- ❖ Prowadzący czyta **drugą część** bajki o *Ćwierćlandzie*.
- ❖ W każdej z grup jedno dziecko niemówiące jest rzeźbiarzem i tworzy
pomnik z ludzi. Wybiera co mają robić i jak się ustawić za pomocą
tablicy lub VOCA z nakładką (zał. 5). Kiedy następuje moment
prezentacji najmłodszy uczestnik spotkania uderza w gong i rzeźba
ma się utrzymać do momentu, kiedy gong nie wybrzmi.

✂ tekst bajki o *Ćwierćlandzie* (zał. 1)

✂ tablica/nakładka na VOCA – „Budowanie pomnika” (zał. 5)

✂ gong

❺ Przygotowanie hymnu swojego kraju

- ❖ Prowadzący odczytuje **trzecią część** bajki o *Ćwierćlandzie*. Przed-
stawiciele każdego państwa otrzymują tekst hymnu i symbole PCS,
z których układają hymn o swoim kolorze. Zdania z piktogramów
każda grupa przykleja do dużego arkusza papieru i eksponuje go
tak, by wszyscy z grupy go widzieli. Następnie każda z grup odśpie-

wuje hymn pod dyktando osoby, która pokazuje symbole. Dobrze, aby osobą tą było dziecko niemówiące.

- ✂ tekst bajki o Ćwierćlandzie (zał. 1)
- ✂ tekst hymnu dla każdej z grup (zał. 6)
- ✂ duże arkusze kolorowego papieru, klej, nożyczki, symbole do odtworzenia treści hymnu

6 Wyścigi z jajkami

- ◇ Każda z grup deleguje po jednym z rodziców do konkurencji. Zawodnicy otrzymują łyżki i jajka, ustawiają się na starcie. Mają ścigać się niosąc jajka na łyżkach tak, by nie spadły. Wygrywa ta osoba, która pierwsza dotrze na metę z całym jajkiem.
- ◇ Wszyscy pozostali członkowie grup kibicują, dzieci niemówiące używają urządzeń odtwarzających głos z nagranyimi komunikatami „szybciej, szybciej!”, „hurra!” „czerwoni, czerwoni!”. Zwycięzcy dostają nagrody – czapki kucharskie oraz tace z przygotowanym posiłkiem. Rozdają posiłek wszystkim obecnym.

- ✂ jajka
- ✂ łyżki
- ✂ urządzenia odtwarzające głos

7 Przerwa na posiłek

7 Kalambury z symboli PCS

- ◇ Uczestnicy siedzą w swoich krainach, każda z grup dostaje zestaw 8 symboli, na tablicy lub nakładce VOCA. Są tam zaszyfrowane dwa tytuły filmów lub bajek. Zadaniem drużyny jest w pierwszej kolejności rozszyfrować „swoje” bajki, zanim staną się one zagadkami dla pozostałych drużyn. Rozpoczyna drużyna, która pierwsza odgadnie swoje tytuły. Dziecko niemówiące może zadawać zagadkę dzięki urządzeniu VOCA. Podaje pierwsze słowo i pyta, czy któraś z drużyn zna odpowiedź. Jeśli nie – stopniowo dodaje kolejne słowoskojarzenia, aż któraś z drużyn rozpozna tytuł. Drużyna, która odgadła może zadawać swoją zagadkę.

- ✂ tablice/nakładki na VOCA z obrazkami do odgadywania tytułów filmów i bajek (zał. 7a – 7d)

8 Zabawy z chustą Klanzy

- ◇ Prowadzący przynosi dwie chusty Klanzy i daje po jednej połączonym zespołom: czerwono-zielonym i żółto-niebieskim. Nowo powstałe grupy bawią się wspólnie w popularne zabawy z chustą:
 - szklana tafla – sztorm
 - czyja to dłoń?
 - piłka na tafli
 - namiot/ tęcza – zabawy wyciszające

- ✂ dwie chusty Klanzy,
- ✂ lekkie piłki

9 Sałatka kolorowa z chustą Klanzy

- ◇ Prowadzący czyta **czwartą część** bajki. Wszyscy wraz z prowadzącym stoją w kręgu trzymając chustę. Prowadzący wymienia po dwa kolory: „czerwony i zielony!”. Za każdym razem dwaj przedstawiciele grup przebiegają pod chustą, wymieniają kolorowe dodatki swojego stroju oraz zamieniają się miejscami. Zabawa trwa do momentu, aż każdy zmieni swój kolor i wszystkie kolory wymieszają się między sobą. Na hasło „sałatka kolorowa!” wszyscy zamieniają się miejscami.

✂ chusta Klanzy

10 Łączenie państw

- ◇ Uczestnicy siadają teraz w kątach oznaczonych takim kolorem, na jaki wskazuje ich strój po zabawie w „kolorową sałatkę”.
- ◇ Prowadzący czyta **piątą część** bajki o Ówiercelandzie. Wówczas wszyscy podchodzą do kolorowych granic i wspólnie sprzątają je do pudła. Prowadzący rozdaje wszystkim po jednej karteczce spośród kolorowego pliku, zachęca, aby zapisać tam swoje marzenie. Dzieci niemówiące korzystają z osobistych tablic do komunikacji i z pomocy rodzeństwa lub rodziców. Do przygotowanego wcześniej pudła (z podwójnym dnem) wszyscy wrzucają swoje kolorowe stroje i marzenia każdego uczestnika wypisane na kartkach. Prowadzący zakleja pudło i odwraca je. Najmłodsza osoba otwiera pudło, w środku za podwójnym dnem są słodycze. Wszyscy dzielą się nimi.

✂ wymieszane karteczki w czterech kolorach

✂ pudło z podwójnym dnem, pod którym są ukryte słodycze.

11 Wspólny podwieczorek i rozmowy, zakończenie

- ◇ Prowadzący podaje krótką informację o organizacji następnych zajęć.

Bajka o Ćwierćlandzie (fragmenty)

Spotkanie
integracyjne
Załącznik 1

Część I

Za chwilę przeniesiemy się w bardzo dawne czasy do krainy zwanej Ćwierćlandem. Państwo to jest okrągłe jak naleśnik a ponieważ składa się z czterech krajów nosi nazwę Ćwierćlandu.

W pierwszym kraju wszystko jest zielone: domy, ulice, samochody, telefony, dorośli a także dzieci. W drugim kraju wszystko jest czerwone: drzewa, wanny, lizaki, dorośli, a także dzieci. W kraju trzecim wszystko jest żółte: miotły, szpitale, kwiaty, rusztowania na budowie, dorośli, a także dzieci. W czwartym kraju wszystko jest niebieskie: lampy na skrzyżowaniach, meble, mosty, szczoteczki do zębów, rowery, dorośli, a także dzieci.

Dzieci w dniu narodzin są kolorowe. Tak jest w całym Ćwierćlandzie. Lecz dorośli patrzą na nie swoimi zielonymi, czerwonymi, żółtymi bądź niebieskimi oczami i głaszcząc ja przy tym swoimi zielonymi, czerwonymi, żółtymi, niebieskimi rękami, tak długo aż stają się jednokolorowe.

Część II

W Ćwierćlandzie dzieci nie muszą chodzić do szkoły. Uczą się tylko, rzeczy najistotniejszej: w kraju zielonym, że liczy się tylko zielony, w czerwonym, że czerwony, w żółtym wszyscy chwalą oczywiście kolor żółty, a w niebieskim najpiękniejszy jest niebieski. Na skrzyżowaniu ulic stoją pomniki przypominające mieszkańcom, że to właśnie ich kraj jest najlepszy. I tak w kraju czerwonym stoją pomniki ludzi czerwonych, w zielonej zielonych, w żółtej żółtych, a w niebieskiej niebieskich.

Część III

Codziennie rano mieszkańcy każdego państwa zbierają się na rynku i śpiewają hymn swojego państwa. W kraju żółtym śpiewają o żółtym niebie, żółtych kwiatach i marzeniach, w kraju zielonym o zielonych marzeniach i o podróżach. W kraju czerwonym śpiewają o czerwonych pomidorach a w niebieskiej - o niebieskim niebie.

Tak więc w kraju czerwonym nocą i dniem fruują transparenty: „Kolor żółty, zielony i niebieski to oszustwo, tylko czerwień jest prawdziwa”.

W niebieskim kraju wszędzie wiszą plakaty z napisem: „Niebieski, niebieski, niebieski”. W krainie żółtej krzyczy magnetofon: „Żółty to jest to”. A w kraju zielonym w parku stoi robot i woła: „Bądźcie zieloni”. I każdy chce być najlepszy!

Część IV

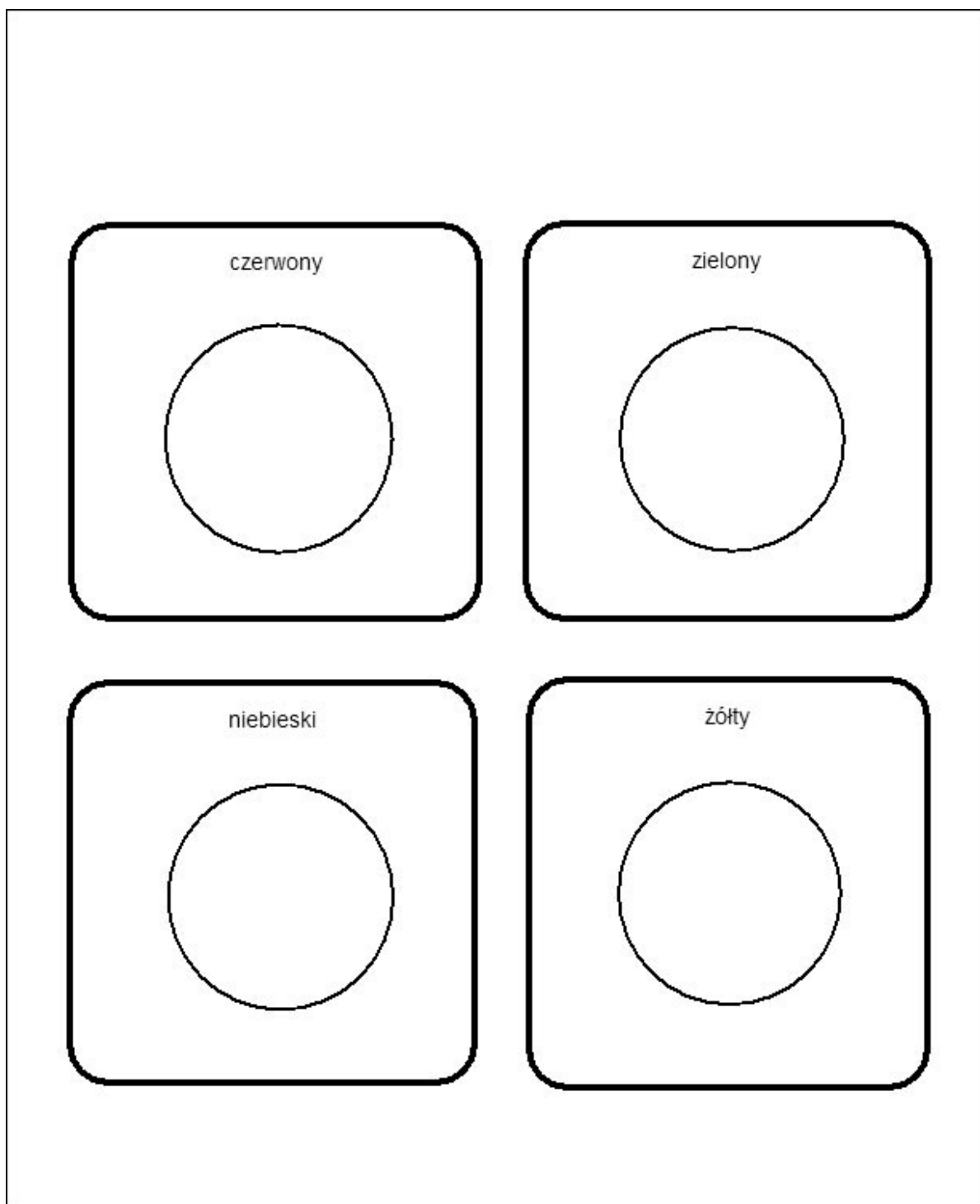
Jednak cały czas gdzieś w głębi serca mieszkańcy każdego kraju zastanawiają się czy tak właśnie powinien wyglądać świat. Mieszkańcy kraju niebieskiego pomyśleli, że może czerwoni nie są wcale tacy źli. Żółci mieszkańcy zastanawiali się co by było gdyby zaprosili zielonych sąsiadów. Dzieci czuły czasami jakby im czegoś brakowało, ale nie mówiły o tym. Każde chciało mieć chociaż jedną kolorową plamkę!

Część V

Pewnego razu w kraju zielonym przyszedł na świat chłopiec o imieniu Groszek. Gdy skończył rok to jeszcze był trochę kolorowy. Było to

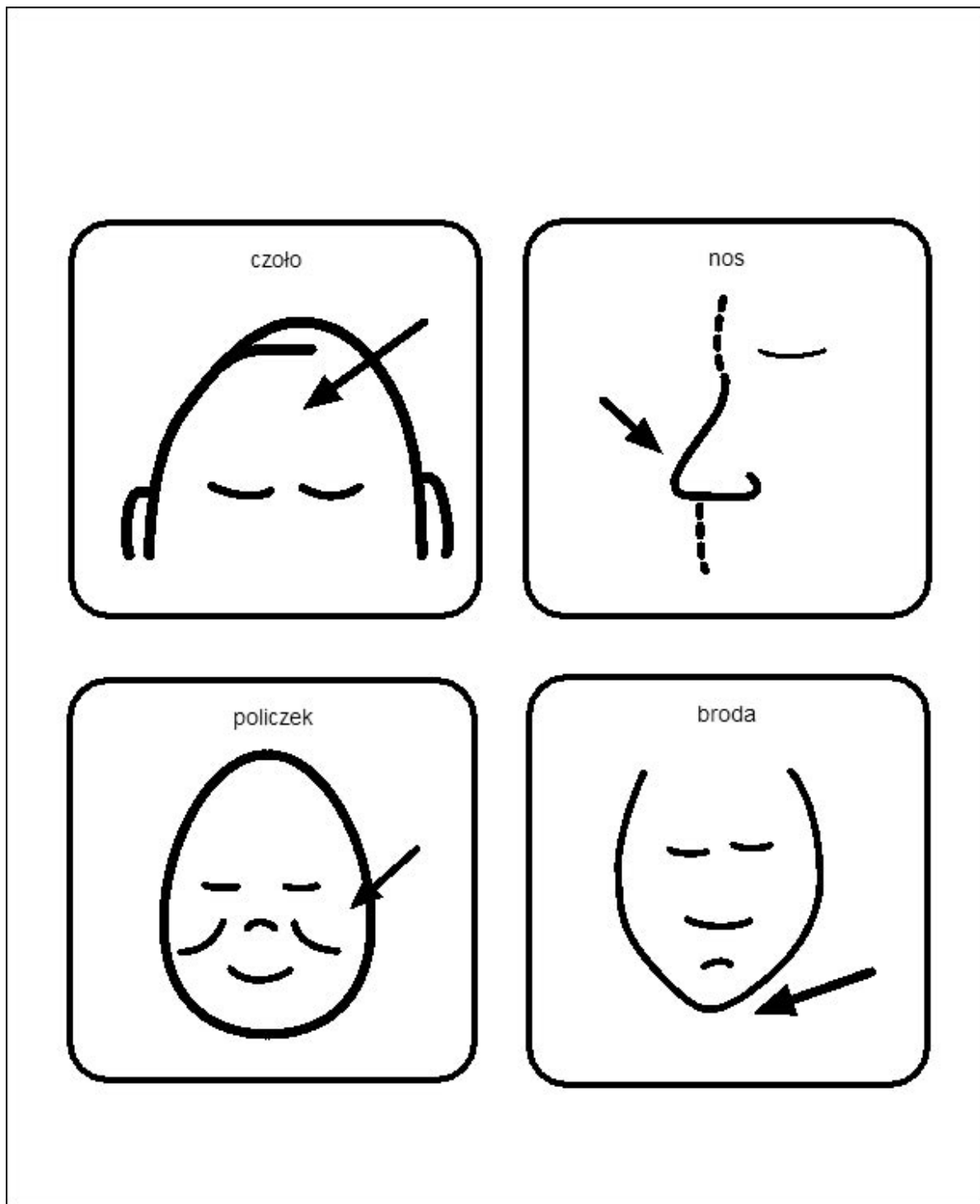
niepokojące, lecz w końcu Groszek nabrał zielonej barwy tak jak trzeba. Pewnego dnia stało się coś zdumiewającego. W środku zielonego kraju wyrosła żółta róża, lecz dorośli wykrzywiali się przechodząc obok niej. Niestety policjanci zaraz zniszczyli różę. Było to tego samego dnia kiedy Groszek upuścił talerz ze szpinakiem. Talerz pękł. Potem nie wydarzyło się już nic więcej, w każdym razie nie było ani widać ani słychać nic szczególnego.

Jednakże dzieci w Ówierólandzie zaczęły się dziwnie czuć. I nagle wszystkie podbiegły do granic swoich państw. Zaczęły przypatrywać się sobie nawzajem, dotykać swoich dłoni. Aż Groszek zrobił coś co zaraz wszystkie dzieci w mig podchwyciły. Zaczął zacierać nogą granicę pomiędzy państwami. Dzieci wybuchnęły śmiechem i wszystkie zaczęły się obejmować, skakać, bawić się, aż granica powoli zniknęła. Powoli dzieci przestały być jednokolorowe. A gdy już wszystkie dzieci miały na sobie wszystkie kolory Ówierólandu, to ich marzenia, życzenia stały się kolorowe. Nigdy wcześniej nie było tam tak radośnie...

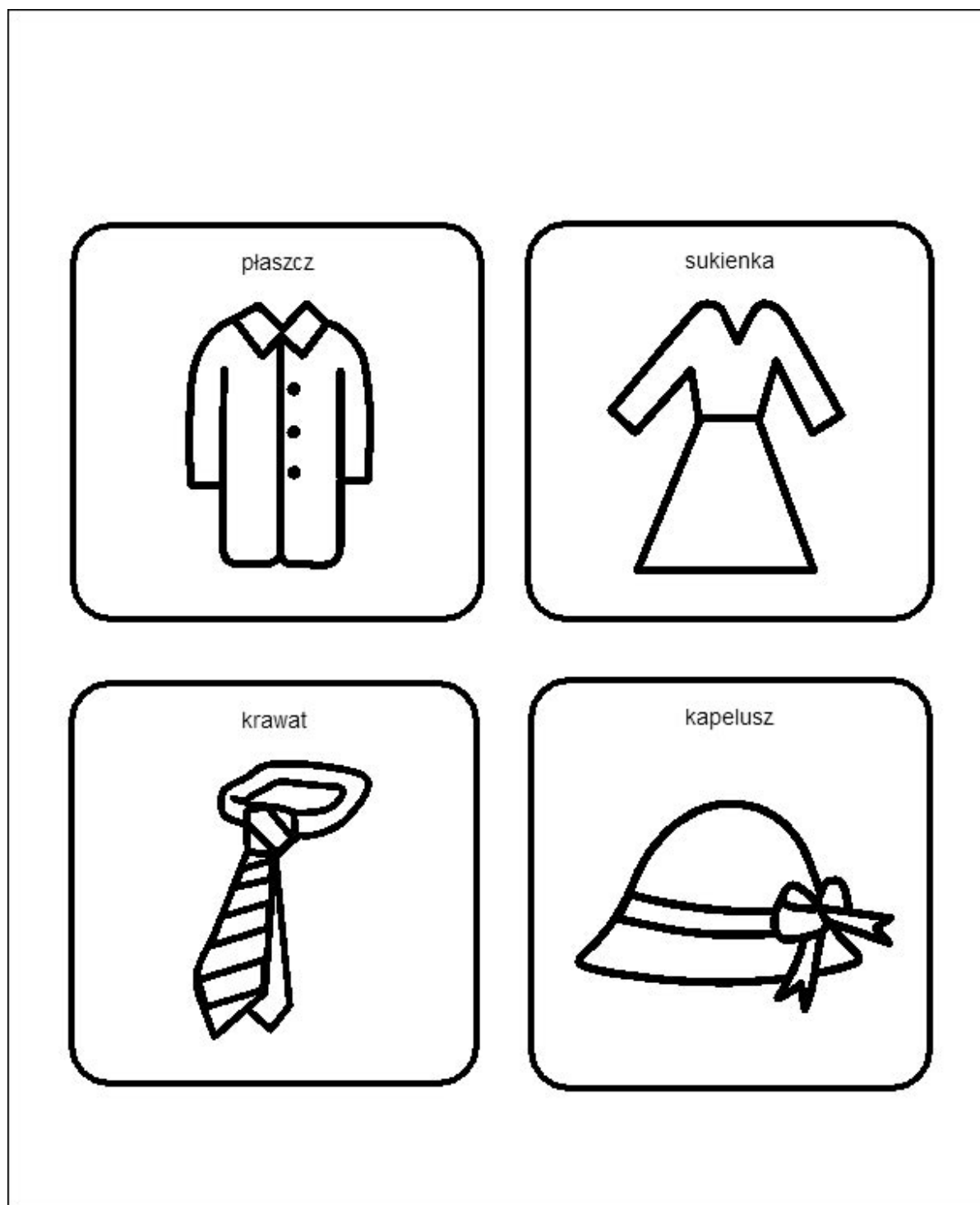

Tablica wyboru koloru

Spotkanie
integracyjne
Załącznik 3

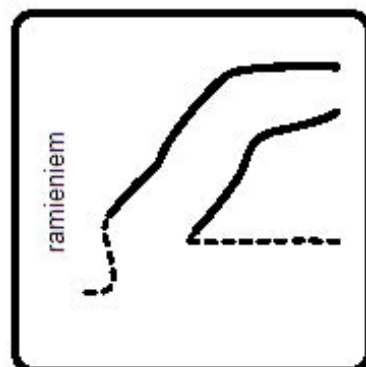
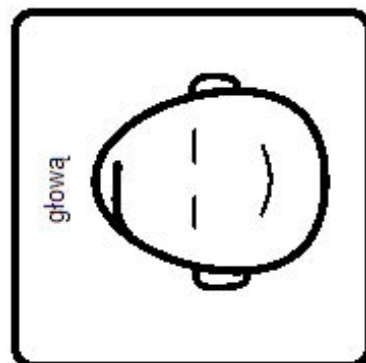
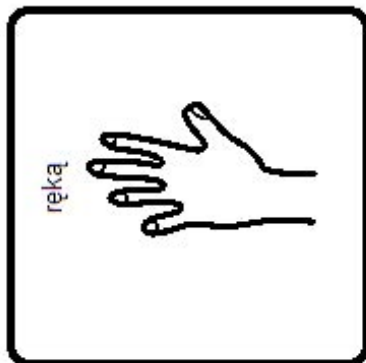
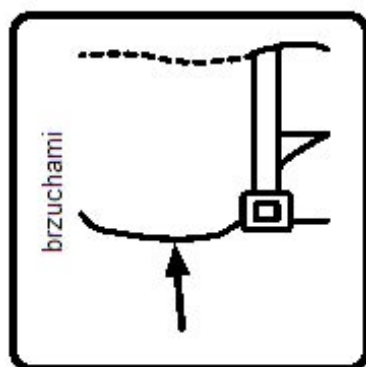
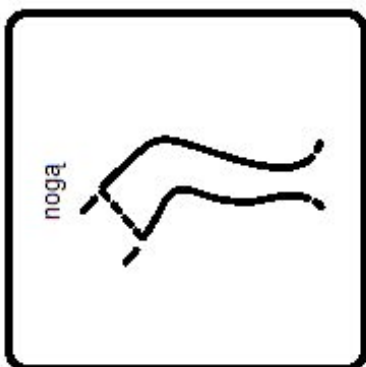
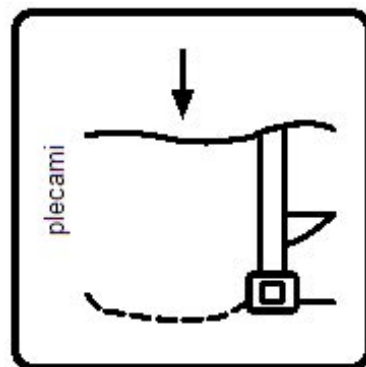
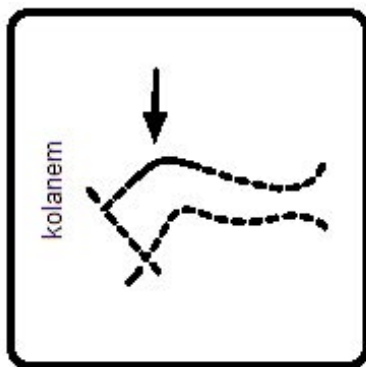

ablica wyboru części ciała

Tablica wyboru ubrania

Spotkanie integracyjne
Załącznik 5

Tablica „budowanie pomnika”

Kolorowy hymn

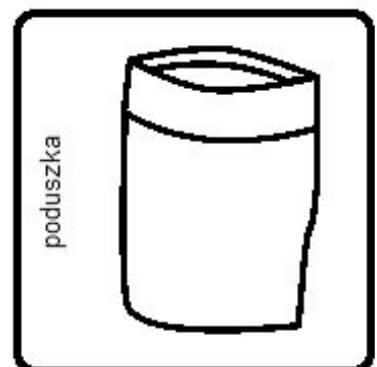
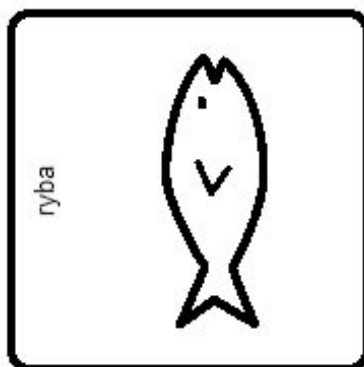
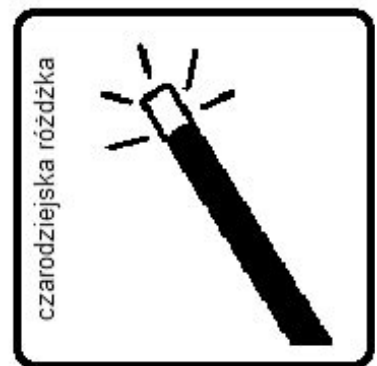
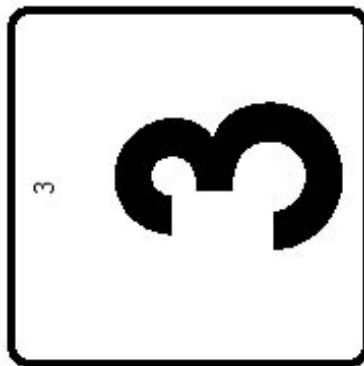
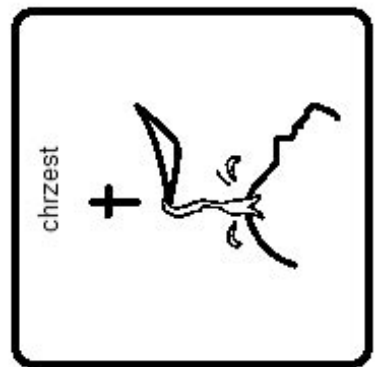
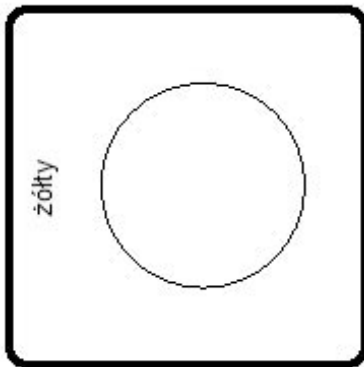
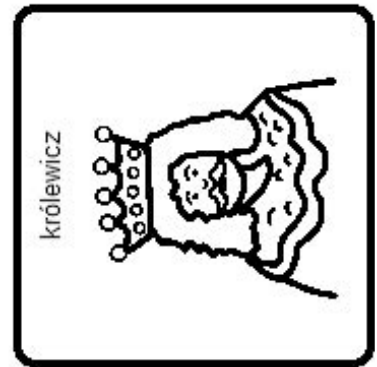
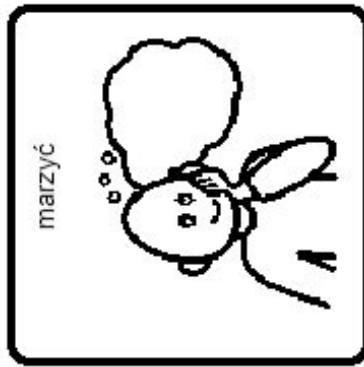
Łąka las zielone są
zwierząt śliczny to jest dom,
Żaba też zielona jest
i zielona wciąż być chce.
No a teraz sprawdź już sam
czy na sobie zielony kolor masz?

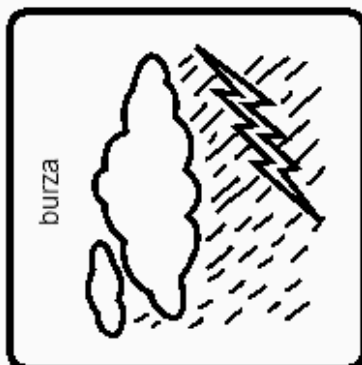
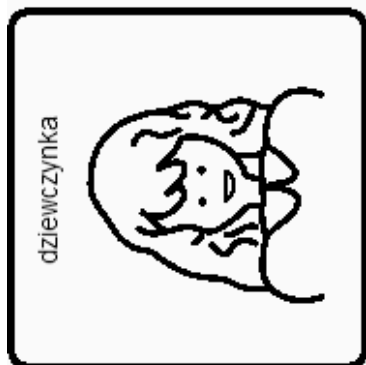
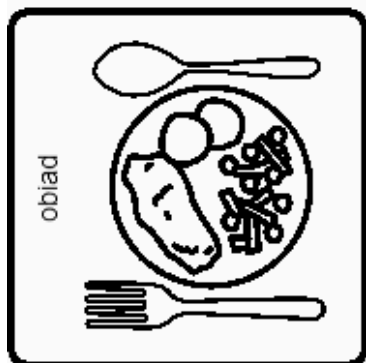
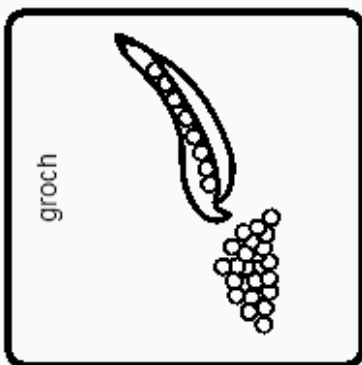
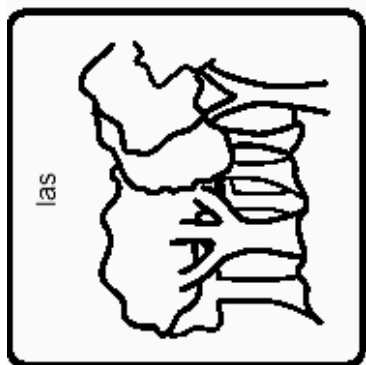
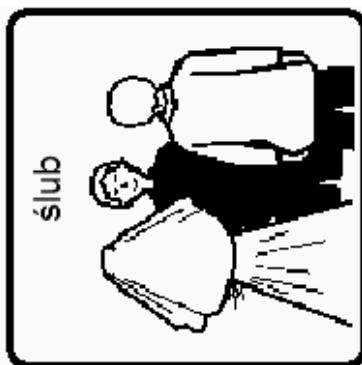
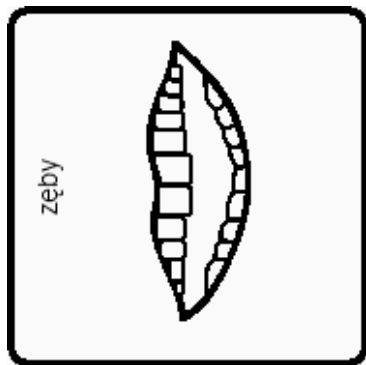
Kolor nieba dobrze znam
To niebieski mówię Wam
Morze też niebieski jest
I Ty dobrze o tym wiesz
No a teraz sprawdź już sam
czy na sobie niebieski kolor masz?

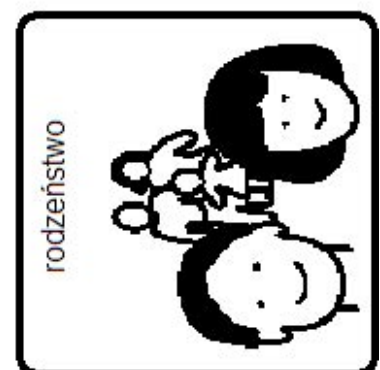
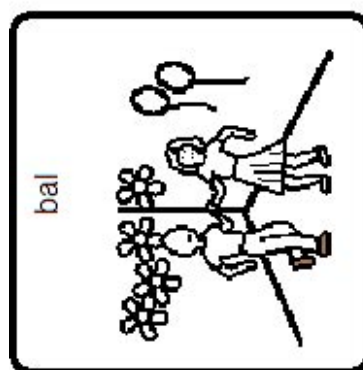
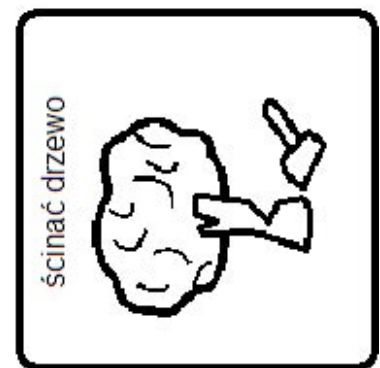
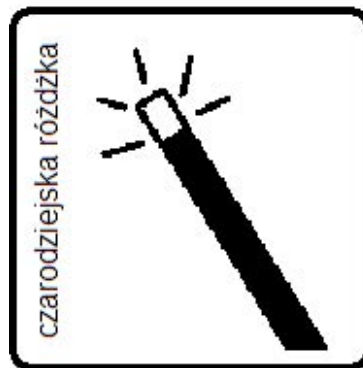
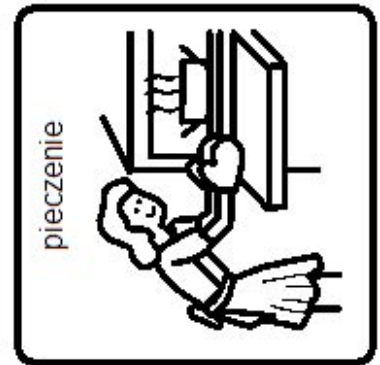
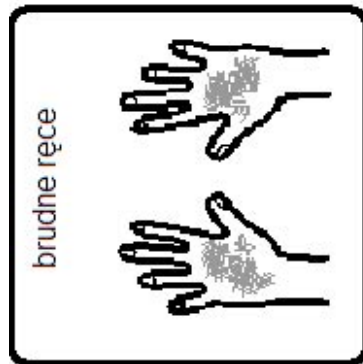
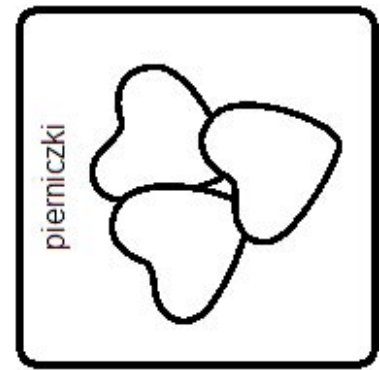
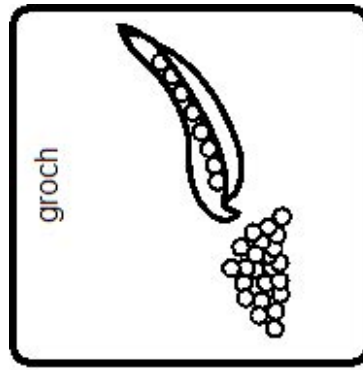
Żółty, żółty, żółty znam
Taki kolor słońce ma
Banan także żółty jest
No i smaczny, dobrze wiesz!
No a teraz sprawdź już sam
czy na sobie żółty kolor masz?

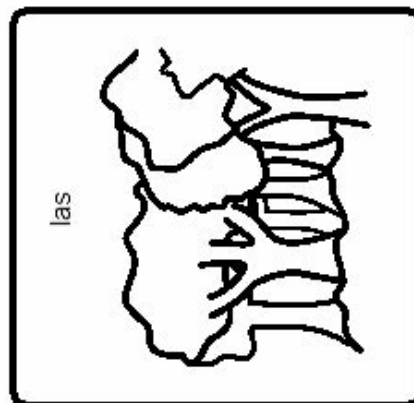
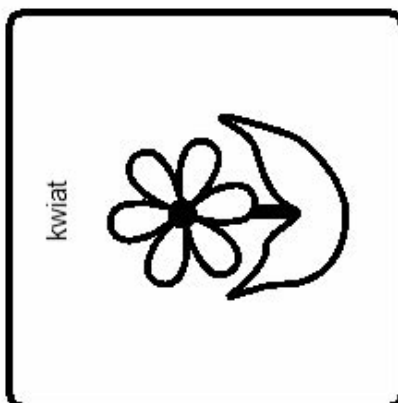
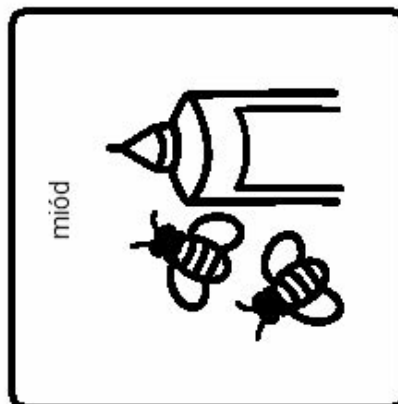
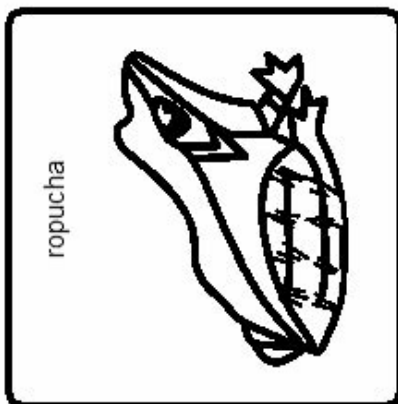
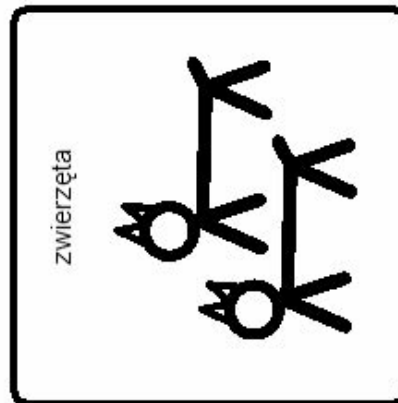
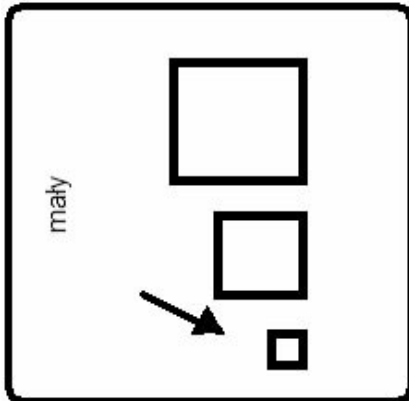
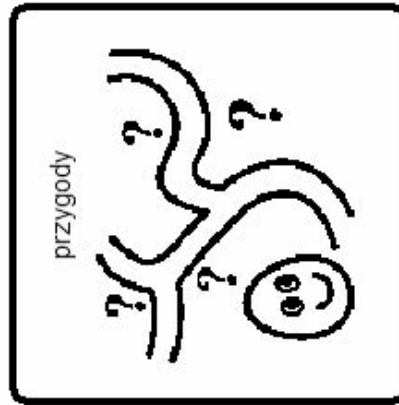
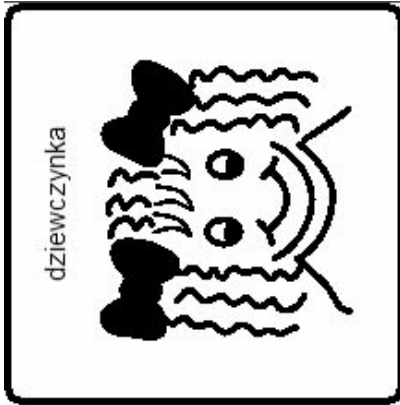
Gdy czerwone lody masz
Truskawkowy mają smak
Buzia też czerwona jest
Wtedy gdy rumienisz się
No a teraz sprawdź już sam
czy na sobie czerwony kolor masz?

Spotkanie
integracyjne
Załącznik 7a

Spotkanie II

Nie możesz mówić, ale możesz się porozumiewać!

warsztat dla rodziców

Tematyka zajęć:

- ◆ komunikacja wspomagająca i alternatywna, niewerbalne sposoby przekazywania informacji, podstawowe strategie komunikacji z dzieckiem niemówiącym (wybór, wyliczanie, pytania zamknięte i otwarte, mapa rozmowy).

Cele:

- ◆ rodzice znają się po imieniu i czują się swobodnie zabierając głos,
- ◆ rodzice dzielą się przemyśleniami, radościami i obawami związanymi z wychowywaniem dziecka niemówiącego,
- ◆ rodzice dostrzegają/uświadamiają sobie sytuacje, w których ich niemówiące dzieci mają potrzebę porozumiewania się z otoczeniem,
- ◆ rodzice wiedzą, że zamiast słów osoby niemówiące mogą przekazywać informacje za pomocą przedmiotów, gestów i znaków graficznych,
- ◆ rodzice potrafią używać strategii wyboru i wyliczania,
- ◆ rodzice potrafią świadomie prowadzić rozmowę opartą na pytaniach zamkniętych i „mapie rozmowy”,
- ◆ rodzice znają wagę i konieczność zadawania pytań otwartych kierowanych do dzieci posługujących się symbolami,
- ◆ rodzice potrafią użyć prostych strategii komunikacji w sytuacjach życia codziennego,
- ◆ rodzice czują się pewniej i bardziej kompetentnie w kontakcie z dzieckiem niemówiącym.

Przebieg spotkania

❶ Powitanie: *Jestem tu ponieważ...*

- ◆ Każdy z uczestników przykleja sobie kartkę z imieniem w widocznym miejscu i krótko się przedstawia: *mam na imię..., jestem tu ponieważ...*

- ✂ etykiety samoprzylepne
- ✂ pisaki

❷ *Co to znaczy komunikować się?*

- ◆ Każdy z uczestników na małej kartce pisze własną definicję komunikowania się. Następnie uczestnicy łączą się w pary, rozmawiają o tym, co napisali i ustalają wspólną definicję. Pary z kolei łączą się w czwórki i znów uzgadniają wspólną definicję. Każda czwórka prezentuje wynik swojej pracy na forum, a prowadzący zapisuje wszystko tworząc jedną opisową definicję komunikowania się.

- ✂ kartki
- ✂ pisaki
- ✂ duży arkusz papieru

3 Potrzeba komunikacji – rozmowa kierowana

- ◆ Na podstawie powstałej definicji prowadzący zadaje dodatkowe pytania, które mają skierować uwagę uczestników na problem potrzeb komunikacyjnych osób niepełnosprawnych.

4 Wprowadzenie do AAC

- ◆ Prowadzący wyjaśnia podstawowe pojęcia z zakresu komunikacji wspomagającej i alternatywnej (AAC). Każdy z uczestników otrzymuje materiały.
- ✂ materiały na temat podstawowych pojęć komunikacji wspomagającej i alternatywnej (załącznik nr 1)

5 Podstawowe systemy AAC

- ◆ Prowadzący omawia i prezentuje przykłady systemów komunikacji: przedmioty rzeczywiste, zdjęcia, gesty, piktogramy, PCS, symbole Bliss, wyrazy. Zwraca uwagę na warunki, jakie należy spełnić aby korzystać z danego systemu (funkcjonowanie zmysłów, możliwości poznawcze itp.).
- ✂ przykłady różnych zestawów znaków używanych do komunikacji.

6 Podstawowe strategie AAC

- ◆ Uczestnicy oglądają film prezentujący poszczególne strategie AAC: wybieranie tak/nie i mapę rozmowy, wyliczanie, E-tran, użycie tablicy do komunikacji.
- ◆ Prowadzący omawia każdą z nich zwracając uwagę na konieczność zindywidualizowanego doboru strategii do konkretnego użytkownika AAC.
- ✂ film przedstawiający użycie podstawowych strategii podczas rozmowy z użytkownikami AAC.

7 Tropienie błędów

- ◆ Rodzice wyposażeni w podstawową wiedzę o strategiach oglądają fragmenty filmu warsztatowego, na którym ukazane są próby rozmowy rodzica z dzieckiem niemówiącym. Rozmowa nie udaje się z powodu różnych uchybień. Zadaniem rodziców jest ich zauważenie, nazwanie i skorygowanie.
- ✂ film warsztatowy z różnymi wariantami zastosowania strategii wyliczania.

8 Scenki

- ◆ Spośród uczestników zgłaszają się dwie osoby do zaprezentowania wylosowanej scenki. Jedna z osób przyjmuje rolę rodzica, a druga dziecka – użytkownika AAC. Każda z osób dostaje kartkę z instrukcją dotyczącą roli jaką ma przyjąć oraz sytuacji, jaką ma zaprezentować.

◆ Po zaprezentowaniu scenki prowadzący kieruje jej omówieniem poprzez zadawanie pytań prezentującemu oraz pozostałej części grupy (np. co sprawiło największą trudność?). Jeśli czas pozwoli można wylosować i przeprowadzić kolejną scenkę, na analogicznych zasadach.

✂ kartki zawierające scenki z krótkim opisem do wylosowanie
(załącznik 2)

9 Mapa rozmowy

◆ Nawiązując do zakończonych i przepracowanych scenek prowadzący ustala z rodzicami najbardziej użyteczną kolejność zdobywania informacji podczas rozmowy z osobą niemówiącą. Zapisuje je na arkuszu papieru. Omawia rodzaj zadawanych pytań, aby jak najszybciej uzyskać precyzyjną informację od dziecka, a jednocześnie nie ograniczać mu możliwości odpowiedzi. Zwraca uwagę na problem „domyślenia się” co dziecko chce powiedzieć bez dania mu szansy wypowiedzenia się.

✂ arkusz papieru

10 Pożegnanie

◆ Prowadzący pyta o wrażenia z zajęć. Uczestnicy mają również okazję powiedzieć jakie są ich oczekiwania w związku z następnym spotkaniem.

Komunikacja wspomagająca – użycie pomocy w postaci przedmiotów, gestów, symboli graficznych itp. żeby uzupełnić mowę dziecka, kiedy ta nie rozwija się adekwatnie do jego wieku lub jest niezrozumiała.

Komunikacja alternatywna – użycie pomocy w postaci przedmiotów, gestów, symboli graficznych itp. żeby zastąpić mowę dziecka w sytuacji, kiedy mowa nie rozwija się wcale. Komunikacja alternatywna jest wówczas jedyną możliwością porozumiewania się z dzieckiem.

Komunikacja wspomagana – te formy porozumiewania się, które wymagają użycia pewnych pomocy np. pojedynczych piktogramów, tablic do komunikacji, komputera (80%)

Komunikacja niewspomagana – te formy porozumiewania się, które nie wymagają żadnych dodatkowych pomocy, są „wytwarzane” na bieżąco np. gesty (20%)

Komunikacja zależna – zachodzi wtedy, kiedy osoba niepełnosprawna potrzebuje tłumacza, drugiej osoby, która formułuje jej komunikat np. układa zdanie z pojedynczo wskazywanych piktogramów

Komunikacja niezależna – zachodzi wtedy, kiedy osoba niepełnosprawna samodzielnie formułuje przekaz np. przy pomocy syntezy mowy lub komputera zapisującego komunikat.

Co może zastępować wypowiedziane słowa?

1. przedmioty rzeczywiste
2. zdjęcia
3. gesty
4. piktogramy, PCS
5. Symbole Bliss
6. Wyrazy

Strategie komunikacyjne:

1. wybieranie,
2. Tak/Nie i mapa rozmowy,
3. wyliczanie,
4. E-Tran,
5. tablice do porozumiewania się.

Scenka 1

R: dowiedz się od dziecka co chce jeść na kolację

Dz: odpowiadasz na pytanie wskazując wzrokiem i delikatnie się uśmiechając

Scenka 2

R: dziecko wróciło właśnie ze szkoły, dowiedz się co chce teraz robić

Dz: wróciłeś ze szkoły i chcesz zmienić pieluchę; odpowiadasz na pytania wskazując wzrokiem

Scenka 3

R: dziecko oblało się sokiem (dziecko umie korzystać z tablicy tematycznej)

Dz: oblałeś się sokiem, chcesz się przebrać w krótkie spodenki i zielony podkoszulek; odpowiadasz na pytania nieprecyzyjnie wskazując piktogramy ręką

Scenka 4

R: widzisz, że dziecko się niepokoi, płacze, kręci się w wózku, dowiedz się co się stało

Dz: siedzisz w wózku na szyszce, która cię uwiera i jest ci bardzo niewygodnie z tego powodu; odpowiadasz na pytania wskazując wzrokiem

Spotkanie II

Pobawmy się razem!

warsztat dla użytkowników AAC i ich rodzeństwa

Tematyka zajęć:

- ◇ wspólne zabawy i gry planszowe z wykorzystaniem różnych strategii i pomocy do komunikacji

Cele:

- ◇ rodzeństwo potrafi zaplanować aktywności w czasie wolnym w taki sposób, aby udział niemówiącego brata/siostry był jak największy,
- ◇ rodzeństwo rozumie, że wyczekując na sygnał, odpowiedź, reakcję daje szansę niepełnosprawnemu bratu/siostrze na większe uczestnictwo w zabawie,
- ◇ rodzeństwo umie zadawać pytania dotyczące wspólnych aktywności, dając możliwość decydowania i wyboru bratu/siostrze poprzez wykorzystanie strategii wyliczania, wyboru na dłoniach, osobistej tablicy do komunikacji,
- ◇ rodzeństwo potrafi wykorzystać w zabawie różne pomoce do komunikacji,
- ◇ rodzeństwo organizuje przestrzeń podczas wspólnej zabawy tak, aby umożliwić bratu/siostrze aktywność ruchową na miarę jego możliwości (np. przesuwanie pionka – przytrzymanie dłoni).

Przebieg spotkania

- 1 Powitanie z użyciem urządzenia do komunikacji, symboli i nagranych głosów
 - ◇ Uczestnicy dobierają się w pary, jedna osoba z pary gra użytkownika AAC stają naprzeciw siebie w odległości kilku kroków. Jedna osoba przyjmuje rolę witającego, druga osoby witanej według instrukcji prowadzącego.
 - ◇ Prowadzący mówi: *Przywitalaj się...*
 - z *dobrym przyjacielem* (cześć, hej),
 - z *sąsiadem* (dzień dobry Panu),
 - z *nauczycielką* (dzień dobry Pani),
 - z *księdzem* (Szczęść Boże) itp.
 - ◇ Prowadzący komentuje to, że dzieci muszą czasem sprawdzać znaczenie znaków graficznych, by wybrać odpowiedni zwrot. Mówi, że podobnie zachowuje się niepełnosprawne rodzeństwo: upewnia się co do znaczeń poszczególnych symboli.
- ✂ Tech/Four
✂ nakładka na Tech/Four – powitanie (zał. 1)

- 2 Gry stolikowe

- ◇ Uczestnicy siadają przy stolikach – po dwie rodziny. Grupa wybiera lub losuje grę. Uczestnicy grają umożliwiając dzieciom

niemówiącym zabieranie głosu podczas gry. Dzieci niemówiące mogą korzystać z przygotowanych trzech tablic uczestnictwa (tablice różnią się stopniem zaawansowania językowego użytkownika). Rodzeństwo samo próbuje ocenić, która tablica lepiej będzie służyć niemówiącemu bratu/siostrze.

◆ *Gęsi*

Uczestnicy po kolei rzucają kostką, rozpoczyna ta osoba, która wyrzuciła największą liczbę oczek. Przesuwają swoje pionki po planszy (tyle krater, ile wypadnie oczek). Na ponumerowanych polach są zadania (zał. 4) do wykonania, które odczytują uczniowie. Wygrywa ta osoba, która pierwsza dotrze do mety.

◆ *Chińczyk*

Uczestnicy grają w „Chińczyka” wg oryginalnych zasad. Dzieci niemówiące korzystają z tablic uczestnictwa do gier (zał. 3a, 3b, 3c).

◆ *Zamek*

Uczestnicy po kolei rzucają kostką, której każda ścianka jest innego koloru. Przesuwają swoje pionki po planszy stając pionkiem na tym kolorze, który wypadnie na kostce. Przy wybranych polach znajdują się ilustracje. Zadaniem uczestników jest odnaleźć na karcie z instrukcją daną ilustrację i odczytać polecenie. Wygrywa ta osoba, która pierwsza dotrze do zamku.

◆ *Krasnale*

Każdy uczestnik wybiera pionek-krasnala. Zadaniem uczestników jest doprowadzenie swojego krasnala do domku, wybierając na planszy kierunek wędrówki (w prawo, w lewo, do góry, na dół)

- ✘ zaadaptowane gry planszowe *Chińczyk*, *Gęsi*, *Krasnale*, *Zamek*,
- ✘ tablica wyboru gry – nakładka na Tech/Four (zał. 2),
- ✘ tablice uczestnictwa w grze (zał. 3a, 3b, 3c),
- ✘ instrukcja do gry *Gęsi* (zał. 4),
- ✘ instrukcja do gry *Zamek* (zał. 5),
- ✘ nakładka na Tech/Four ze strzałkami do kierowania ruchem pionka (zał. 6).

⑤ Wielka Gra

◆ Na podłodze dużego pomieszczenia ułożona jest ścieżka ze stron gazet, które stanowią płytki chodniczka. Po nich będzie przemieszczał się pionek. Przy wybranych kartkach znajdują się koperty z zadaniami zapisanymi za pomocą znaków graficznych (symbole PCS), np. przesuwasz się do przodu/tyłu o wyrzuconą liczbę oczek, wybierz i zaśpiewaj piosenkę itp.

◆ Każda rodzina tworzy drużynę. Przedstawiciel jest pionkiem, reszta osób rzuca kostką i rozwiązuje zadania. Po wykonaniu zadania „pionek” może się przesunąć o wyrzuconą liczbę oczek. Wygrywa ta rodzina, której przedstawiciel-pionek dotrze pierwszy do mety i poprawnie wykona wszystkie zadania.

- ✘ gazety
- ✘ koperty z przygotowanymi zadaniami zapisanymi za pomocą symboli

4 Runda na podsumowanie

- ◇ Uczestnicy po kolei mówią, co najbardziej podobało im się na zajęciach.

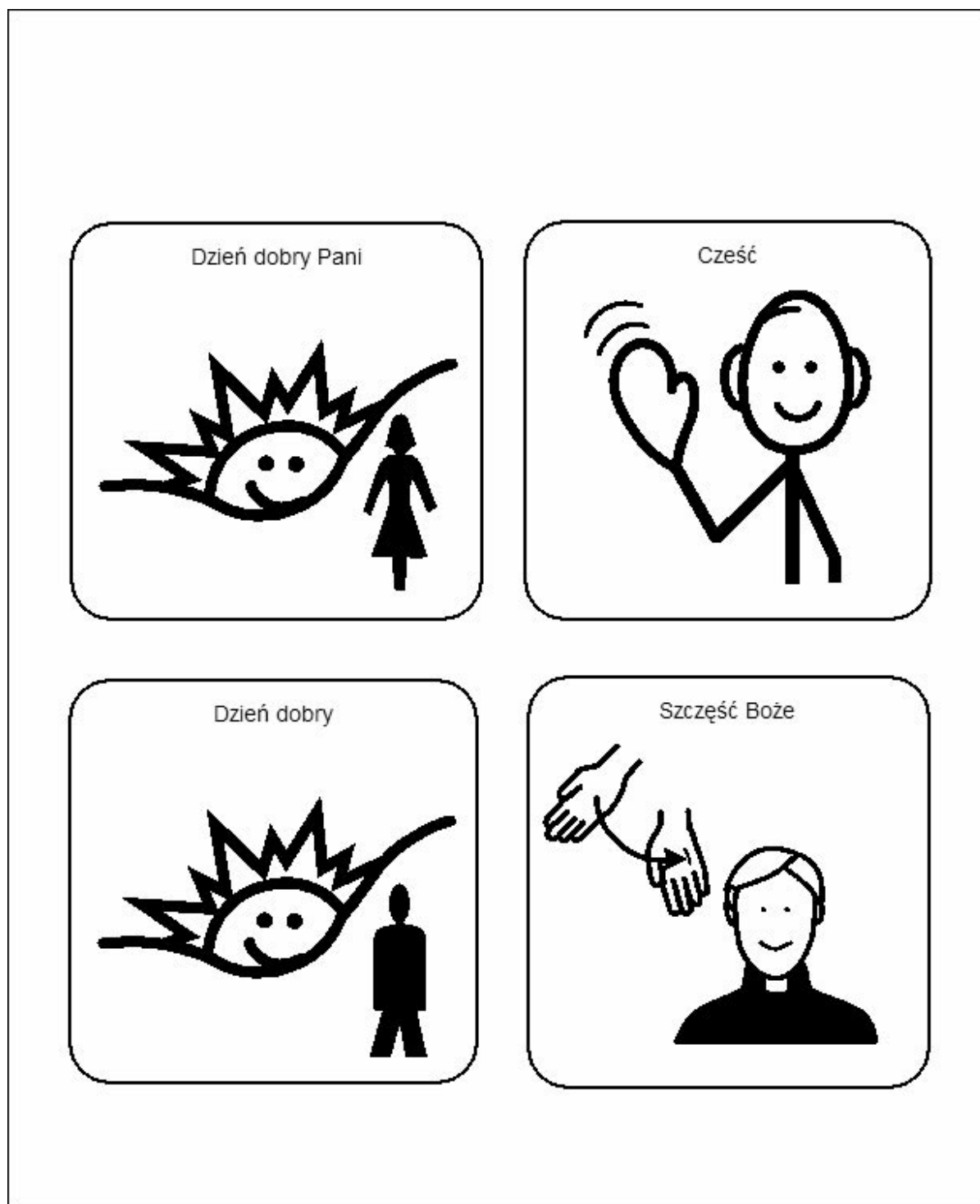
5 Sieć na pożegnanie

- ◇ Uczestnicy siedzą w kręgu. Jedna osoba trzyma w ręku kłębek włóczki i mówi: „Do widzenia”. Rzuca kłębek do kogoś, ale trzyma w ręku koniec sznurka. Osoba, która złapie kłębek powtarza czynność i rzuca do następnej osoby. Na koniec zapada cisza i ktoś przecina wszystkie nitki w kręgu. Symbolizuje to koniec zajęć.

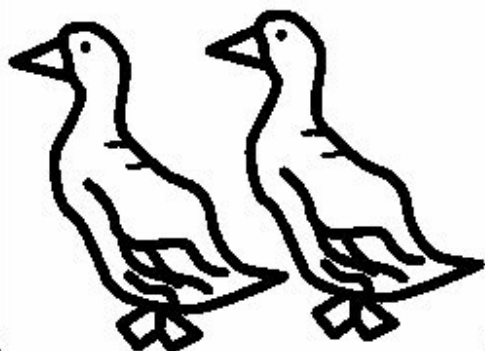

✂ kłębek włóczki

✂ VOCA z nagrany komunikatem „Do widzenia!”

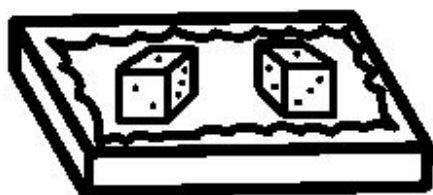
gęś

krasnal

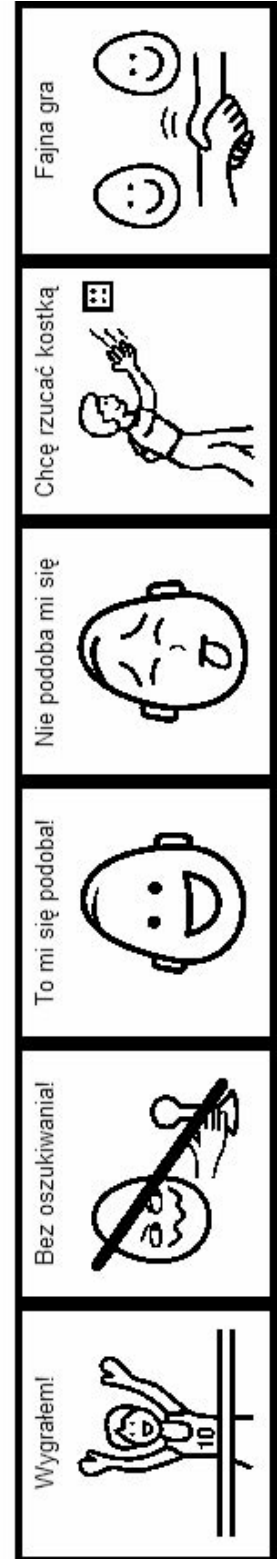
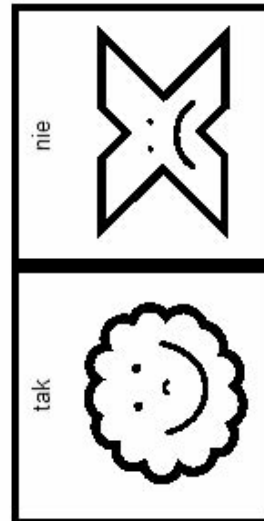
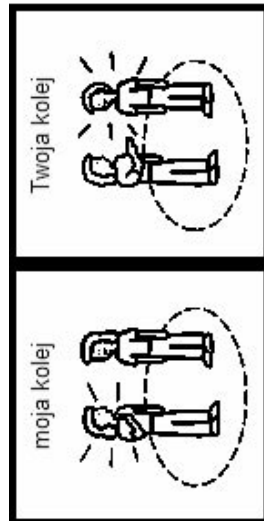
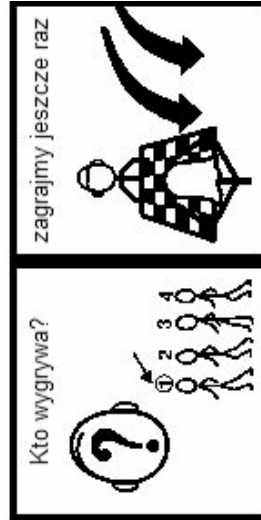
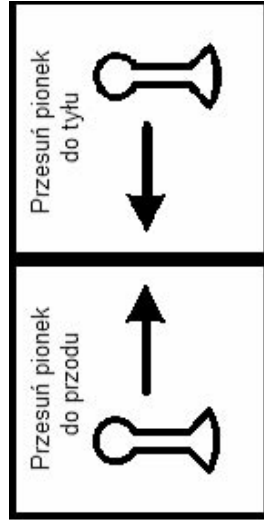

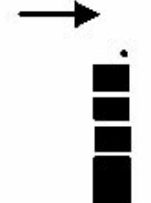

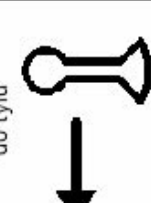

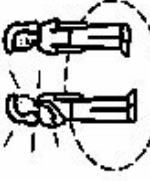

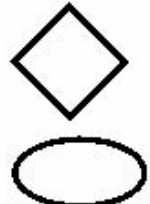

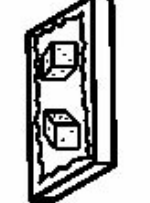

chińczyk

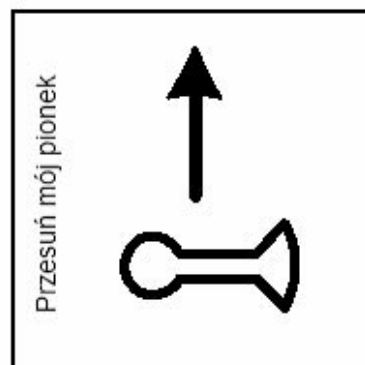
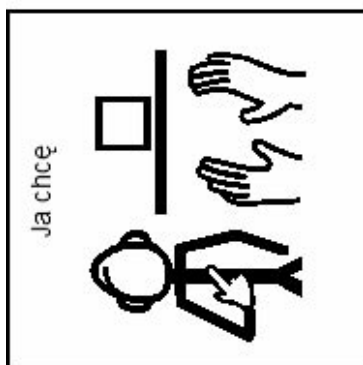
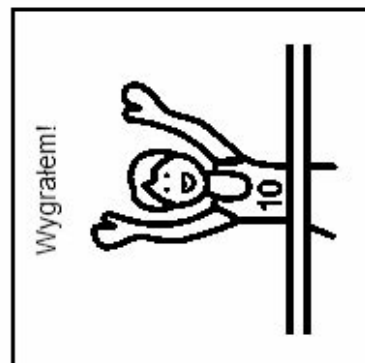
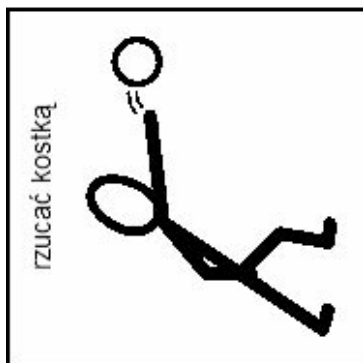
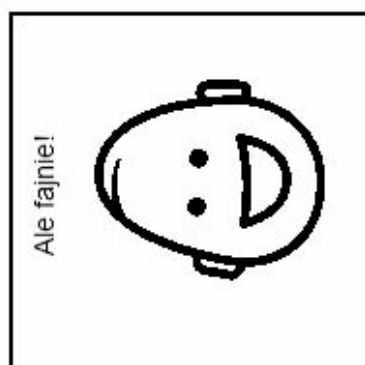
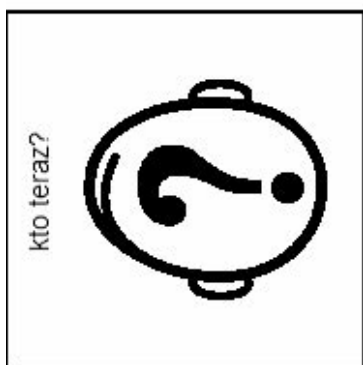
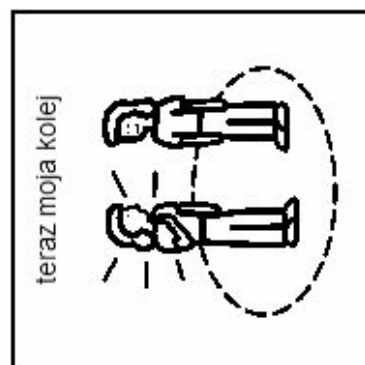
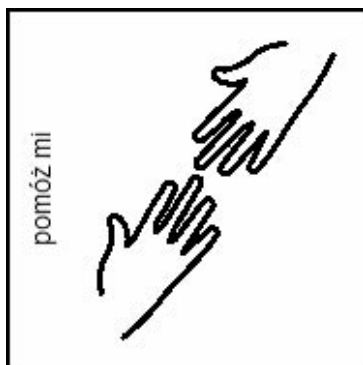

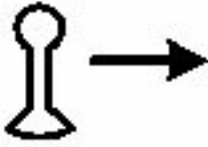
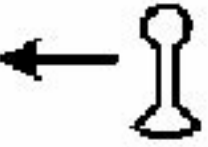

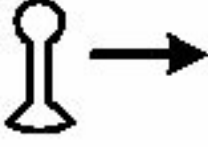

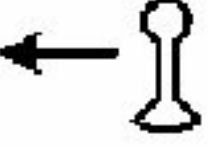

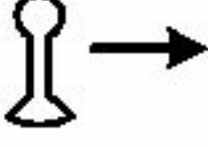
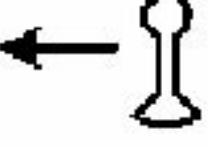

zamek

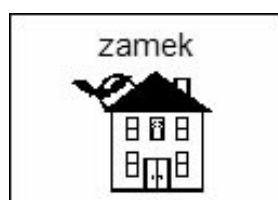

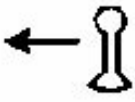

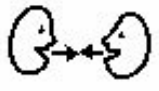

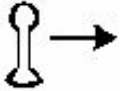

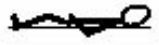

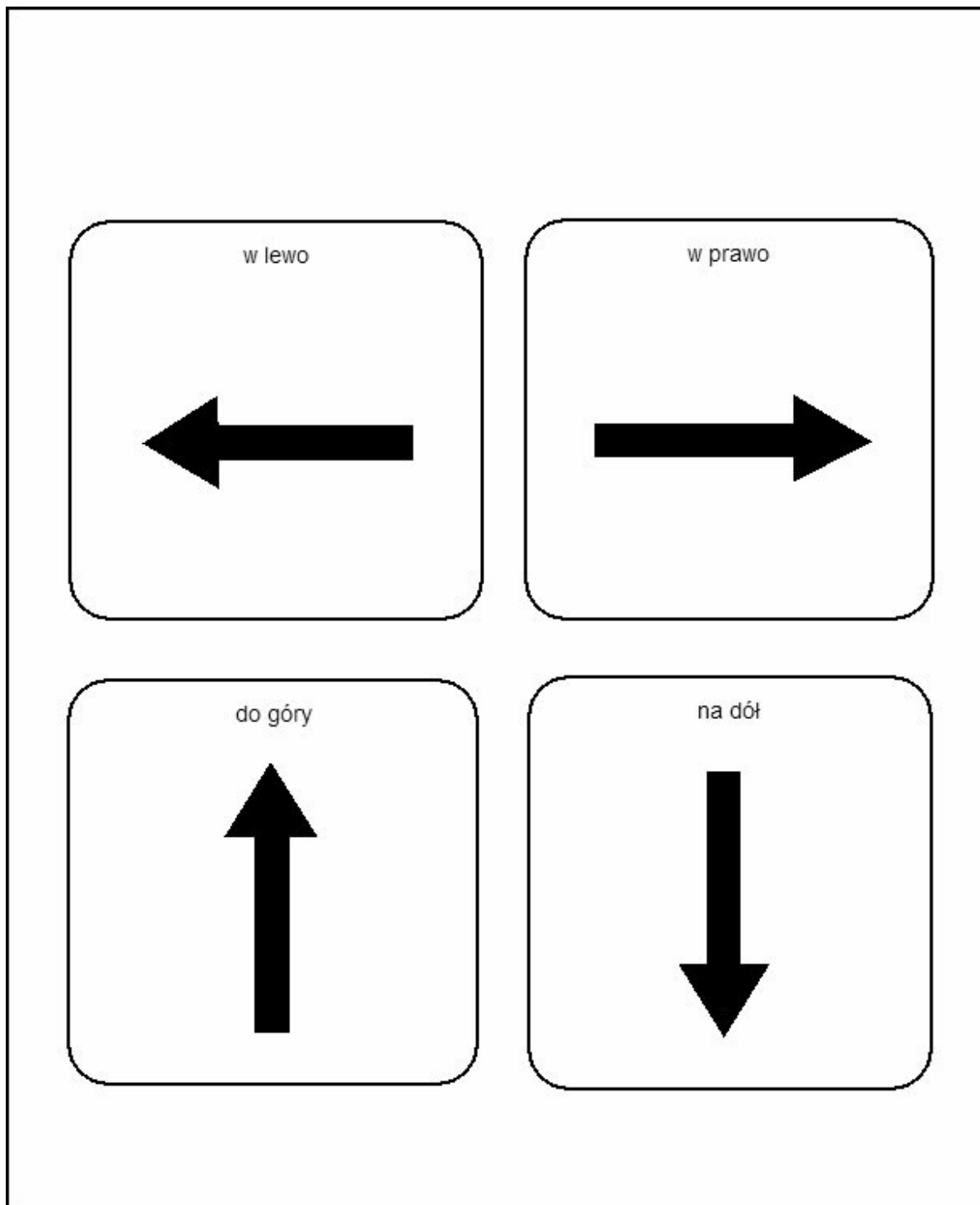
<p>Ja chcę</p> 	<p>Ja nie chcę</p> 	<p>Czy Ty chcesz?</p> 	<p>grać</p> 	<p>kończyć</p> 	<p>Przesuwać pionek do przodu</p> 	<p>Przesuwać pionek do tyłu</p>
<p>fajna jest ta gra</p> 	<p>moja kolej</p> 	<p>twoja kolej</p> 	<p>rzucić kostką</p> 	<p>zagrać jeszcze raz</p> 	<p>wygrać</p> 	<p>oszukiwać</p>
<p>Kto pierwszy?</p> 	<p>Chcę inną grę</p> 	<p>nudzi mi się</p> 	<p>chińczyk</p> 	<p>zagrać jeszcze raz</p> 	<p>Przesuwać pionek do przodu</p> 	<p>Przesuwać pionek do tyłu</p>
<p>pomóż mi</p> 	<p>nie podoba mi się</p> 	<p>wolniej</p> 	<p>ile masz oczek?</p> 	<p>1</p>	<p>2</p>	<p>3</p>
<p>gratulacje</p> 	<p>Który pionek wybierasz?</p> 	<p>Dziękuję</p> 	<p>policz ze mną</p> 	<p>4</p>	<p>5</p>	<p>6</p>

<p>gęsi</p> 			
<p>5</p>	<p>przesuwasz się do przodu</p> 	<p>na</p>	<p>10</p>
<p>6</p>	<p>Przesuwasz się do tyłu</p> 	<p>o</p>	<p>wyrzuconą liczbę oczek</p>
<p>9</p>	<p>przesuwasz się do przodu</p> 	<p>o</p>	<p>wyrzuconą liczbę oczek</p>
<p>14</p>	<p>Przesuwasz się do tyłu</p> 	<p>o</p>	<p>wyrzuconą liczbę oczek</p>
<p>18</p>	<p>przesuwasz się do przodu</p> 	<p>na</p>	<p>21</p>
<p>19</p>	<p>Przesuwasz się do tyłu</p> 	<p>o</p>	<p>wyrzuconą liczbę oczek</p>

kwiat 	wąchasz 	kwiaty 	przesuwasz się do tyłu 	o	1	
elf 	rozmawiasz 	z	elfem 	przesuwac do przodu 	o	1
ptak 	śluchasz 	śpiewu 	ptaka 	czekasz 	1	kolejkę
żaba 	skaczesz 	na	czerwony 			
potwór 	czekasz 	1	kolejkę 			
ciasto 	idziesz 	na	obiad 	czekasz 	1	kolejkę
drzewo 	odpoczywasz 	pod 	drzewem 	czekasz 	1	kolejkę

Spotkanie III

Na co masz ochotę?

warsztat dla rodziców

Tematyka zajęć:

- ◆ wybór jako podstawowa forma uczenia się niezależności dzieci niemówiących, planowanie różnych aktywności, w których dzieci decydują o przebiegu zdarzeń (czynności pielęgnacyjne, samoobsługowe, zabawa), planowanie pomocy z symbolami do uczestniczenia w różnych sytuacjach codziennych, czytanie uczestniczące.

Cele:

- ◆ rodzice dobrze czują się w swoim gronie,
- ◆ swobodnie wypowiadają się na temat swoich niemówiących dzieci,
- ◆ uświadamiają sobie na czym może polegać niezależność ich niepełnosprawnych, niemówiących w różnych sytuacjach,
- ◆ potrafią aranżować sytuacje, w których dzieci mogą same podejmować decyzje dotyczące ich samych,
- ◆ świadomie formułują pytania otwarte lub zamknięte w zależności od możliwości dziecka,
- ◆ są wyczuleni na sygnały niewerbalne osoby niemówiącej,
- ◆ potrafią przygotować słownictwo do tablicy do komunikacji dla niemówiącego dziecka, służące rozwijaniu niezależności,
- ◆ potrafią stosować różne strategie komunikacji i starają się je dobierać w zależności od możliwości użytkownika AAC,
- ◆ wiedzą, że różne dzieci niemówiące mają niejednakowe możliwości podejmowania decyzji,
- ◆ wiedzą, że różne dzieci niemówiące mają niejednakowe możliwości wyrażania własnego zdania,
- ◆ wiedzą, jakie są cechy dobrej książki nadającej się do czytania uczestniczącego z dzieckiem, niemówiącym,
- ◆ wiedzą, na czym polega uczestnictwo dziecka w czytaniu,
- ◆ potrafią wykonać prostą książeczkę dla dziecka.

Przebieg zajęć

❶ Przywitanie

- ◆ Każda wchodząca osoba losuje samoprzylepną kartkę z niewielkim rysunkiem w rogu, który w późniejszej części zajęć będzie stanowił kryterium podziału na grupy. Na kartce należy napisać swoje imię i przykleić ją w widocznym miejscu.

- ✂ kartki samoprzylepne
- ✂ pisaki

❷ Co to jest niezależność?

- ◆ Uczestnicy otrzymują małe karteczki. Na każdej z nich piszą jedno hasło, które kojarzy im się ze słowem „niezależność”. Mogą to być próby zdefiniowania go, określenia warunków występowania itp.

- ◇ Po chwili pierwszy z uczestników odczytuje swoje kartki, a prowadzący przykleja je na dużym arkuszu papieru, tak jak promienie, wokół napisanego słowa: NIEZALEŻNOŚĆ. Jeżeli inni uczestnicy również zapisali na swoich kartkach któreś z przyklejonych słów – prowadzący dokleja je przedłużając promień. Następnie kolejne osoby prezentują swoje skojarzenia aż do momentu kiedy wszystkie kartki zostaną przyklejone.

- ✂ małe karteczki
- ✂ pisaki
- ✂ duży arkusz papieru
- ✂ klej

3 Niezależność – rozmowa kierowana

- ◇ W trakcie tego zadania prowadzący prosi o sprecyzowanie myśli, pyta o szczegóły. Uczestnicy decydują które kartki powinny tworzyć jeden promień, a które stanowią osobne zagadnienie.
- ◇ Prowadzący zachęca do dzielenia się swoimi przemyśleniami. Zadaje pytania pomocnicze mające na celu skierowanie uwagi na problem odpowiedzialności dorosłych za niezależność dzieci.

4 W poszukiwaniu wysepek niezależności u dzieci – decydowanie o sobie w codziennych sytuacjach

- ◇ Uczestnicy dzielą się na grupy na podstawie wylosowanego wcześniej rysunku. Wszyscy, którzy mają na swojej wizytówce np. kwiatek stanowią jedną grupę. Dzięki temu uczestnicy pracują w nowych grupach, z osobami spoza rodziny.
- ◇ Każda grupa otrzymuje zadanie skonstruowania tablicy komunikacji dla użytkownika AAC do uczestniczenia w konkretnej sytuacji.
- ◇ Każda grupa losuje kartkę z określonymi szczegółowymi warunkami tzn. z określeniem sytuacji, w jakiej będzie używana tablica oraz krótką charakterystyką indywidualnego systemu komunikacji dziecka. Uczestnicy planują układ przestrzenny tablicy, zapisują jakie symbole w niej umieszczą. Rysowanie symboli nie jest wymagane.
- ◇ Prowadzący udziela koniecznej pomocy. Po wykonaniu zadania każda grupa omawia przygotowaną tablicę. Zostaje ona wyeksponowana, przyczepiona do ściany pomieszczenia. Uczestnicy są zachęceni do zadawania pytań, komentowania.
- ✂ kartki z opisem dziecka i sytuacji, w której ma ono zabierać głos z użyciem konstruowanej tablicy (zał. 1).

5 Czytanie uczestniczące – podstawowe informacje

- ◇ Prowadzący włącza rodzicom kilka minut filmu wideo z zajęć, na których dzieci niemówiące uczestniczą w czytaniu. Po filmie rozmawia z rodzicami o korzyściach wynikających z takiego sposobu czytania z dziećmi. Wyjaśnia podstawowe zasady czytania uczestniczącego i pokazuje rodzicom przykłady książek dostosowanych

do możliwości użytkowników AAC tak, aby ich udział w czytaniu był jak największy. Podaje podstawowe informacje na temat warunków, jakie musi spełniać tekst, na temat ilustracji i wykorzystania symboli PCS.

- ✘ magnetowid
- ✘ telewizor
- ✘ krótki film wideo z zajęć, na których dzieci niemówiące uczestniczą w czytaniu
- ✘ przykłady książeczek do czytania uczestniczącego

6 Poczytaj mi mammo!

- ◇ Uczestnicy pracują w parach lub grupach, każda grupa otrzymuje tekst wiersza i przygotowuje książeczkę dla jednego dziecka.
- ◇ Uczestnicy decydują o tym jak duży fragment znajdzie się na pojedynczej stronie książki, co zostanie podkreślone ilustracją, co poprzez symbol PCS. Planują układ graficzny stron i przyklejają wszystkie elementy. Samodzielnie wykonują ilustracje. Każda książeczka zostaje zabrana do domu i może być wykorzystana podczas zabawy z dzieckiem.

- ✘ teksty wierszy dla dzieci
- ✘ symbole PCS dobrane do każdego z wierszy (zał. 2)
- ✘ bloki techniczne
- ✘ kredki
- ✘ zszywacz
- ✘ klej
- ✘ nożyczki

7 Pożegnanie

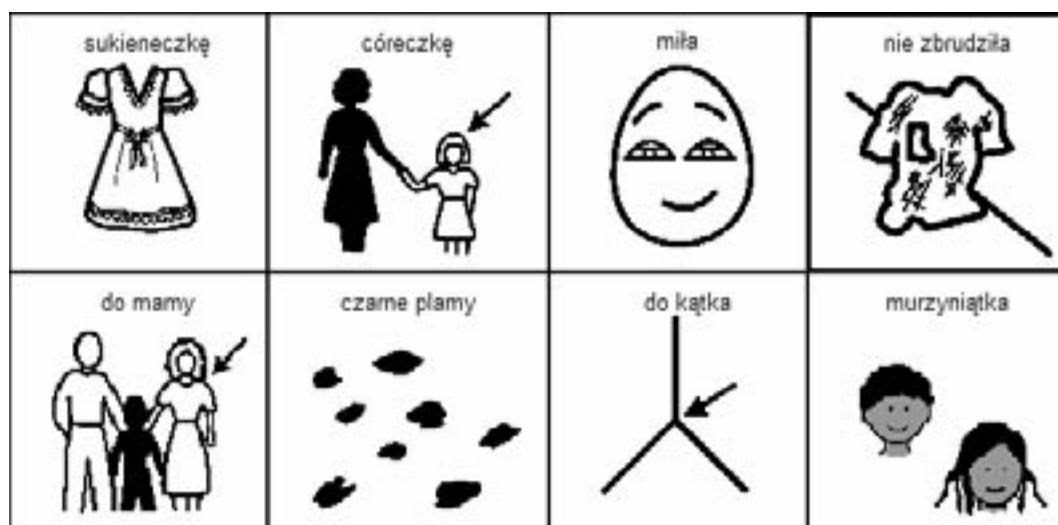
- ◇ Prowadzący żegna uczestników przywołując te momenty podczas warsztatu, w których udawało im się prawidłowo stosować nowe techniki.

**Kartki z opisem dziecka
i sytuacji, w której ma ono zabierać głos
z użyciem konstruowanej tablicy**

**Warsztat II R
Załącznik 1**

sytuacja: kolacja dziecko: wybiera z 4 piktogramów
sytuacja: kolacja dziecko: rozumie mowę i potwierdza wybór (jakie zadasz kolejno pytania?)
sytuacja: kąpiel dziecko: wybiera z 2 przedmiotów
sytuacja: kąpiel dziecko: korzysta z tablicy zawierającej 8 piktogramów, wskazuje po jednym piktogramie
sytuacja: ubieranie dziecko: nie wybiera (pokaż mu, że może wybrać)
sytuacja: ubieranie dziecko: korzysta z tablicy, buduje zdania
sytuacja: zakupy dziecko: wybiera z 2 piktogramów
sytuacja: zakupy dziecko: korzysta z tablicy zawierającej 16 piktogramów, łączy dwa piktogramy w wypowiedź

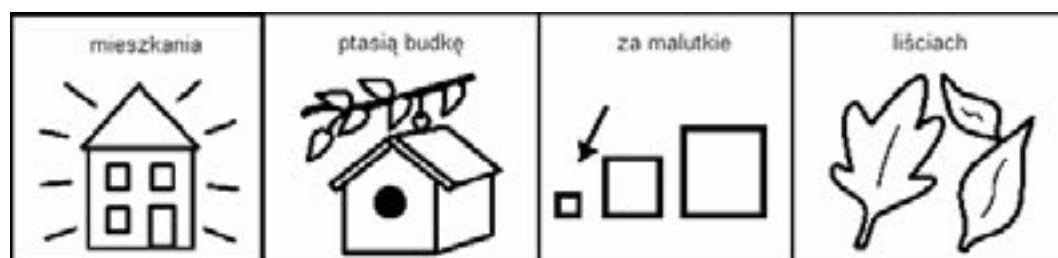
Warsztat II R
Załączniki 2a – 2b

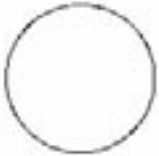

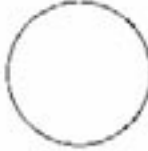

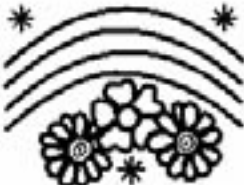
Elżbieta M. Minczakiewicz, *Biedroneczka*

Uprzejmi goście

Elżbieta M. Minczakiewicz, *Misiowe kłopoty*

białe 	pędzelki i farbki 	korale 	czerwone 	jarzębina
żółte 	cytryna 	zielone 	liściek drzewa 	ładne

Elżbieta M. Minczakiewicz *Korale*

mieszka 	Tereska 	jasne 	własne 	drzewa
zielone 	2	drzewa 	budka 	Burka
zamaszyście 	chmurek 	ogródeczek 	stołeczek 	koziółka
sami 	2	oczywiście 	z rogami 	

Elżbieta M. Minczakiewicz *Rysunek*

Spotkanie III

Poczytajmy i pomalujmy!

warsztat dla użytkowników AAC i ich rodzeństwa

Tematyka zajęć:

- ◆ czytanie uczestniczące, tworzenie książeczek, wspólne zajęcia plastyczne

Cele:

- ◆ rodzeństwo wie, że może uatrakcyjnić bratu/siostrze wolny czas, poprzez wspólne aktywne czytanie książek oraz zabawy plastyczne,
- ◆ rodzeństwo uwzględnia tempo pracy brata/siostry, czeka na odpowiedź i nie ponagla,
- ◆ rodzeństwo umożliwia bratu/siostrze uczestnictwo ruchowe w czytaniu poprzez przewracanie stron książki, doklejanie postaci, ilustrowanie książki
- ◆ rodzeństwo stwarza niemówiącemu bratu/siostrze warunki do upomnienia się o akcję: chcę więcej, chcę przewrócić stronę,
- ◆ rodzeństwo wykorzystuje tablice tematyczne, aby brat/siostra mógł/mogła używać języka w różnych zabawach,
- ◆ rodzeństwo pyta brata/siostrę o odczucia po przeczytaniu książki,
- ◆ rodzeństwo umożliwia odczytywanie symbolami lub wypowiedzianie za pomocą urządzenia odtwarzającego głos wersu refrenowego książeczek i wierszy,
- ◆ rodzeństwo rozwija temat rozmowy spontanicznie nawiązanej przez brata/siostrę,
- ◆ rodzeństwo rozróżnia pytania otwarte i zamknięte i zadaje je świadomie w zależności od możliwości brata/siostry.
- ◆ rodzeństwo potrafi użyć w rozmowie z bratem/siostrą strategii wyboru z konkretnych, wyboru z dłoni i wyliczania.

Przebieg zajęć

❶ Powitanie

- ◆ Uczestnicy siedzą w kręgu. Prowadzący prezentuje tablicę tematyczną „Emocje” zawierającą twarze w różnych nastrojach. Uczestnicy określają swoje samopoczucie wybierając symbol z tablicy. Prowadzący ma przygotowane pojedyncze symbole, takie, jak w tablicy. Rozdaje je wybierającym, wedle ich wyboru. Na środku leży duży karton, na którym jest narysowany kontur otwartej książki. Uczestnicy przyklejają symbol swojego nastroju na karcie książki po lewej stronie. Dzieci niemówiące używają VOCA do określenia swojego nastroju i wyboru symbolu, jaki chcą przykleić na kartonie.

✂ tablica/nakadka na VOCA *Emocje*

❷ Czytanie uczestniczące – prezentacja

- ◆ Prowadzący przynosi kilka książeczek przystosowanych do czytania uczestniczącego. Zaprasza jedno z dzieci niemówiących, aby wybra-

to książeczkę do przeczytania zgromadzonym. Prowadzący czyta książeczkę po kawałku przerywając każdorazowo przed przewróceniem strony. Dziecko niemówiące zaopatrzone jest w urządzenie odtwarzające komunikat „Dalej!”.

- ◆ Prowadzący wznawia czytanie zawsze po prośbie dziecka. Za każdym razem stwarza dziecku warunki, by mogło jak najbardziej samodzielnie przewrócić stronę. Po chwili pyta dziecko niemówiące o to, kto ma czytać mu dalej. Oddaje książkę wybranej przez dziecko osobie.
- ✂ książeczki z wersem refrenowym znane dzieciom niemówiącym
- ✂ urządzenia odtwarzające jeden komunikat z nagraniem „Dalej!”

3 Z książeczkami w grupach

- ◆ Prowadzący dzieli grupę na 4 części, rozdaje grupom zaadaptowane książeczki i zachęca dzieci do czytania w zaprezentowany sposób. Modeluje przy tym zachowania rodzeństwa.

4 Tworzenie książeczki

- ◆ Prowadzący mówi, że teraz wszyscy wspólnie stworzą książeczkę podobną do tych, które czytaliśmy przed chwilą. Powstanie z wierszyka, który się rozsypał, a teraz wymaga ułożenia na nowo. Uczestnicy w czterech grupach losują koperty, w których są pojedyncze symbole PCS. Ich zadaniem jest ułożenie i odczytanie z symboli rymowanej zwrotki wierszyka.
 - ◆ Rodzeństwo wybiera kolory, odrysowuje figury geometryczne, wycina je i nakleja na kartkę wg tekstu wierszyka. Dzieci niepełnosprawne mogą upominać się o uczestnictwo w tych czynnościach przez użycie VOCA z odpowiednią nakładką.
 - ◆ Z wyciętych figur powstaje kartka do książeczki, którą autorzy pokazują wszystkim, po czym dokładają do przygotowanych okładek. Dzieci zgłaszają się do wspólnego czytania powstałej książki.
- ✂ tekst wiersza o figurach z symboli PCS (zał. 2a i 2b)
 - ✂ materiały plastyczne: kolorowy papier, pisaki, nożyczki, klej
 - ✂ nakładka na VOCA – *Tworzenie książeczki* (zał. 3)

5 Zajęcia plastyczne

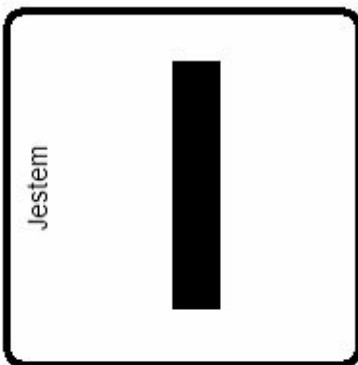
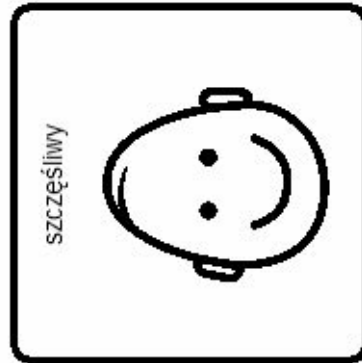
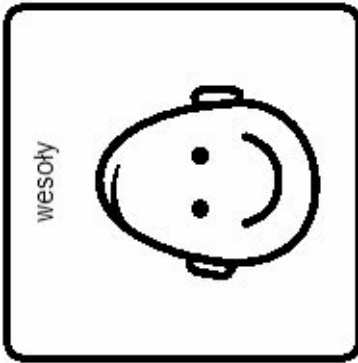
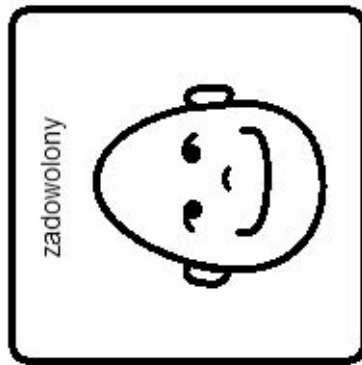
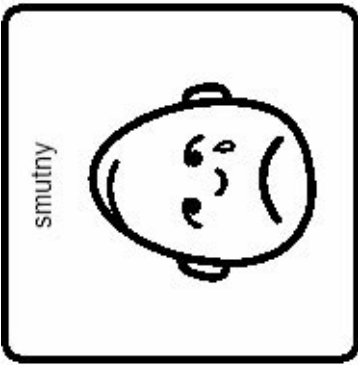
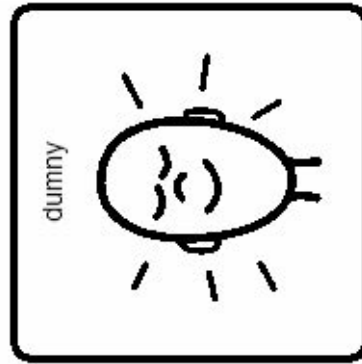
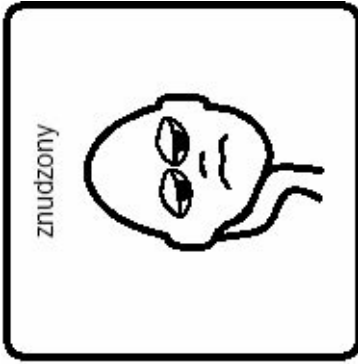
- ◆ Na dużym grubym kartonie (150 × 200 cm) rodzeństwo maluje kontury różnych postaci i wycina dziury, w miejscach, gdzie znajduje się głowa. Dzieci niemówiące wybierają, jaką postać ma narysować ich rodzeństwo.
 - ◆ Wszyscy uczestnicy malują postaci na kartonie, wybierają technikę, kolor i narzędzie z tablicy uczestnictwa. Następnie stają z drugiej strony kartonu (bez ilustracji), wkładają głowę w wycięte otwory i zamieniają się w namalowane postaci. Nauczyciel wykonuje zdjęcia grupie.
- ✂ nakładka na VOCA – *Rysowanie postaci* (zał. 4)
 - ✂ materiały plastyczne: duży karton, pędzle, farby, pisaki, nożyczki
 - ✂ tablica do zajęć plastycznych (zał. 5)

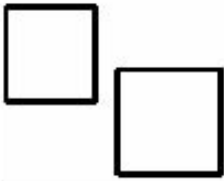

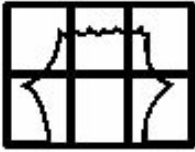

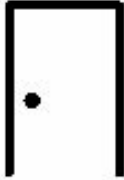

6 Ewaluacja i zakończenie

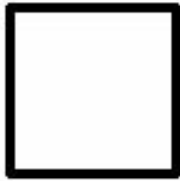
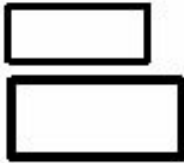

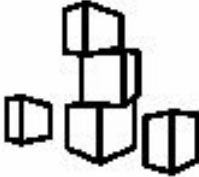

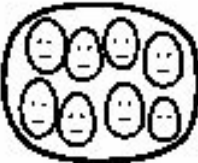

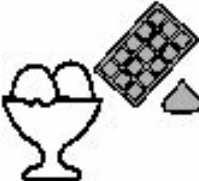

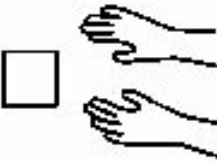

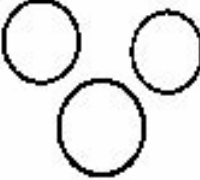

- ◇ Uczestnicy siedzą w kręgu. Analogicznie, jak podczas powitania każdy uczestnik spotkania wybiera symbol oznaczającą jego samopoczucie i przykleja go na drugiej połowie konturu książki na dużym kartonie towarzyszącym uczestnikom podczas powitania.
- ◇ Uczestnicy siedząc w kręgu śpiewają piosenkę na zakończenie (uczniowie za pomocą urządzeń odtwarzających głos):
„Już koniec zajęć do domu czas
żegnam was, żegnam was”.

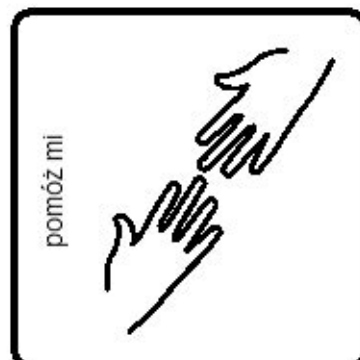
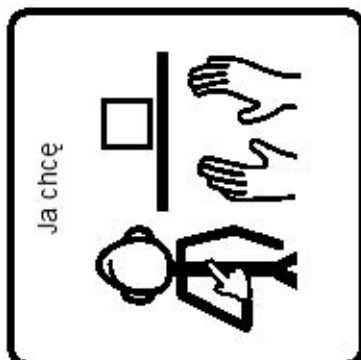
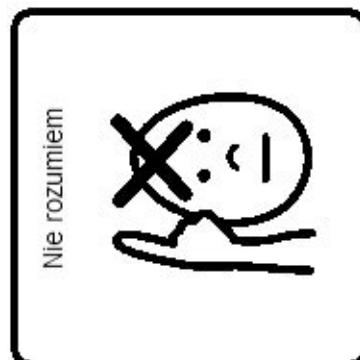
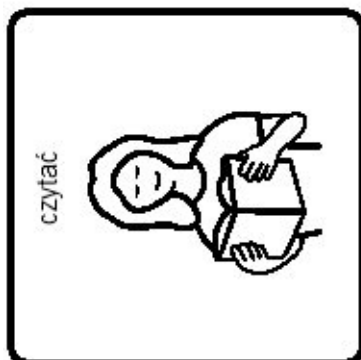
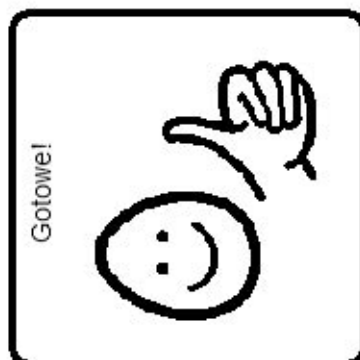
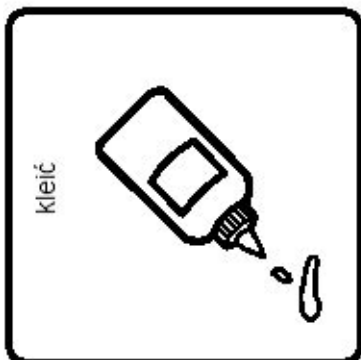
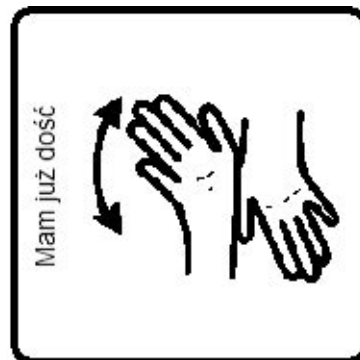
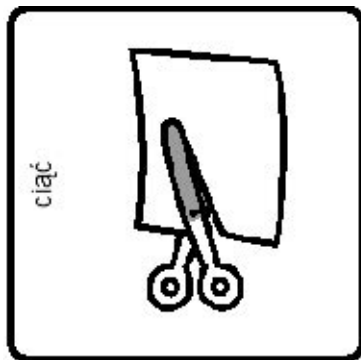

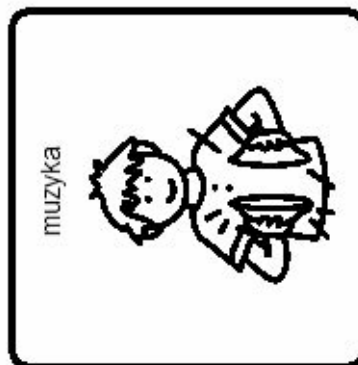
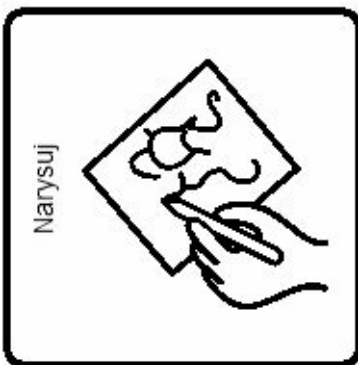
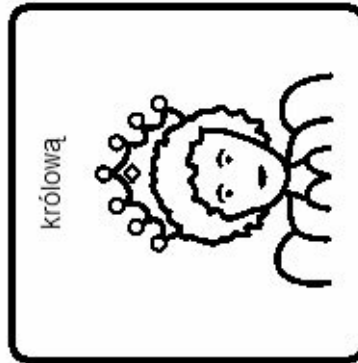
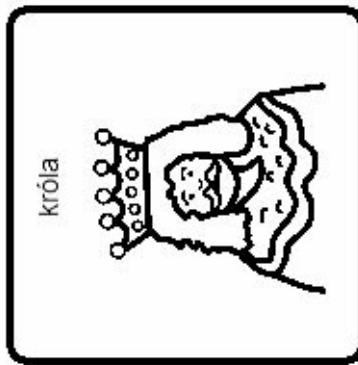
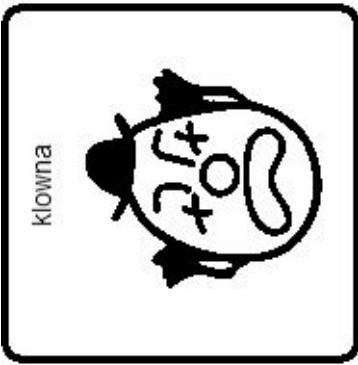
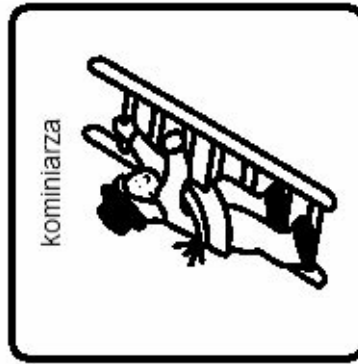
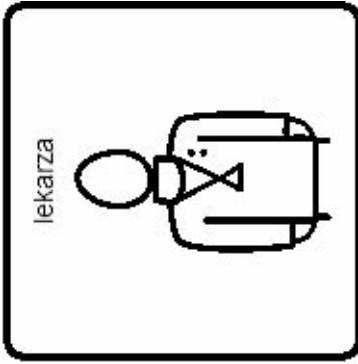
Warsztat II NBS

Załącznik 2a

<p>Z</p>	<p>kwadratów</p> 	<p>zrobimy</p> 	<p>okna</p> 	
<p>Z</p>	<p>prostokąta</p> 	<p>zrobimy</p> 	<p>drzwi</p> 	
<p>W</p>	<p>domku</p> 	<p>mieszka</p> 	<p>mama</p> 	<p>tata</p>
<p>i</p>	<p>ty</p> 			
<p>Z</p>	<p>3</p>	<p>trójkątów zielonych</p> 	<p>powstanie</p> 	<p>choinka</p>
<p>wieszają</p> 	<p>bombki</p> 	<p>chłopiec</p> 	<p>i</p>	<p>dziewczynka</p>

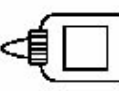
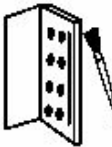

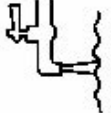

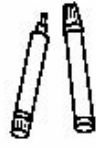

koła 	kwadrat 	prostokąty 	razem 	połączymy
i 	ciuchcią 	Z 	klocków 	pojeźdźmy
wszyscy 	lubią 	lody 	czekoladowe 	owocowe
weź 	3 	koła 	trójkąt 	i
lody 	masz 	gotowe 		

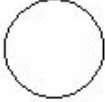

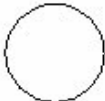

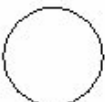

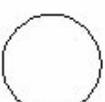

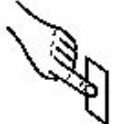

Warsztat II NBS

Załącznik 5

głina 	klej 	farby
masa solna 	woda 	linijka
pisaki 	nożyczki 	gąbka
papier 	kredka 	pędzel

czerwony 	czarny 	biały
zielony 	brązowy 	pomarańczowy
niebieski 	szary 	różowy
żółty 	złoty 	fioletowy

ciąć 	kleić
malować 	rysować
Ja nie chcę 	mierzyć
Ja chcę 	lepić

podaj mi 	Zróbmy to razem! 	nudzi mi się 	Nie mam takiego symbolu
świetnie 	chcę być sam 	Co zrobisz? 	jeszcze raz
Dziękuję 	podoba mi się 	Skończyłam 	Zobacz co zrobiłem!!!
Proszę 	pokaż mi 	Nie podoba mi się to 	Chcę umyć ręce

Spotkanie IV

Pobawmy się razem! Moze przy komputerze?

warsztat dla rodziców

Tematyka zajęć:

- ◇ wykorzystanie komputera do tworzenia pomocy do komunikacji w programie Boardmaker, wykorzystanie komputera do samodzielnego czytania i prostych aktywności dla dzieci niemówiących

Cele:

- ◇ rodzice czują się dobrze we własnym gronie i poznają się coraz lepiej,
- ◇ rodzice chętnie dzielą się przemyśleniami, radościami i obawami związanymi z wychowywaniem dziecka niemówiącego,
- ◇ rodzice potrafią planować sytuacje, w których dziecko decyduje co chce robić w czasie wolnym,
- ◇ rodzice potrafią przygotować słownictwo do tablicy wyboru dla własnego dziecka,
- ◇ rodzice wiedzą, jakie możliwości stwarza program Boardmaker i potrafią za jego pomocą przygotować prostą tablicę wyboru,
- ◇ rodzice znają kilka elementów sprzętu specjalistycznego umożliwiające obsługę komputera osobie niepełnosprawnej,
- ◇ rodzice wiedzą jaki sprzęt i oprogramowanie jest potrzebne do podłączenia włączników do komputera i umieją to zrobić,
- ◇ rodzice wiedzą na czym polega skanowanie automatyczne i kierowane i potrafią uruchomić te opcje w programie Speaking Dynamically Pro,
- ◇ rodzice wiedzą na czym może polegać samodzielne korzystanie z komputera przez niepełnosprawnego brata, siostrę,
- ◇ rodzice wiedzą, jakie aktywności przy komputerze mogą zaproponować dziecku,
- ◇ rodzice potrafią uruchomić dziecku prostą prezentację przygotowaną w programie MS PowerPoint,

Przebieg zajęć

❶ Przywitanie

- ◇ W sali, gdzie odbywa się spotkanie włączony jest komputer podłączony do rzutnika multimedialnego. Na ekranie widoczny jest komunikat „Witamy rodziców!” wyrażony symbolami PCS. Prowadzący wita rodziców i zapowiada charakter spotkania.

- ✂ komputer
- ✂ program Boardmaker
- ✂ rzutnik multimedialny
- ✂ ekran

❷ Jak powstaje tablica tematyczna – od odkrycia potrzeb dziecka do odkrycia Boardmakera

- ◇ Prowadzący prezentuje gotową tablicę wyboru czynności przez dziecko, po czym wraz z rodzicami odtwarza drogę jej powstawania. Kolej-

ne etapy: zaplanowanie słownictwa, wielkości i ilości komórek na stronie, wykonanie – zapisują na eksponowanym arkuszu papieru. Następnie prowadzący pracując na komputerze tworzy tablicę używając programu Boardmaker. Prowadzący nazywa i tłumaczy kolejne czynności. Uczestnicy śledzą je na bieżąco na dużym ekranie.

- ✘ tablica wyboru czynności (zał. 1),
- ✘ flipchart,
- ✘ pisaki.

3 Co chcesz robić? – tworzenie tablicy dla własnego dziecka

- ◇ Uczestnicy dobierają się w pary lub grupy tak, aby jedna grupa pracowała nad tablicą dla jednego dziecka (np. oboje rodzice pracują razem).
- ◇ Uczestnicy planują tablicę wyboru aktywności w czasie wolnym dla własnego dziecka. Zapisują słownictwo, które powinno się na tablicy znaleźć. Następnie samodzielnie przygotowują tablicę używając programu Boardmaker, prowadzący udziela jedynie niezbędnej pomocy. Gotowa tablica zostaje wydrukowana i uczestnicy zabierają ją ze sobą do wykorzystania w domach.

- ✘ kartki A4
- ✘ pisaki
- ✘ 3 komputery z zainstalowanym programem Boardmaker
- ✘ drukarka

4 Komputer dla dziecka niepełnosprawnego

- ◇ Prowadzący wyświetla i komentuje prezentację przygotowaną w programie PowerPoint na temat specjalistycznego sprzętu potrzebnego osobom niepełnosprawnym do obsługi komputera. Dostępne urządzenia prezentuje rodzicom. Zachęca do zadawania pytań.

5 Giełda pomysłów

- ◇ Prowadzący pyta rodziców o to, z jakich zadań, ćwiczeń, gier i aktywności korzystają ich dzieci przy komputerze. Stara się zilustrować wypowiedzi rodziców prezentując omawiane przez nich aktywności na dużym ekranie. Za każdym razem zwraca uwagę rodziców na sposób dostępu dzieci niepełnosprawnych do obsłużenia danej aktywności na komputerze. Prowadzący zaprasza poszczególnych rodziców, aby najpierw obsłużyli, a potem wg instrukcji uruchomili dana aktywność.
- ◇ Rodzaje aktywności i sposoby podłączenia/dostępu do komputera zapisywane są na arkuszu papieru przez jednego z rodziców.
- ◇ Kiedy pomysły rodziców wyczerpią się prowadzący uzupełnia je w oparciu o programy/zadania/ćwiczenia, jakimi sam dysponuje.

- ✘ flipchart
- ✘ pisaki
- ✘ gry, aktywności i prezentacje przygotowane i dostępne dla dzieci niepełnosprawnych niemówiących:
 - folder z fotografiami do przeglądania
 - prezentacja w programie PowerPoint zawierająca wierszyk lub

- piosenkę ilustrowaną symbolami
- aktywności językowe przygotowane w programach Speaking Dynamically Pro lub Clicker

6 List do świętego Mikołaja

- ◇ Prowadzący zapowiada, że zaprezentuje teraz jak można wykorzystać komputer jako urządzenie do porozumiewania się. Pokazuje zebrany teksty zapisane symbolami przez dzieci niemówiące. Prezentuje ekran z szablonem do pisania listu i sposób komponowania tekstu za pomocą symboli. Zaprasza kolejnych rodziców, aby dopisywali kolejne zdania listu i za każdym razem „odstuchiwali” zapisane zdania za pomocą zainstalowanego programu do syntezy mowy.
- ◇ Po napisaniu kilku zdań prowadzący włącza opcje skanowania automatycznego i kierowanego i kolejno objaśnia jakie są ich właściwości. Rodzice mogą spróbować pisać z użyciem tych opcji i nauczyć się włączać je.
- ✂ wydrukowane teksty napisane symbolami przez dzieci niemówiące,
- ✂ szablon do pisania listu do świętego Mikołaja przygotowany w programie Speaking Dynamically Pro

7 Pożegnanie

- ◇ Prowadzący prosi jednego z rodziców, by podszedł do komputera i w programie Boardmaker wyszukał symbole „Do widzenia” i „Dziękuję” oraz umieścił je na ekranie. Żegna wszystkich i dziękuje za udział w zajęciach.

Spotkanie IV

Pograjmy na komputerze!

warsztat dla użytkowników AAC i ich rodzeństwa

Tematyka zajęć:

- ◆ uczestnictwo rodzeństwa w grach i zabawach przy komputerze

Cele:

- ◆ rodzeństwo organizują sytuację wspólnej zabawy przy komputerze z bratem/siostrą
- ◆ rodzeństwo odkrywa możliwości korzystania z komputera przez ich brata/siostrę,
- ◆ rodzeństwo wie na czym polega dostęp brata/siostry do komputera i jaka pozycja przy komputerze jest dla niego najlepsza.
- ◆ rodzeństwo pozwala na aktywne uczestnictwo niepełnosprawnego brata/siostry w zabawie obserwując i odczytując jego reakcję, korzystając z tablic uczestnictwa, wykorzystując różne strategie zadawania pytań,
- ◆ rodzeństwo wie jak uruchomić, obsłużyć i zamknąć aktywności w programach Speaking Dynamically Pro oraz PowerPoint (stopień trudności w zależności od wieku),
- ◆ rodzeństwo wie, że ich brat/siostra mogą aktywnie uczestniczyć w grach i zabawach komputerowych nie dostosowanych do możliwości osób niepełnosprawnych poprzez decydowanie o zmianach, wybór zabaw, zawiązywanie kolejnych czynności itp.
- ◆ rodzeństwo wie, jak mimo braku urządzeń peryferyjnych w domu wspólnie z bratem/siostrą korzystać z komputera (skanuje palcem obiekty na monitorze stwarzając możliwości podejmowania decyzji, korzysta ze strategii wyliczania itd.).

Przebieg zajęć

❶ Zgadnij kto to? – powitanie

- ◆ Jeden z uczestników wybiera sobie osobę, którą będzie opisywał za pomocą tablicy uczestnictwa, pozostali odgadują o kogo chodzi. Dzieci mają dostęp do urządzenia odtwarzającego głos z nagrany komunikatem „Ja wiem kto to!”.

- ✂ tablica do zabawy w „Zgadnij kto to?” (zał. 1)
- ✂ urządzenie odtwarzające nagrany komunikat

❷ Siostry i bracia przy komputerze

- ◆ Zajęcia komputerowe zostały dostosowane indywidualnie do możliwości i umiejętności każdego dziecka oraz wieku rodzeństwa. Podczas zajęć wykorzystano gry: FIFA 2000, „Mucha”, gry i quizy przygotowane w programie Speaking Dynamically Pro (różne opcje dostępu) oraz książeczki w postaci prezentacji w programie PowerPoint.
 - FIFA 2000 (symulacja gry w piłkę nożną) – gra dla dwóch uczestników, dzieci niepełnosprawne korzystają z urządzeń odtwarzają-

cych głos lub tablic tematycznych do komentowania sytuacji podczas zabawy (zał. 2).

- quiz sportowy przygotowany w programie Speaking Dynamically Pro (dotyczy wiedzy o sporcie np. *Ile drużyn gra w siatkówkę?* Odpowiedzi: *jedna, dwie, dziesięć*). Dzieci niepełnosprawne i rodzzeństwo na zmianę odpowiadają na pytania quizu korzystając z odpowiedzi dostępnych na ekranie.
- prezentacje w programie PowerPoint np. książeczki, wierszyki, piosenki, zestawy fotografii, prezentacje tematyczne, np. „Ciężarówka”. Służą do przeglądania i komentowania. Dziecko niepełnosprawne może każdorazowo lub na zmianę z rodzzeństwem uruchamiać przeglądarkę. Każde z dzieci może wybrać slajd/zdjęcie, które najbardziej mu się podoba i wydrukować je.
- rysowanie w programach graficznych, np. Paint. Dzieci niepełnosprawne mówią rodzzeństwu co narysować korzystając z osobistych pomocy do komunikacji i komentują rysunki. Mogą je wydrukować i podpisać.

- ✂ kilka stanowisk komputerowych wyposażonych w specjalistyczne peryferia dla osób niepełnosprawnych i w odpowiednie programy
- ✂ tablica/nakładka na VOCA do zabaw przy komputerze (zał. 2).

3 Jak Ci się podobało?

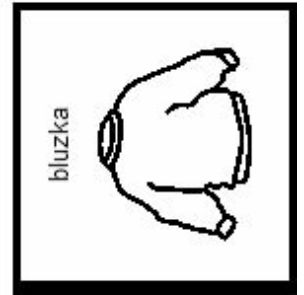
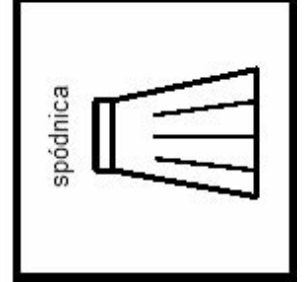
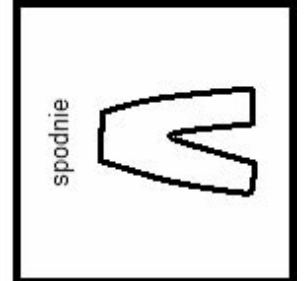
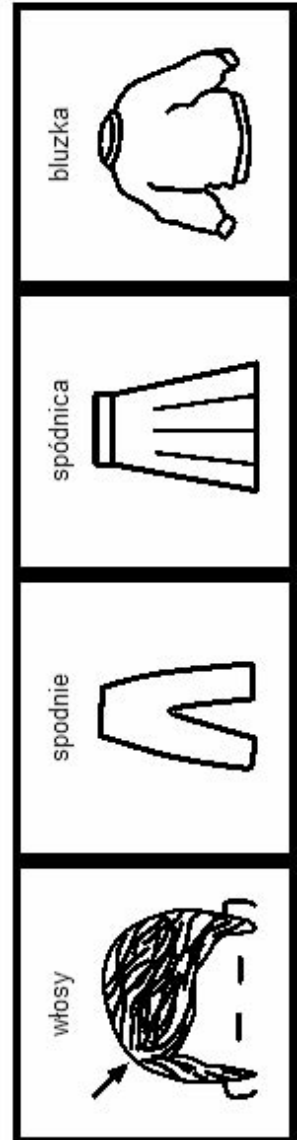
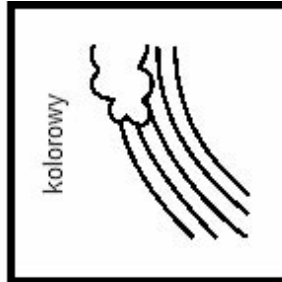
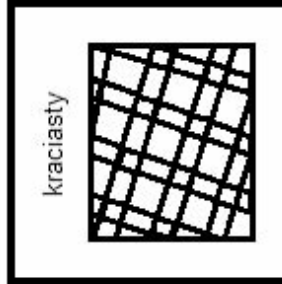
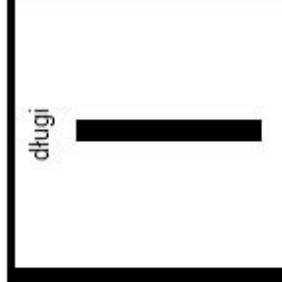
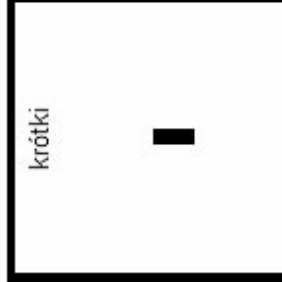
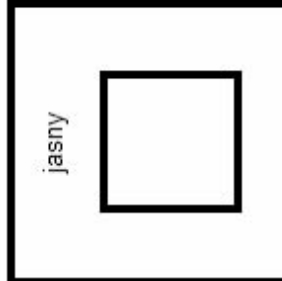
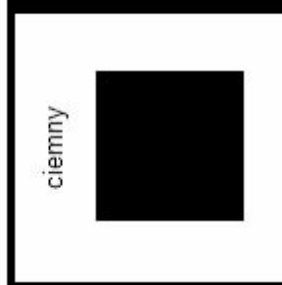
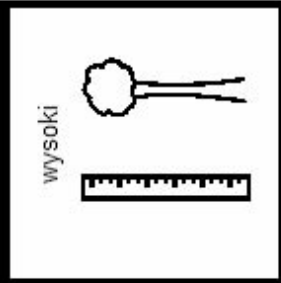
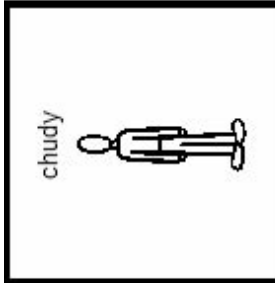
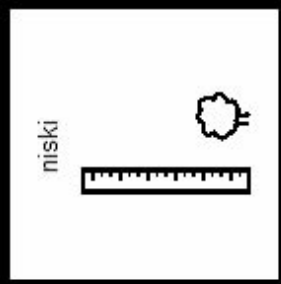
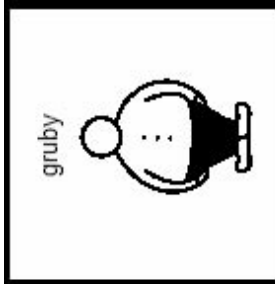
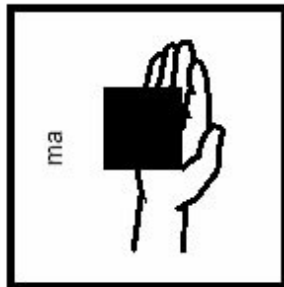
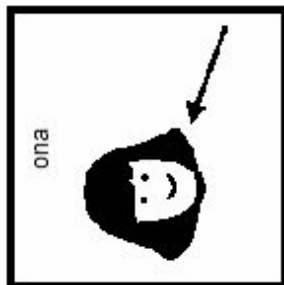
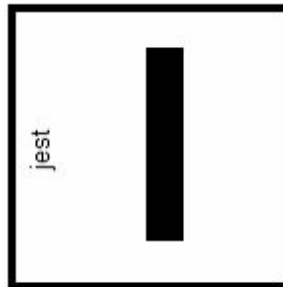
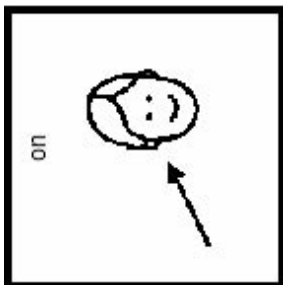
- ◆ Prowadzący rozdaje wszystkim dzieciom po jednym samoprzylepnym kwiatku. Pokazuje przygotowaną tabelę z nazwami gier i zabaw, z których korzystały dzieci podczas zajęć. Po kolei uczniowie i rodzzeństwo mówią, co najbardziej podobało im się na zajęciach. Podchodzą do tabeli i przyklejają własny kwiatek pod odpowiednią nazwą. Mogą bawić się w zgadywanie, co najbardziej podobało się mojemu bratu/siostrze.

- ✂ flipchart
- ✂ pisaki
- ✂ karteczki samoprzylepne w formie kwiatków

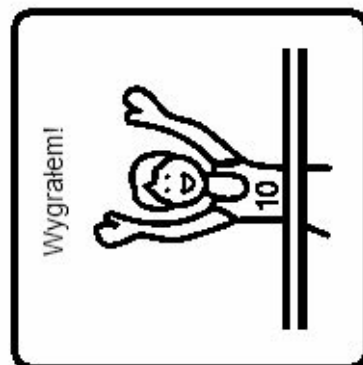
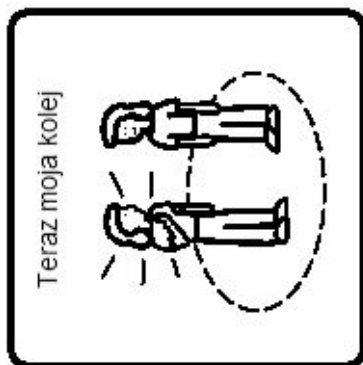
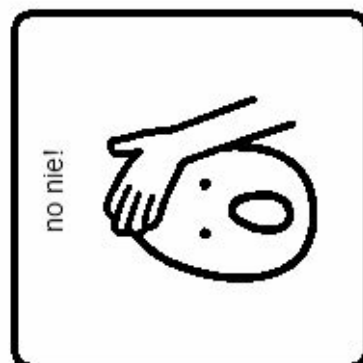
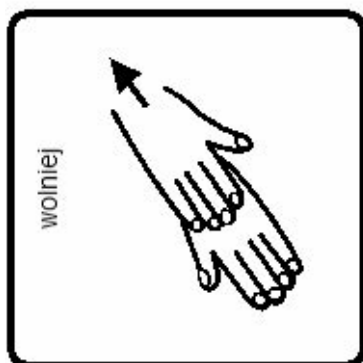
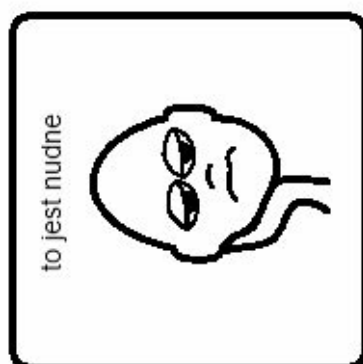
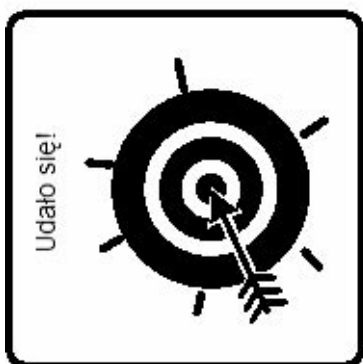
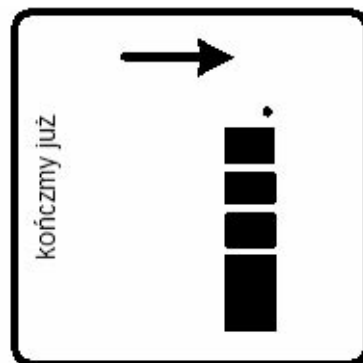
4 Pożegnanie

- ◆ Uczestnicy siedzą w kręgu. Prowadzący żegna poszczególne rodziny zadając zagadki podkreślające dokonania i nastroje dzieci na zajęciach, np.: „żegnam tych, którzy wspólnie narysowali pociąg!” Wywołane dzieci zgłaszają się i mówią: „Do widzenia!”
- ✂ urządzenie odtwarzające nagrany komunikat „Do widzenia”.

Warsztat III NBS
Załącznik 1

Spotkanie V

Wiem, że potrafisz mi to powiedzieć!

warsztat dla rodzeństwa

Tematyka zajęć:

- ◇ podstawowe informacje czym jest AAC i jakie potrzeby mają osoby niemówiące, pozawerbalne sposoby przekazywania informacji, gry „bez słów”

Cele:

- ◇ rodzeństwo organizują sytuację wspólnej zabawy przy komputerze z bratem/siostrą
- ◇ rodzeństwo odkrywa możliwości korzystania z komputera przez ich brata/siostrę,
- ◇ rodzeństwo wie na czym polega dostęp brata/siostry do komputera i jaka pozycja przy komputerze jest dla niego najlepsza.
- ◇ rodzeństwo pozwala na aktywne uczestnictwo niepełnosprawnego brata/siostry w zabawie obserwując i odczytując jego reakcję, korzystając z tablic uczestnictwa, wykorzystując różne strategie zadawania pytań,
- ◇ rodzeństwo wie jak uruchomić, obsłużyć i zamknąć aktywności w programach Speaking Dynamically Pro oraz PowerPoint (stopień trudności w zależności od wieku),
- ◇ rodzeństwo wie, że ich brat/siostra mogą aktywnie uczestniczyć w grach i zabawach komputerowych nie dostosowanych do możliwości osób niepełnosprawnych poprzez decydowanie o zmianach, wybór zabaw, zatwierdzanie kolejnych czynności itp.
- ◇ rodzeństwo wie, jak mimo braku urządzeń peryferyjnych w domu wspólnie z bratem/siostrą korzystać z komputera (skanuje palcem obiekty na monitorze stwarzając możliwości podejmowania decyzji, korzysta ze strategii wylizania itd.).

Przebieg zajęć

1 Moja wizytówka: *Jestem, lubię, mam.*

- ◇ Każde z dzieci wchodzących do sali wybiera kartkę A4 dowolnego koloru, składa ją na trzy części i otwiera. W pierwszej części przykleja wybrane (wytargane) fragmenty kolorowych gazet, które jego zdaniem pasują do tego jaki jest. W drugiej części przykleja fragmenty prezentujące to co lubi, a w trzeciej to co ma lub chciałby mieć. Można ozdobić wizytówkę rysunkami.
- ◇ Kiedy wszyscy skończą swoje wizytówki kolejno każdy przedstawia się, opowiadając o tym jaki jest, co lubi i co ma lub chciałby mieć.

- ✂ kolorowe kartki A4
- ✂ kolorowe gazety
- ✂ klej
- ✂ kredki

2 Co lubi mój brat? Co lubi moja siostra?

- ◇ Uczestnicy siadają w kręgu. Każdy kolejno próbuje odpowiedzieć na pytanie jak wyglądałaby wizytówka jego brata lub siostry gdyby

też mieli taką zrobić. Prowadzący kieruje rozmową zadając pytania pomocnicze np. skąd wiesz co lubi twój brat?

✘ wizytówki zrobione przez uczestników

3 Co to znaczy rozmawiać?

◆ Uczestnicy wypowiadają się na temat rozmawiania w ogóle, rozmawiania z niemówiącym rodzeństwem. Prowadzący zapisuje wypowiedzi i tworzy się grupowa „definicja rozmawiania”. Prowadzący poprzez dodatkowe pytania pomaga w uświadomieniu uczestnikom potrzeb komunikacyjnych niemówiących osób.

✘ flipchart

✘ pisaki

4 Czym rozmawiamy?

◆ Uczestnicy siedzą w kręgu. Prowadzący przynosi pudło z różnymi przedmiotami. Uczestnicy zgadują których spośród nich oraz w jaki sposób można użyć jako pomocy do komunikacji. Prowadzący zadaje dodatkowe pytania np. *kto może korzystać z konkretnej pomocy? jakie są zalety każdej z nich? jakich pomocy używa twój brat/siostra?*

✘ pudełko zawierające kilka zabawek (auto, lalka, klocek, piłka)

✘ pojedyncze symbole PCS, piktogramy PIC, symbole Blissa

✘ e-tran

✘ tablica tematyczna

✘ VOCA

5 Zabawy bez słów

◆ *Kalambury* – użycie gestu i piktogramu

Uczestnicy dzielą się na dwie grupy. Każda grupa otrzymuje tablicę z symbolami przedstawiającą tytuły filmów, bajek lub programów telewizyjnych. Każda grupa losuje kartkę z wybranym tytułem i prezentuje go w postaci pantomimy (bez słów!). Zadaniem przeciwnej drużyny jest odgadnięcie tytułu poprzez wskazanie jego symbolu na tablicy.

◆ *Kierownik i Rysownik* – użycie rąk i pytań zamkniętych

Uczestnicy dobierają się w pary. Jedna z osób w parze nie może mówić, ani ruszać rękami – to Kierownik. Druga może mówić i jest Rysownikiem. Każda para otrzymuje kartkę z tabelką i narysowanymi w różnych polach prostymi rysunkami. Na dole kartki znajdują się rysunki, które należy jeszcze umieścić w tabeli. W każdej parze tylko osoba niemówiąca może zdecydować, jak rozmieścić rysunki. Zadaniem Rysownika jest uzyskanie od Kierownika, który nie może używać słów, precyzyjnej informacji o miejscu kolejnego rysunku poprzez pytania zamknięte i zastosowanie strategii wyboru z dłoni: *Gdzie narysować choinkę, obok kwiatka czy pod kwiatkiem?* W trakcie zadania uczestnicy zamieniają się rolami.

◆ *Klocki* – użycie odpowiedzi *tak/nie*

Uczestnicy dobierają się w pary. Każda osoba z pary otrzymuje

identyczny zestaw klocków (ok. 6 sztuk). Każda para może mieć inne klocki. Jedna osoba z pary układa ze swoich klocków dowolną konstrukcję za zasłoną, tak, by partner nie mógł jej zobaczyć! Zadaniem drugiej osoby z pary jest zbudowanie dokładnie takiej samej konstrukcji. Budowniczy może odpowiadać na pytania tylko w formie gestu: TAK lub NIE. Po wykonaniu zadania następuje zamiana ról w parze.

◆ *Pchli Targ* – zastąpienie słów rysunkami

Uczestnicy siedzą w kręgu. Każdy otrzymuje kartkę i długopis. Uczestnicy wpisują swoje odpowiedzi na kolejne pytania: co chcę sprzedać? co się z tym robi? co chcę w zamian? Za każdym razem gdy ktoś wpisze odpowiedź na pytanie, zawija swoją kartkę i przekazuje ją osobie po prawej stronie. Następną odpowiedź wpisuje się zatem na innej kartce. Po ostatnim przekazaniu kartki każdy otwiera tę, którą otrzymał i rysuje jej treść. Następnie przekazuje rysunek dalej, a zadaniem osoby, która go otrzyma jest odgadnięcie treści ogłoszenia z „pchlego targu”.

◆ *Panorama Flesz* – zastąpienie słów rysunkami (wersja trudniejsza)

Uczestnicy losują po jednej z przygotowanych informacji i rysują słowo po słowie. Następnie wszyscy wymieniają się rysunkami i rozszyfrowują otrzymane wiadomości. Po każdej próbie autor rysunków czyta prawidłową treść.

◆ Po każdej z zabaw następuje krótkie omówienie zabawy pod kątem możliwości wykorzystania jej z niemówiącym rodzeństwem.

✂ Tytuły filmów, bajek, programów do wylosowania i tablica odpowiedzi (zał. 1)

✂ plansza do zabawy „Kierownik i Rysownik” (zał. 2)

✂ kredki

✂ kolorowe klocki o różnych kształtach i wielkości

✂ kartki A4

✂ długopisy

✂ kredki

✂ krótkie informacje prasowe lub internetowe do gry „Panorama Flesz” (zał. 3)

6 Podziękowanie i pożegnanie

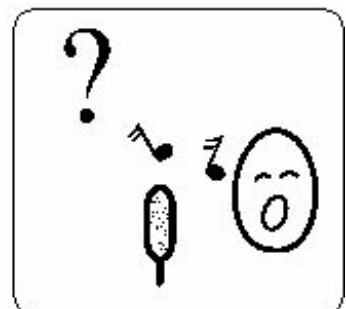
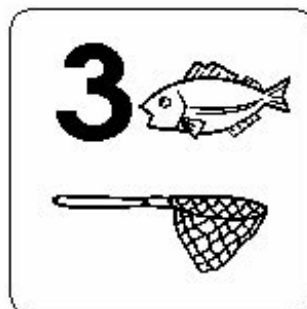
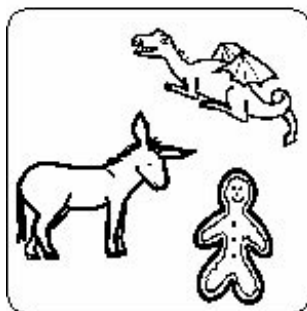
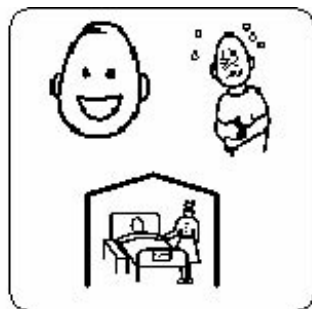
◆ Prowadzący żegna wszystkich i dziękuje uczestnikom spotkania rozdając każdemu z nich piktogram „Dziękuję!”. Proponuje, by zachować go i w najbliższym tygodniu użyć go w domu, dyskretnie dziękując któremuś z domowników za coś miłego.

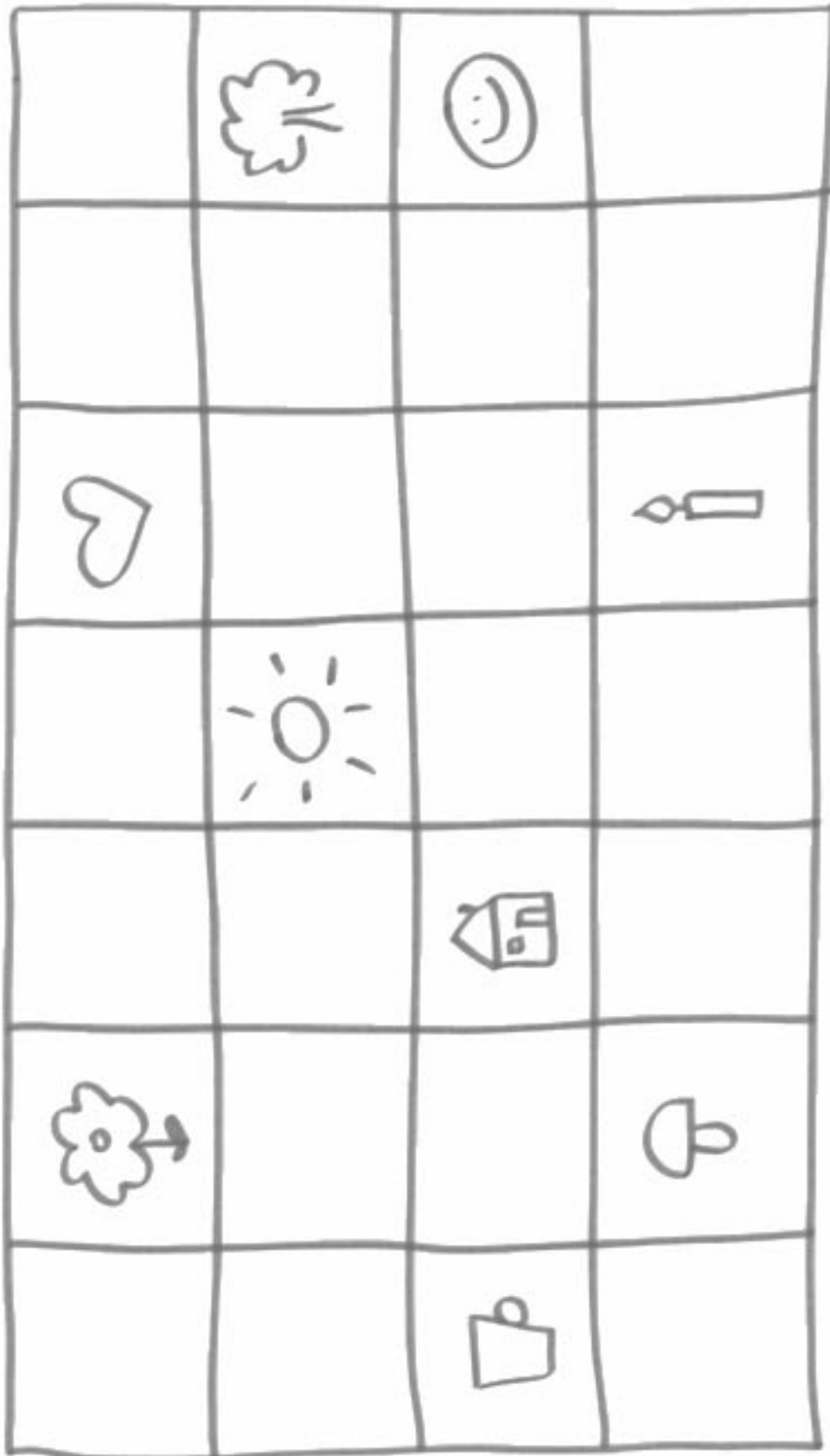
✂ symbole „Dziękuję!” dla każdego z uczestników

Warsztat I BS
Załącznik 1

O Rybaku i Złotej Rybce	Harry Potter i Czara Ognia
Titanic	Shrek
M jak Miłość	Batman
Na dobre i na złe	Czerwony Kapturek
Jaka to melodia?	Słoneczny Patrol
Władca Pierścieni	Królowna Śnieżka

Warsztat I BS

Załącznik 3

<p>Przepis na menu dla twojej cery jest bardzo prosty. Rano wzmocnij skórę witaminami, by mogła obronić się przed słońcem, wiatrem spalinami czy kurzem. A wieczorem dostarcz jej dawkę substancji odżywczych. Dzięki nim zregeneruje się nocą.</p>
<p>Przed sądem we francuskim mieście stanęło czterech mężczyzn oskarżonych o kłusownictwo żab. Nielegalnie złapane płazy kupowały okoliczne restauracje.</p>
<p>Robaki potrafią zapamiętywać pokarmy, które w przeszłości wywoływały u nich zatrucie i unikać ich. Badane laboratoryjnie robaki reagowały obronnie na zapach "podejrzanego" pokarmu.</p>
<p>Brytyjski operator telefonii komórkowej wpadł na niecodzienny pomysł zredukowania dzieł literatury klasycznej do SMS-ów z ich uproszczeniami i skrótami, ponoć w trosce o ułatwienie studentom wkuwania przed egzaminami.</p>
<p>W jednym z australijskich ogrodów zoologicznych odbyło się przyjęcie urodzinowe żółwia, który skończył prawdopodobnie 175 lat. Gigantyczny żółw otrzymał z okazji urodzin olbrzymi tort z kwiatów różowego hibiskusa.</p>
<p>W ciągu zaledwie ośmiu minut Japończyk pochłoniął 67 hamburgerów i obronił tym samym mistrzostwo świata w tej dziedzinie.</p>
<p>Pierwsze wydanie „Lalki” Bolesława Prusa ukazało się w Chinach. Jest to pierwsze spotkanie chińskich czytelników z twórczością Prusa.</p>
<p>Pewien szwajcarski kierowca zemścił się na fotoradarze niszcząc go siekierą, rozjeżdżając samochodem i zrzucając z urwiska.</p>
<p>Osoby niezadowolone ze swojej pracy są bardziej podatne na choroby. Zadowolenie z pracy szczególnie dobrze wpływa na zdrowie psychiczne.</p>
<p>Ogród zoologiczny na Ukrainie pilnie poszukuje za granicą dentysty dla swojej słonicy.</p>
<p>Naukowcy ze Szwedzkiego Muzeum przeanalizowali skład skamieniałych odchodów dinozaurów i odkryli, że jednym z podstawowych składników diety tych ogromnych zwierząt była trawa.</p>
<p>Kierowca z miasta na północy Włoch, ukarany mandatem wysokości 153 euro za jazdę z nadmierną prędkością, na znak protestu chciał uiścić opłatę monetami jednocentowymi.</p>
<p>Świeżące w nocy wieprzowe mięso, jakie w ostatnim czasie pojawiło się w Australii, nie jest szkodliwe dla zdrowia - zapewniają zaniepokojonych konsumentów władze.</p>
<p>Mięso umyć, osuszyć, natrzeć solą i pieprzem, skórę naciąć w romby i posmarować olejem. W skórę wbić goździki.</p>
<p>Zwyczaj picia herbaty jest bardzo powszechny w Polsce. Pijemy najczęściej mocny, czarny napar w dodatku osłodzony.</p>
<p>Smakosze klusek mogą być usatysfakcjonowani: w sklepach są dziesiątki gatunków i odmian pysznych makaronów. Zamiast więc stać godzinami przy stolnicy, wystarczy wybrać odpowiedni gatunek.</p>
<p>Zadbane, błyszczące i mocne są ozdobą kobiecej dłoni. Sekret ich urody tkwi jednak nie w genach, lecz w odpowiedniej pielęgnacji.</p>

Dodaj do wanny z wodą kilka kropli wonnego olejku, wrzuć kolorową kulkę pełną żelu albo spraw sobie bajeczne mydło na wagę. Poczuj, jaka to przyjemność!

Choć używamy ich codziennie, nadal mamy wiele wątpliwości. Czy można oba kosmetyki stosować na zmianę? Który jest lepszy? Zapytaliśmy o to specjalistę.

Najbardziej praktyczny przepis na piękną cerę. To kosmetyk przyjazny każdej z nas, niezależnie od wieku. I bardzo łatwy w użyciu – wystarczy nanieść kremową papkę na twarz i potrzymać ją przez 10 – 20 minut. Od razu zauważysz zmianę, a twoja cera stanie się promienna i wypoczęta

Spotkanie V

Porozmawiajmy! – zajęcia konwersacyjne

warsztat dla użytkowników AAC i ich rodziców

Tematyka zajęć:

- ◆ nauka używania osobistych tablic do porozumiewania się każdego z dzieci podczas rozmowy, czytanie uczestniczące.

Cele:

- ◆ rodzic umie posługiwać się osobistą tablicą do komunikacji swojego dziecka,
- ◆ rodzic używa wspomaganego przekazu zwracając się do dziecka (towarzyszy gestami swoim wypowiedziom ustnym),
- ◆ rozwija temat spontanicznie zapoczątkowany przez dziecko,
- ◆ korzysta ze strategii zadawania pytań zamkniętych i otwartych oraz strategii wyliczania i wyboru na dłoniach,
- ◆ uwzględnia tempo dziecka, czeka na jego odpowiedź, nie ponagla go,
- ◆ potrafi zapewnić dziecku uczestnictwo w czytaniu książeczki,
- ◆ stwarza warunki do upominania się o akcję (chcę więcej, chcę przewrócić stronę),
- ◆ umożliwia dziecku uczestnictwo ruchowe poprzez przewracanie stron książki, doklejanie postaci,
- ◆ umożliwia odczytywanie symbolami lub mówienie za pomocą urządzenia odtwarzającego głos wersu refrenowego książki.
- ◆ wie jak wykorzystać tablice osobiste, aby dziecko uczestniczyło językowo podczas czytania,
- ◆ rozmawia z dzieckiem na temat przeczytanej książki,

Przebieg zajęć

1 Witam wszystkich, którzy lubią...

- ◆ Uczestnicy siedzą w kręgu. Wszyscy po kolei kończą zdanie „Witam wszystkich, którzy lubią...” Dzieci niemówiące korzystają z tablicy lub VOCA z nakładką

✂ tablica nakładka na VOCA „Witam wszystkich...”

2 Wywiad

- ◆ Każdy uczestnik otrzymuje arkusz wywiadu. Rodzice zadają dziecku pytania otwarte np. *Co lubisz robić w szkole?*, *Co chcesz robić dzisiaj po południu?*, *Co chciałbyś robić razem z mamą?*, *Co chciałbyś robić razem z tatą?* Każdy rozmówca uzupełnia swój arkusz wywiadu.

- ◆ Dziecko korzystając ze swojej tablicy do komunikacji odpowiada na pytania.
- ◆ Dziecko zadaje pytania rodzicom korzystając z tablicy „Wywiad”

✂ arkusz wywiadu (zał. 2)
✂ tablica „Wywiad” (zał. 3)
✂ długopisy

3 Czytanie uczestniczące

- ◇ Uczestnicy siedzą w kręgu. Prowadzący zapowiada, że teraz razem z dziećmi przeczyta rodzicom bajkę, oni zaś mają za zadanie słuchać i zapamiętać treść, bo dzieci będą sprawdzały ich pamięć.
 - ◇ Prowadzący czyta bajkę „O Michasiu, który szukał szczęścia” (książka przygotowana do czytania uczestniczącego przez D. Czernek). Zadaniem dzieci niemówiących jest: wybór postaci, które pojawia się w tekście za pomocą symboli PCS, odczytywanie globalne nazw zwierząt, dobieranie rekwizytów (postaci z książeczki) i przyklejanie ich w odpowiednie miejsce na stronie zaznaczone konturami.
 - ◇ Dzieci w odpowiednim momencie „śpiewają” piosenkę nagraną na urządzenie do odtwarzania mowy – wers refrenowy książeczki:
*Prawa nóżka tup, tup, tup, / lewa nóżka siup, siup, siup,
Maszerują przyjaciele, / Razem będzie im weselej.*
 - ◇ Rodzice moderowani przez prowadzącego pomagają dzieciom uczestniczyć w czytaniu.
 - ◇ Dzieci mogą komentować sytuację korzystając z tablicy/nakładki na VOCA
- ✂ książka przystosowana do czytania uczestniczącego z rekwizytami przyczepianymi na rzep
 - ✂ tablica/nakładka na Tech/Four – *Zwierzęta* (zał. 4)
 - ✂ tablica/nakładka do komentowania podczas czytania (zał. 5)

4 Quiz

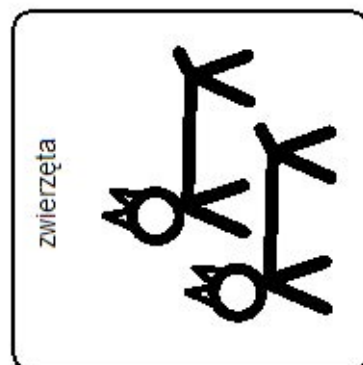
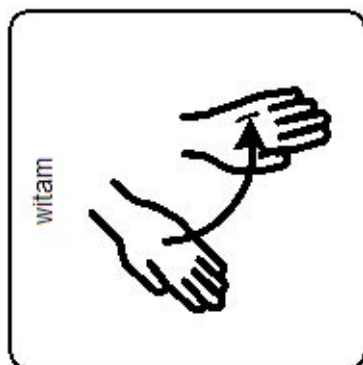
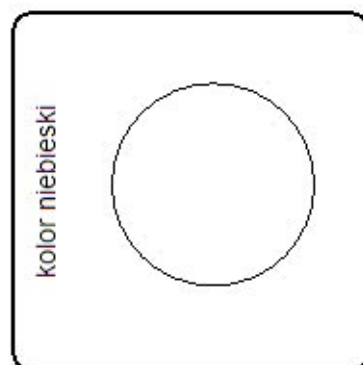
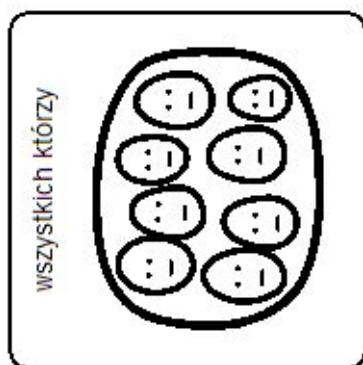
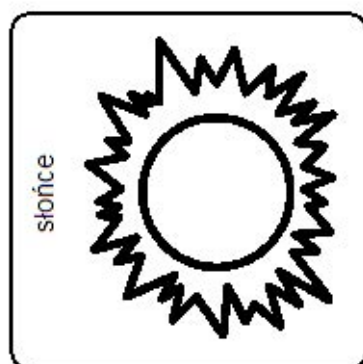
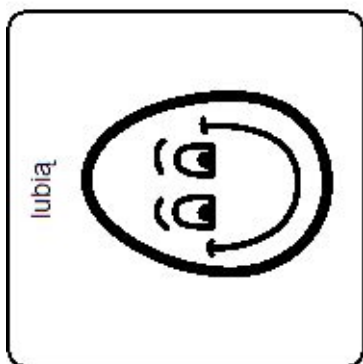
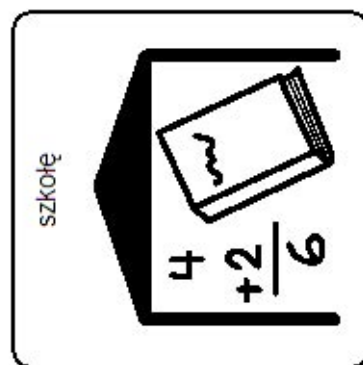
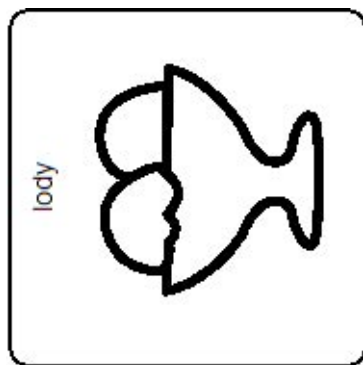
- ◇ Dzieci zostają poproszone przez prowadzącego, aby jako jury zasiadły przy stole nakrytym suknem. Dysponują tablicą do oceny odpowiedzi rodziców lub urządzeniami odtwarzającymi głos z komentarzami zarówno dobrych, jak i złych odpowiedzi. Prowadzący kolejno prosi dzieci, aby wybrały, który z rodziców ma odpowiadać. Dzieci używają wzroku lub gestu wskazywania, by wyznaczyć rodziców do odpowiedzi.
 - ◇ Prowadzący zadaje rodzicom pytania dotyczące treści książeczki, dzieci oceniają ich odpowiedzi.
 - ◇ Na koniec prowadzący rozdaje dzieciom cukierki. Każde dziecko może wręczyć cukierek jako nagrodę któremuś uczestnikowi quizu.
- ✂ dwa urządzenia odtwarzające głos z nagraniem komunikatem „Brawo!” oraz „Oj, nieprawda!” lub tablica z komentarzami
 - ✂ tablica do oceny odpowiedzi rodziców podczas quizu (zał. 6)
 - ✂ cukierki

5 Podsumowanie i pożegnanie

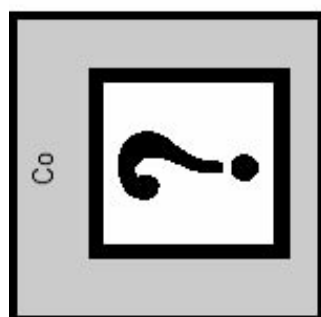
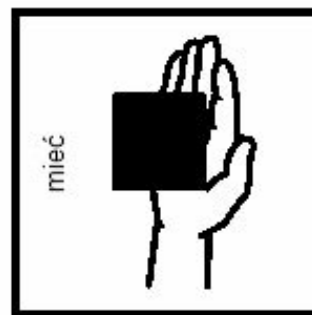
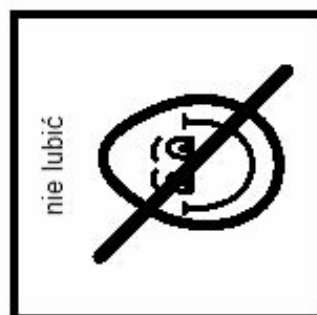
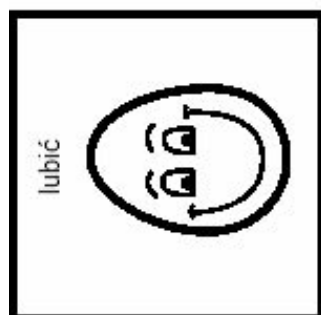
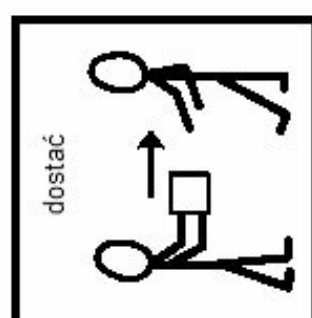
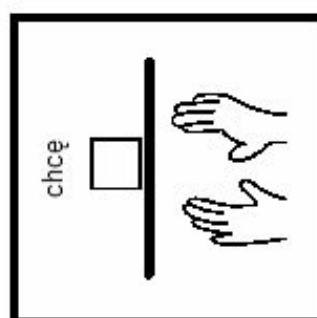
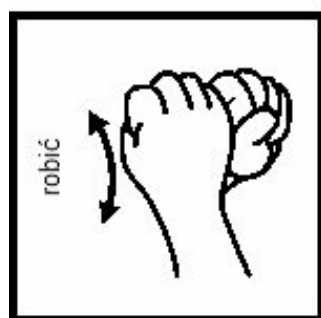
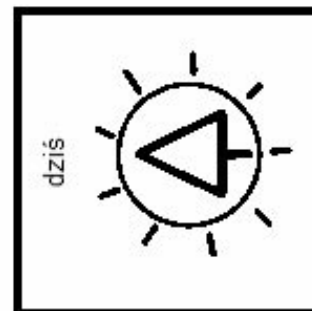
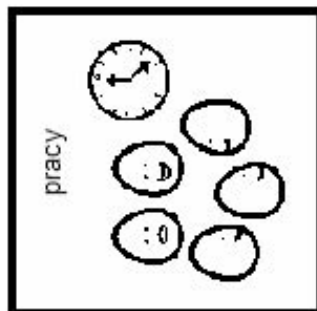
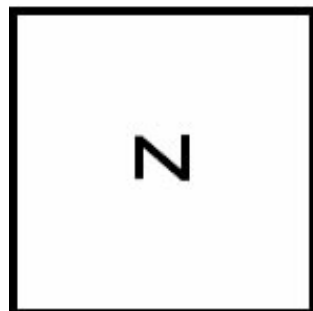
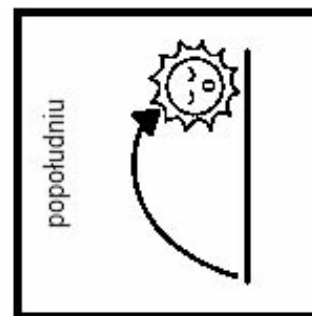
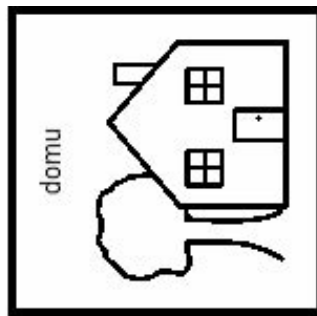
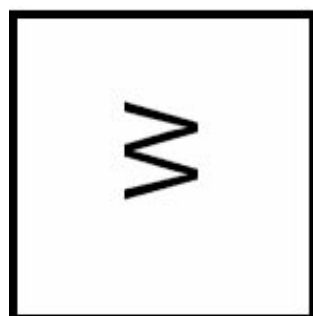
- ◇ Po kolei dzieci i rodzice mówią co najbardziej podobało im się na zajęciach.
- ◇ Uczestnicy chodzą po sali, a prowadzący podaje kolejne instrukcje: „Pożegnajcie się:
 - ściskając jak najwięcej dłoni,
 - stykając prawe kolana,
 - stykając lewe łokcie” itp.

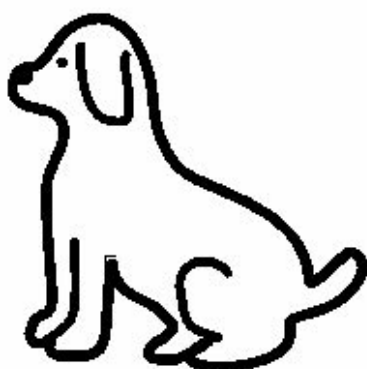

imie i nazwisko

W	domu 	lubię 		
W	szkole 	lubię 		
Ja chcę 	Z	mamą 		
Ja chcę 	Z	tata 		
dziś 	popołudniu 			
W	szkole 	nie lubię 		
W	domu 	nie lubię 		

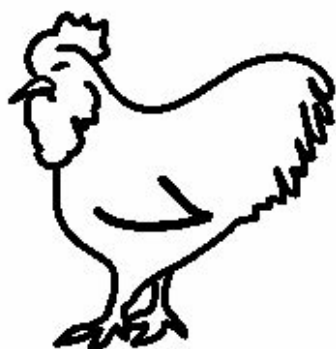
pies

kot

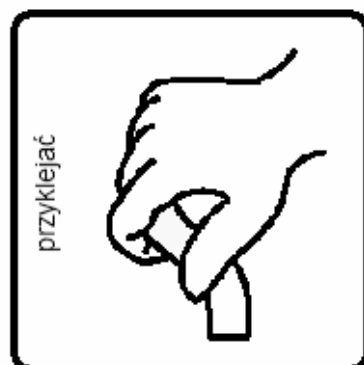
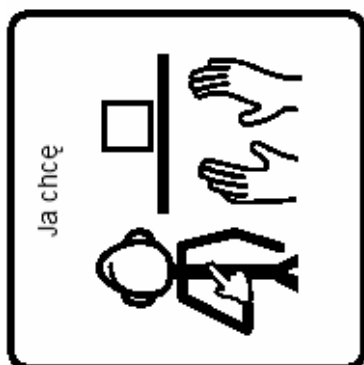
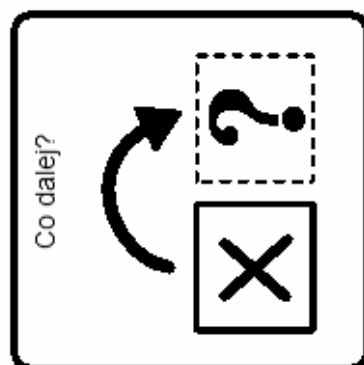
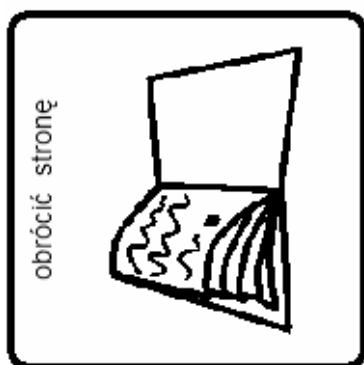
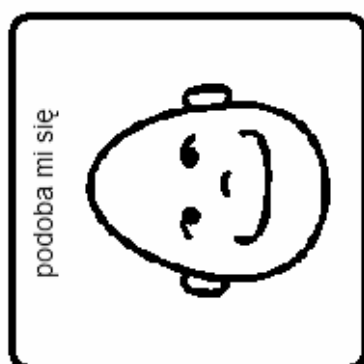
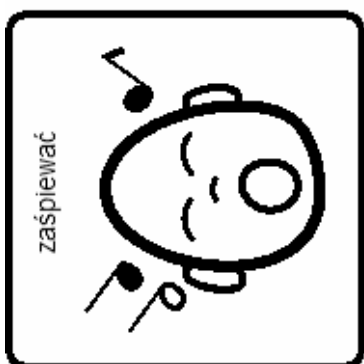
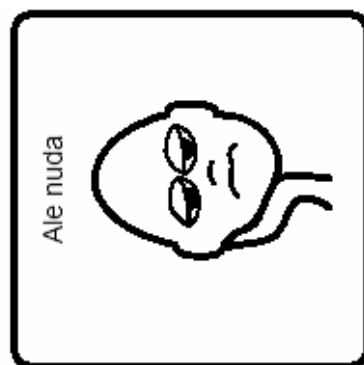
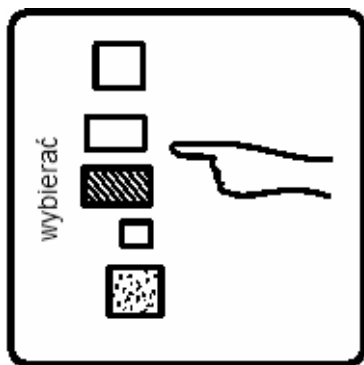

kogut

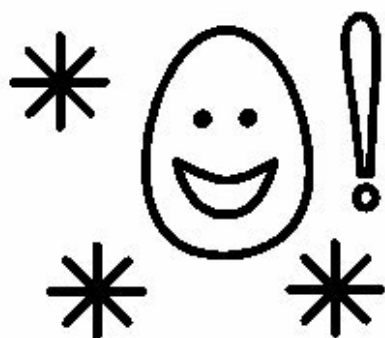

koza

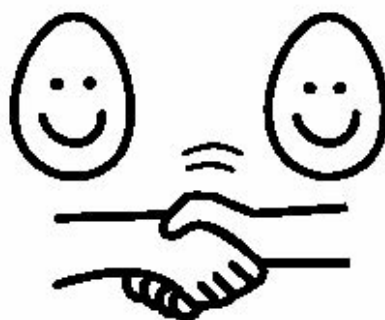
Świetnie! Super!

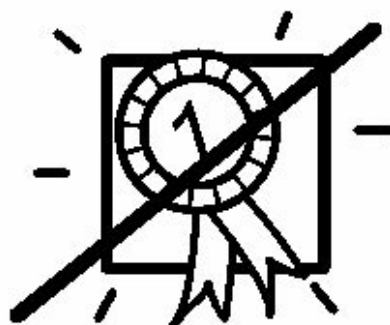
Oj, coś się pomyliło...

Gratuluję! Dobrze!

Nagrody chyba nie będzie...

Spotkanie VI

Na co masz ochotę?

warsztat dla rodzeństwa

Tematyka zajęć:

- ◆ sposoby spędzania czasu wolnego przez rodzeństwo, planowanie i tworzenie tablic wyboru czynności w programie Boardmaker, zabawy bez słów

Cele:

- ◆ rodzeństwo dzieci niemówiących łatwo wchodzi w interakcje i swobodnie się wypowiada na forum,
- ◆ rodzeństwo ma łatwość w zadawaniu pytań zamkniętych i zdobywaniu informacji od ogółu do szczegółu,
- ◆ rodzeństwo zna i stosuje zasady aktywnego słuchania i dopytywania w celu sprecyzowania czyjejś wypowiedzi,
- ◆ rodzeństwo zna upodobania różnych dzieci niepełnosprawnych, niemówiących co do spędzania wolnego czasu i wspólnych zabaw z braćmi i siostrami,
- ◆ rodzeństwo potrafi zaproponować zajęcia, które może wykonywać wspólnie z niemówiącym bratem/siostrą,
- ◆ rodzeństwo potrafi zaprojektować i wykonać prostą tablicę wyboru czynności dla swojego brata/siostry i wie na czym polega jej użycie,
- ◆ rodzeństwo zna wiele zabaw, które można wykorzystać w czasie wolnym z niemówiącym bratem/siostrą,
- ◆ rodzeństwo potrafi skorzystać z symboli w zabawach: potrafi ułożyć ciąg symboli tak, by wyrażał czytelny komunikat,
- ◆ rodzeństwo zna program Boardmaker w podstawowym zakresie; potrafi przeszukiwać słownik i wstawiać symbole do przygotowanych szablonów

Przebieg zajęć

❶ *Jak się masz?* – powitanie

- ◆ Każdy z uczestników wchodzących do sali uzupełnia przygotowane arkusze. Na pierwszym z nich trzeba odrysować swoją dłoń i napisać w niej co miłego zdarzyło mi się w tym tygodniu. Z drugiego arkusza trzeba wybrać rysunek twarzy przedstawiający emocję, która najbardziej do mnie dziś pasuje, przerysować na małą kartkę, podpisać imieniem i przykleić na swoim ubraniu. Na trzecim arkuszu narysowane są małe figury: kółka, gwiazdki, kwadraty, prostokąty, półkola, trójkąty. Każdy wybiera sobie jeden element i dorysowuje do niego „resztę” według własnego pomysłu na rysunek.

- ✂ trzy duże arkusze papieru:
- ✂ pisaki
- ✂ kartki samoprzylepne

❷ Zabawy ruchowe

- ◆ Prowadzący zaprasza, żeby uczestnicy usiedli na podłodze. Mówi, że w podobnych zajęciach uczestniczy część dzieci niepełnosprawnych podczas zajęć szkolnych. Przez kilka minut prowadzi zajęcia

według idei Ruchu Rozwijającego Weroniki Sherborne: *powitanie dłoni, kolan, pleców; tunel, most*. Potem „zaczarowuje” jedno z dzieci, by przez następną część zabawy nic nie mówiło. Kładzie na środku kręgu koc i tablicę do wyboru zabawy. Zaprasza pierwsze z dzieci, by wybrało zabawę. Cała grupa pomaga w wykonaniu prośby:

- huśtawka – kołysanie w kocu,
- naleśnik – zawinięcie dziecka w koc, by samo się mogło odwinąć,
- wycieczka – ciągnięcie dziecka w kocu po podłodze na wyznaczonej trasie,
- tunel – przytrzymywanie brzegów koca przyciśniętych do podłogi tak, by stworzył się tunel, przez który dziecko musi się przeczołgać.

◇ Prowadzący zachęca do zadawania pytań i komentowania z użyciem tablicy z piktogramami. Dziecko, które wykonało zadanie „zaczarowuje” inne dziecko, które może wybierać zabawę dla siebie. Kiedy wszystkie chętne dzieci już odbędą swoją „kolejkę” prowadzący sprząta koc i zaprasza dzieci do kręgu.

✂ koc

✂ tablica wyboru/nakładka na VOCA do zabaw z kocem (zał. 1)

3 Co lubisz robić?

◇ Uczestnicy siedzą w kręgu. Na kartkach rysują lub zapisują swoje ulubione aktywności wykonywane w wolnym czasie. Opowiadają o tym pozostałym uczestnikom.

✂ białe kartki

✂ kredki

✂ pisaki

4 Co lubisz robić ze swoim bratem lub siostrą?

◇ Uczestnicy wybierają spośród swoich ulubionych aktywności te, które wykonują lub mogą wykonywać razem ze swoim rodzeństwem. Opowiadają o czasie wolnym spędzonym z rodzeństwem.

5 Na co masz ochotę?

◇ Uczestnicy przygotowują słownictwo do tablicy „zajęcia w czasie wolnym” dla swojego rodzeństwa. Z pomocą prowadzącego wykonują prostą tablicę według swojego planu w programie Boardmaker. Każdy może wydrukować tablice i zabrać ją do domu.

✂ trzy stanowiska komputerowe z zainstalowanym programem Boardmaker,

✂ drukarka

6 Zabawy bez słów

◇ *Gra w tutanie* – zdobywanie informacji poprzez zadawanie pytań zamkniętych

Uczestnicy siedzą w kręgu. Jedna osoba siada w środku i wymyśla jakąś czynność. Wszyscy umawiają się, że dopóty, dopóki jej nie odgadną będą nazywać ją tutaniem. Pozostałe osoby zadając pytania muszą odgadnąć o jaką czynność chodzi (np. *czy wszyscy potrafią tutać? czy tutanie wymaga narzędzi? etc.*).

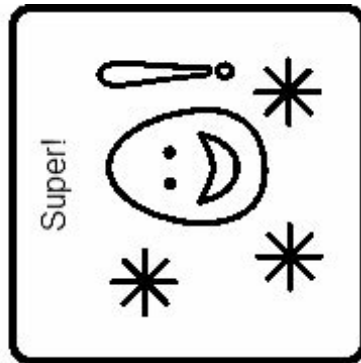
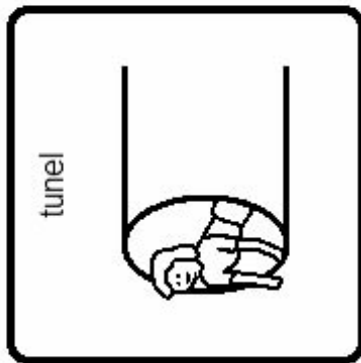
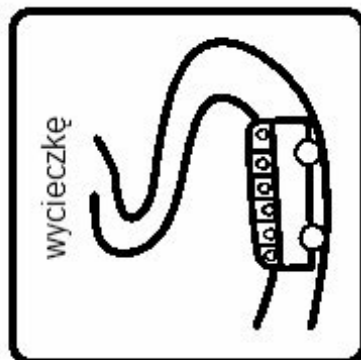
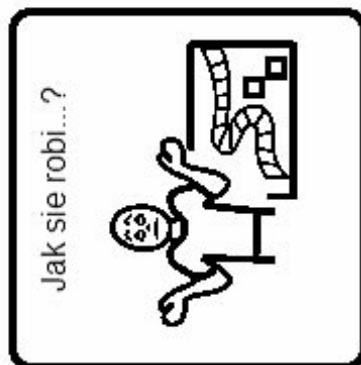
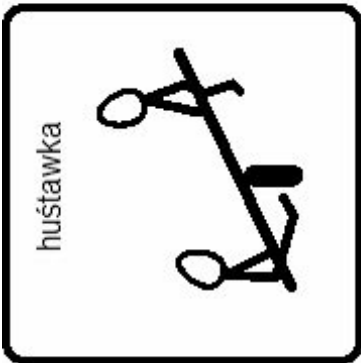
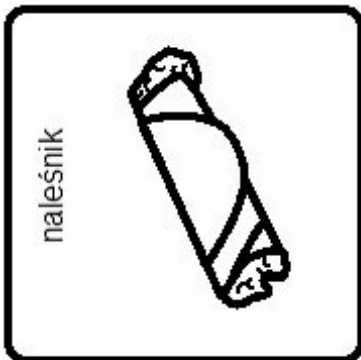
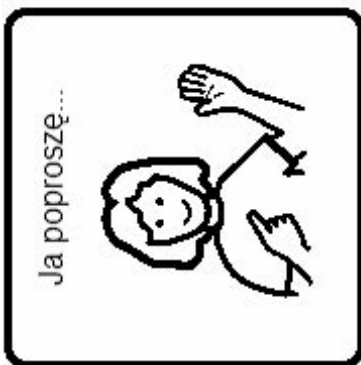

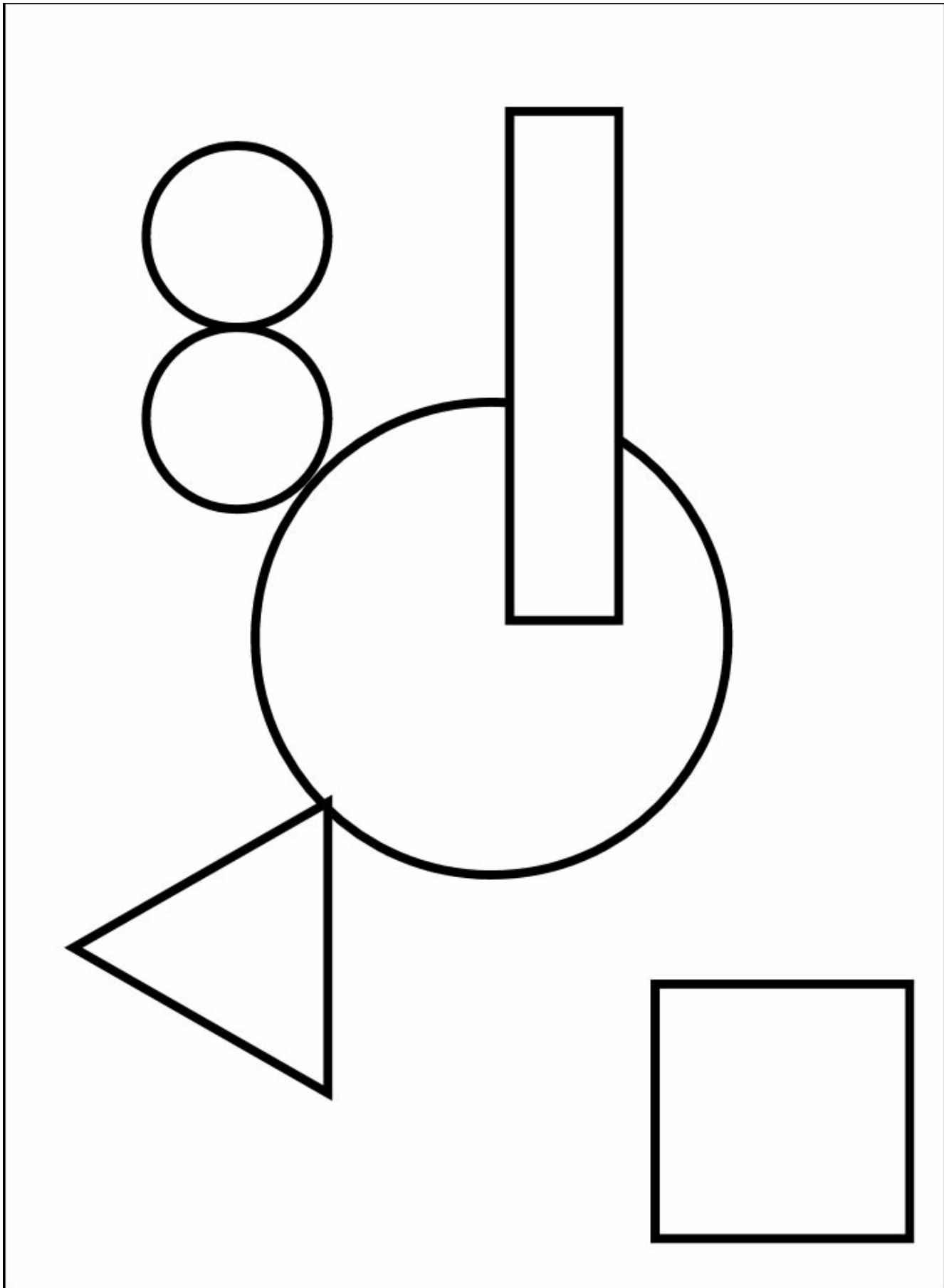
- ◆ *10 kropek*
Uczestnicy siedzą w kręgu. Każdy rysuje na swojej kartce 10 kropek w dowolnym układzie, następnie przekazuje swoją kartkę osobie po prawej stronie. Na otrzymanej kartce należy tak połączyć kropki, aby wyszedł jakiś rysunek (np. zwierzę, twarz, pojazd itp.). Kategorię ustala się już po narysowaniu kropek.
 - ◆ *Rysuj to co powiem* – zastępowanie rysunków słowem
Jedna osoba z grupy otrzymuje kartkę z rysunkiem przedstawiającym dowolny układ figur geometrycznych. Jej zadaniem jest tak dokładnie opowiedzieć o swoim rysunku, aby pozostałe osoby narysowały go dokładnie tak samo. Kiedy wszyscy skończą osoba opowiadająca może pokazać oryginalny rysunek.
 - ◆ *Kim jestem?* – zdobywanie informacji poprzez zadawanie pytań zamkniętych
Każdy z uczestników pisze na małej samoprzylepnej kartce nazwisko jakiejś znanej osoby. Przykleja ją na czoło osoby po prawej stronie tak, żeby ta nie zauważyła jakie nazwisko otrzymała. Kiedy wszyscy mają już nowe nazwiska, następuje runda pytań. Każdy zadaje pozostałym uczestnikom pytania, aby dowiedzieć się kim jest (np. *czy jestem kobietą?, czy jestem aktorką?*). Jeśli odpowiedź na pytanie brzmi: „tak” – osoba może zadać kolejne pytanie. Jeśli „nie” – prawo zadania pytania przechodzi na kolejną osobę. Pytania trwają do czasu kiedy każdy z uczestników odkryje kim jest.
 - ◆ *Zaszyfrowane polecenia* – użycie PCS
Jeden z uczestników opuszcza salę. Pozostali chowają zaszyfrowane polecenie w niewidocznym miejscu. Zadaniem osoby, która wyszła z sali jest odnalezienie kartki z poleceniem (pozostali uczestnicy mogą podpowiadać używając słów *ciepło/zimno*), rozszyfrowanie go i wykonanie. Polecenia dotyczą wszystkich uczestników np. trzeba policzyć ile osób ma zielone oczy, zapytać, o której dziś się obudzili etc.
 - ◆ Po każdej z zabaw następuje krótkie omówienie, jak można wykorzystać ją z niemówiącym braćmi i siostrami.
- ✂ kartki A5
 - ✂ pisaki
 - ✂ przykładowa plansza do rysowania według instrukcji (zał. 2)
 - ✂ kartki samoprzylepne
 - ✂ zaszyfrowane polecenia (zał. 3a – 3d)

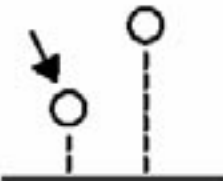

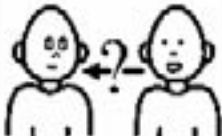
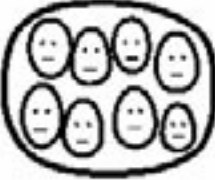

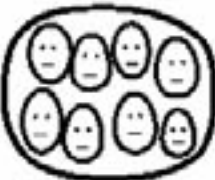

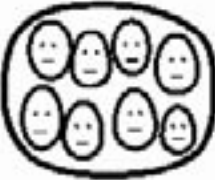

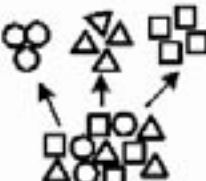
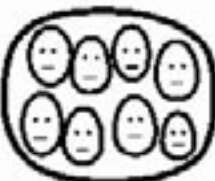

7 Zakończenie – *trzymaj się dobrych myśli!*

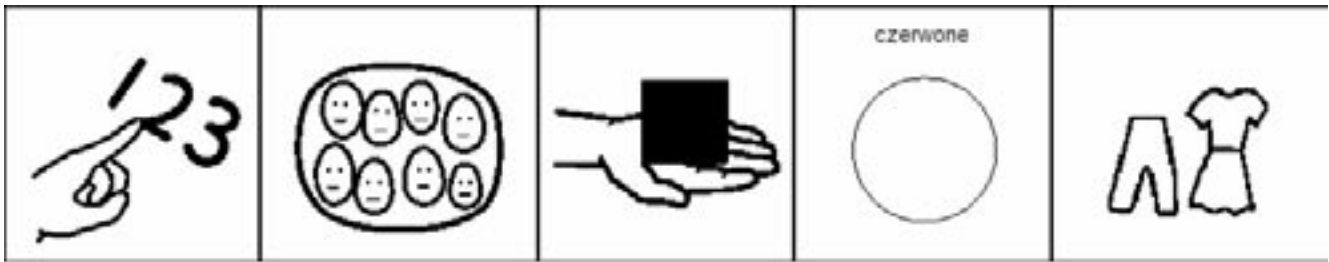
- ◆ Prowadzący przynosi na środek kręgu arkusz papieru wypełniony podczas powitania odrysowanymi dłońmi i wspomnieniami miłych zdarzeń. Zaprasza, aby każdy na pożegnanie zabrał do domu dobre życzenie – myśl, że i w tym tygodniu zdarzy się coś miłego. Zachęca, aby dzieci pomyślały, czego pragną i jeśli jest to zapisane w którejś dłoni na arkuszu – by przymierzyły do jej konturów swoją dłoń.
- ✂ arkusz wypełniony podczas powitania konturami dłoni

	Z			
				
				
				
			Aa Bb Cc Dd Ee Ff	
				

Warsztat II BS
Załącznik 3c i 3d

Spotkanie VI

Pobawmy się razem – zabawa andrzejkowa

warsztat dla użytkowników AAC i ich rodziców

Tematyka zajęć:

- ❖ włączanie niemówiącego dziecka do uczestnictwa językowego w zabawach i uroczystościach rodzinnych i grupowych

Cele:

- ❖ rodzic potrafi zachęcić dziecko do wypowiedziania się podczas różnych imprez okolicznościowych,
- ❖ rodzic potrafi zaadaptować sytuacje tak, by stały się okazją do zabrania głosu dla niemówiącego dziecka,
- ❖ rodzic korzysta spontanicznie z różnych strategii komunikacji wobec swojego dziecka (wybór z przedmiotów, z dłoni, wyliczanie, pytania zamknięte),
- ❖ rodzic uwzględnia tempo dziecka, czeka na jego odpowiedź, nie ponaglając go,
- ❖ rodzic potrafi zmodyfikować zbyt trudne pytanie zadane dziecku,
- ❖ rodzic uświadamia sobie, że jego dziecko może być aktywnym „rozmówcą” w grupie osób mówiących podczas przyjęć, spotkań rodzinnych itp.
- ❖ rodzic zachęca dziecko do użycia osobistej tablicy do komunikacji

Przebieg zajęć

❶ Powitanie – „Rzeźby”

- ❖ Uczestnicy siedzą w kręgu. Prowadzący zapowiada, że na początek każde z dzieci wyrzeźbi swoją rzeźbę. Może dedykować ją lub podarować komuś z obecnych.
- ❖ Każde z dzieci po kolei jest rzeźbiarzem. Za pomocą urządzenia odtwarzającego głos mówi „Powitajcie się kolanami (stopami, łokciami itp.)”. Wszyscy siedzący w kręgu zastygają na chwilę w wyrzeźbionych pozach. Po chwili krąg jest gotowy do kolejnej rzeźby.

✂️ tablica/nakładka na VOCA „Rzeźby” (zał. 1)

❷ Zabawa andrzejkowa

- ❖ Przed spotkaniem prowadzący przygotowują tajemniczy wystrój pomieszczenia: wiszące u sufitu płachty materiału. Teraz zapowiadają andrzejkową zabawę i proszą o pomoc w dokończeniu dekoracji. Zaciemniają nieco okna i zapalają kadzidełka w kątach sali. Rozdają rodzicom wycięte gwiazdy, księżycy i słońca, zachęcając, by rodzice pytali dzieci co zawiesić nad głowami i w którym miejscu. Rodzice używają strategii wyliczania oraz wyboru z dłoni, aby uzyskać od dzieci potrzebne informacje.

✂️ gwiazdy, księżycy i słońca wycięte ze srebrnej i złotej folii
✂️ szpilki (jeśli folia jest samoprzylepna szpilki nie będą potrzebne)

- ❖ *tajemnicza misa*
Dzieci z rodzicami siedzą w kręgu. Na środku stoi duża, plastikowa

misa przykryta materiałem, w której znajdują się różne przedmioty np.: guzik, łyżka, telefon, pędzel, jabłko. Dzieci na zmianę z rodzicami losują przedmiot i dotykiem rozpoznają go. Korzystając z VOCA mówią co trzymają w ręce. Następnie odszukują na karcie wróżb, co oznacza wylosowany przedmiot.

- ✂ misa, materiał, drobne przedmioty: guzik, łyżka, telefon, pędzel, jabłko
- ✂ tablica/nakładka na VOCA „Wiem, co wylosowałem!” (zał. 2a i 2b)
- ✂ karty wróżb (zał. 3a i 3b)

◆ *woskowe wróżby*

Po kolei uczniowie i rodzice leją przez klucz roztopiony wosk do miski z wodą. Dzieci decydują co chcą robić i komentują sytuację za pomocą VOCA (Zał. 4). Następnie na podświetlonym ekranie oglądają cienie woskowych figur i odgadują, co one mogą przedstawiać, zaliczając je do jednej z pięciu kategorii – osoby, zwierzęta, przedmioty, uczucia, czynności. Precyzują swoją wypowiedź używając swojej osobistej tablicy do komunikacji.

- ✂ miska z wodą, klucz, roztopiony wosk
- ✂ tablica/nakładka na Tech/Four „Lanie wosku” (zał. 4)
- ✂ tablica/nakładka na VOCA „Co powstało z wosku? – kategorie” (zał. 5).

◆ *atrament sympatyczny*

Na białych kartkach narysowane są mlekiem proste rysunki np. dom, gwiazda, serce. Dzieci i rodzice losują po jednej kartce, którą trzymają nad świeczką aż pojawi się rysunek. Dzieci mówią za pomocą tablicy tematycznej co znajduje się na kartce i odczytują wróżbę.

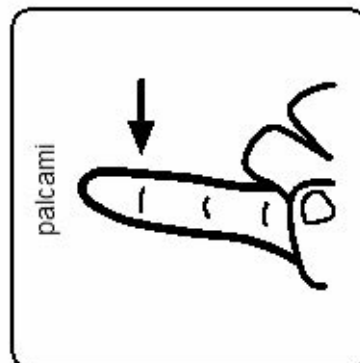
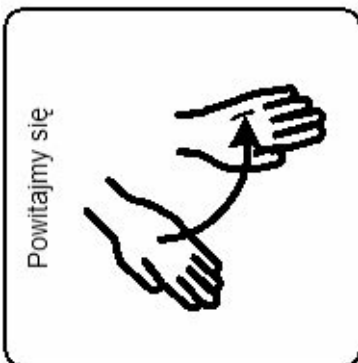
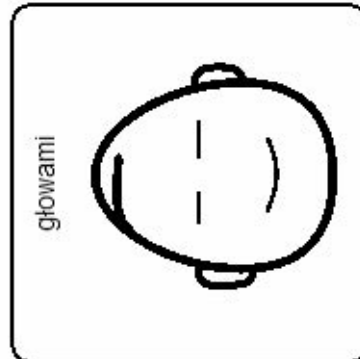
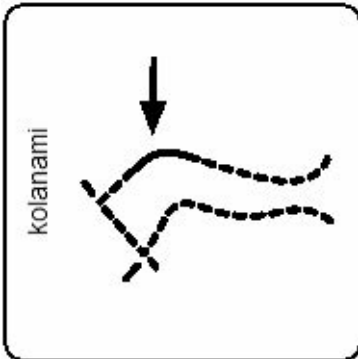
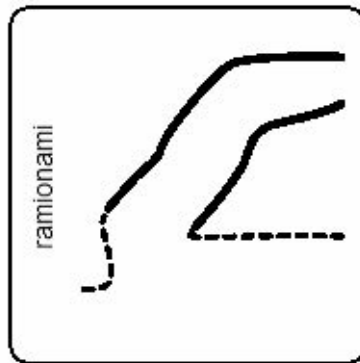
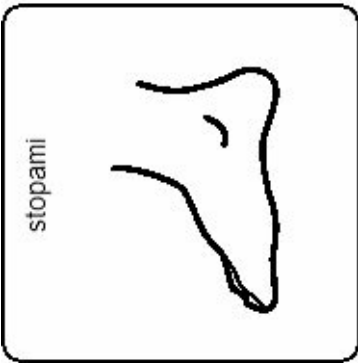
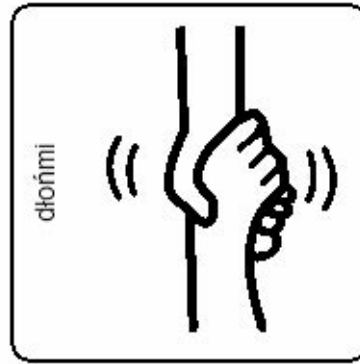
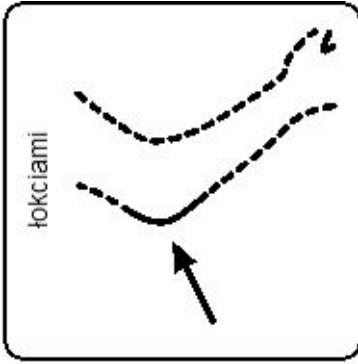
- ✂ kartki z rysunkami wykonanymi mlekiem,
- ✂ *Sympatyczny atrament* – karta z wróżbami (zał. 6)

③ Pożegnanie – „powiedz życzenie”

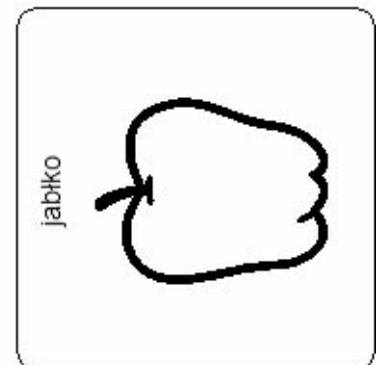
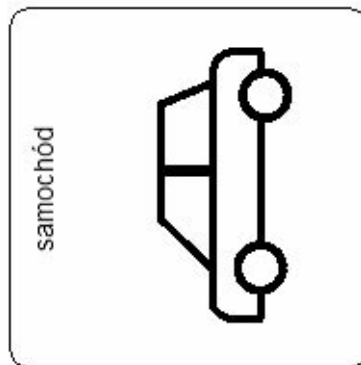
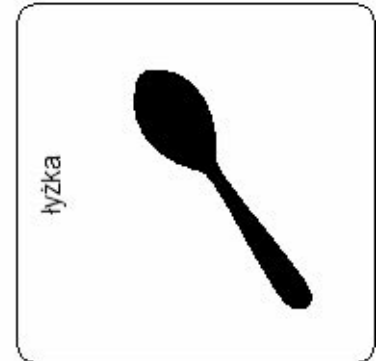
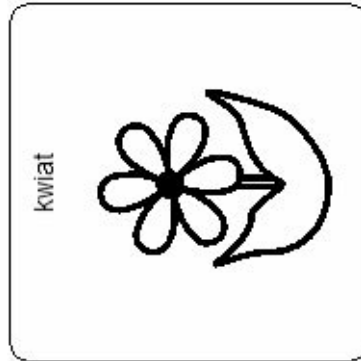
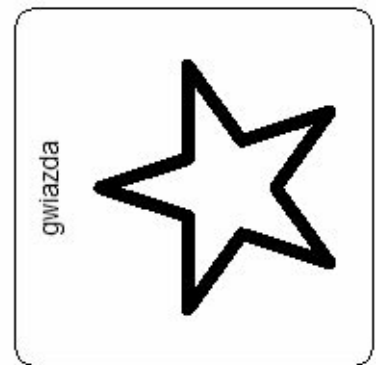
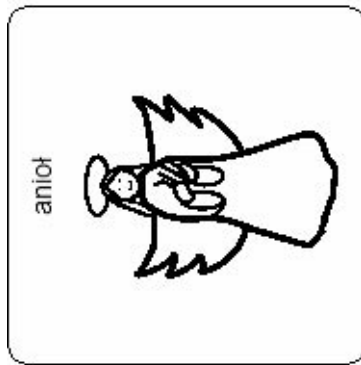
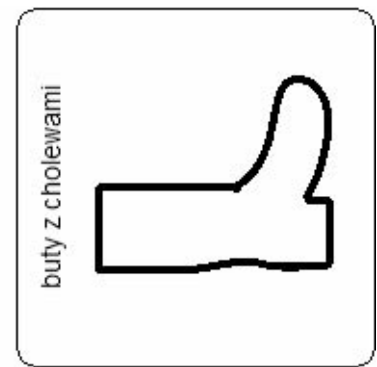
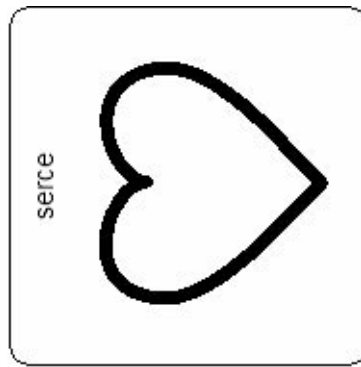

◆ Wszyscy uczestnicy spotkania siedzą w kręgu. Prowadzący rozdaje małe świecek każdemu i prosi o zapalenie ich. Proponuje, aby rodzice i dzieci złożyli sobie wzajemnie jedno życzenie. Rodzice składają życzenie dzieciom, i pytają je o to, czego one życzą rodzicom. Starają się zachęcić dziecko do użycia osobistej tablicy do porozumiewania się. Po „dojściu do porozumienia wspólnie gaszą swoje świecek.

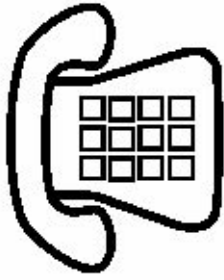
- ✂ małe świecek
- ✂ osobiste tablice do komunikacji dzieci

Warsztat II NR
Załącznik 2

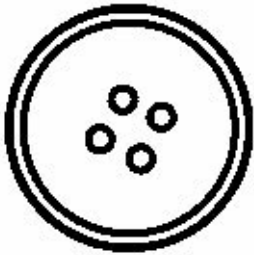
telefon

pędzel

guzik

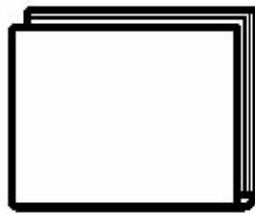
grzebień

tamburyno

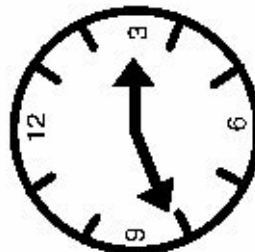
książka

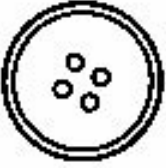
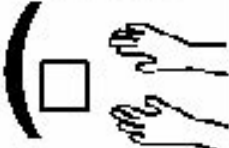

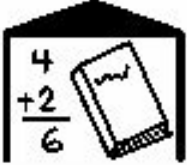

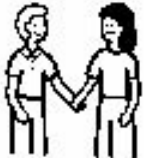

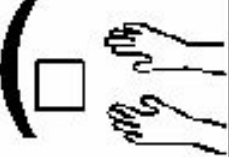

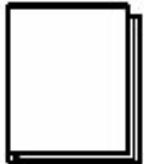

piłka

zegar

Warsztat II NR
Załącznik 3a

guzik 	dostaniesz 	nagrodę 	W	szkole
łyżka 	będziesz 	kucharzem 		
telefon 	zadzwoń 	przyjaciół 		
serce 	będziesz 	zakochany 		
pędzel 	będziesz 	malarzem 		
jabłko 	dostaniesz 	prezent 		
książka 	będziesz 	poetą 		

tamburyno
samochód
gwiazda
piłka
anioł
grzebień
kwiat

będziesz 	muzykiem 	
pojedziesz 	na 	wycieczkę
będziesz 	gwiazdą filmową 	
będziesz 	piłkarzem 	
będziesz 	szczęśliwy 	
będziesz 	fryzjerem 	
będziesz 	ogrodnikiem 	

Warsztat II NR
Załącznik 3c

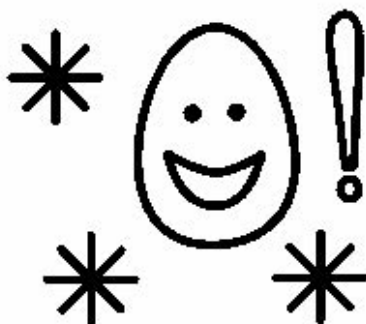
jeszcze

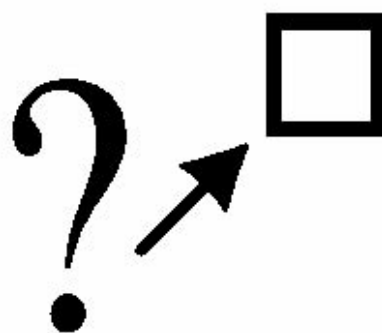
wystarczy

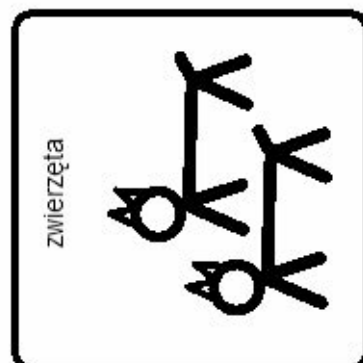
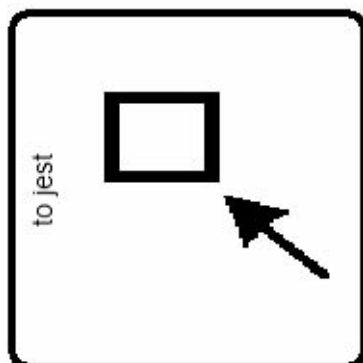
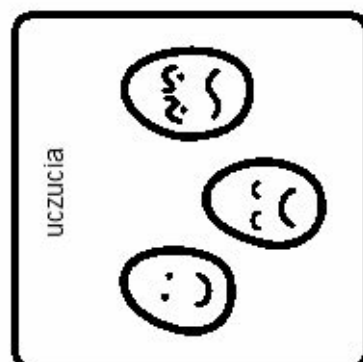
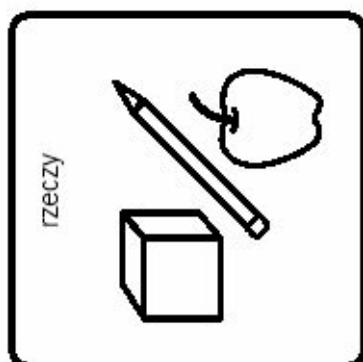
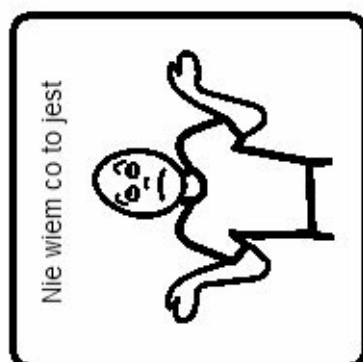
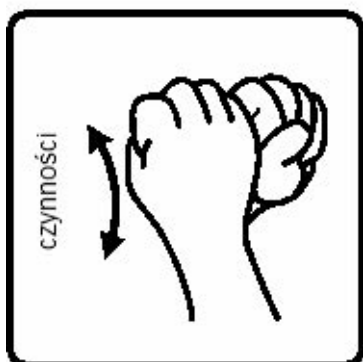
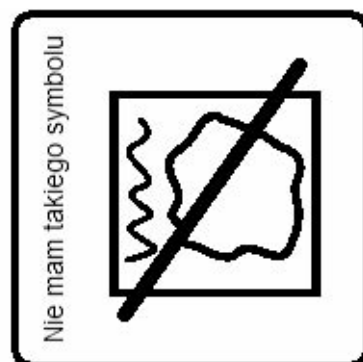
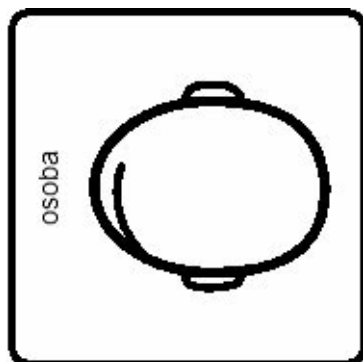

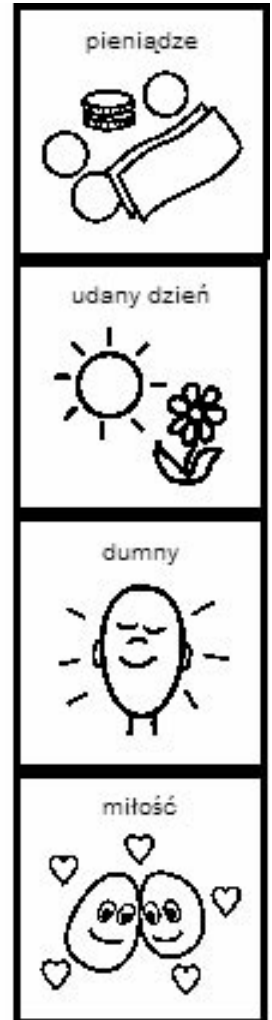
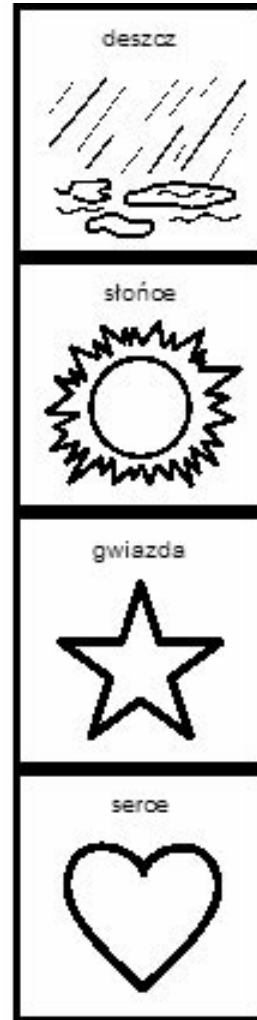
ale fajnie

Co to jest?

Spotkanie VII

W co gramy? – razem przy komputerze

warsztat dla rodzeństwa

Tematyka zajęć:

- ◆ sposób używania komputera przez dzieci niemówiące, rodzaje zadań i gier komputerowych dostępnych dla nich, sposoby włączania niemówiącego rodzeństwa do wspólnych zabaw przy komputerze

Cele:

- ◆ rodzeństwo dzieci niemówiących dobrze czuje się w grupie i chętnie współpracuje,
- ◆ rodzeństwo czuje się kompetentne i pewne w rozmowie z dzieckiem niemówiącym,
- ◆ rodzeństwo potrafi odczytywać informacje/polecenia wyrażone znakami graficznymi,
- ◆ rodzeństwo wie, że niepełnosprawny brat/siostra też chce zabierać głos w sytuacjach codziennych i w zabawie,
- ◆ rodzeństwo może zaprezentować znajomość sprzętu komputerowego i umiejętności jego obsługi
- ◆ rodzeństwo w scenkach doświadcza sytuacji bycia niemówiącym i lepiej rozumie niepełnosprawnego brata/siostrę,
- ◆ rodzeństwo wie, że każda osoba niepełnosprawna może używać komputera,
- ◆ rodzeństwo zna kilka elementów sprzętu specjalistycznego umożliwiającego obsługę komputera osobie niepełnosprawnej,
- ◆ rodzeństwo umie podłączyć włączniki do obsługi komputera, jeśli dysponuje potrzebnym sprzętem i oprogramowaniem,
- ◆ rodzeństwo wie jak włączać niemówiącego brata/siostrę do prostych zabaw i gier przy komputerze,
- ◆ rodzeństwo respektuje „prawa dzieci przy komputerze” podczas odgrywanych scenek,
- ◆ rodzeństwo zna i umie włączyć opcję skanowania automatycznego i kierowanego w gotowych aktywnościach przygotowanych w programie Speaking Dynamically Pro,
- ◆ rodzeństwo wie na czym może polegać samodzielne korzystanie z komputera przez niepełnosprawnego brata, siostrę.

Przebieg zajęć

1 Przywitanie – literowane imiona

- ◆ Uczestnicy spotkania siadają w kręgu. Prowadzący literuje głośno imię jednego z dzieci: „Witaj De-o-em-i-en-i-ka-a!” Wywołane dziecko odpowiada na powitanie i w ten sam sposób wywołuje innego uczestnika spotkania. Zabawa trwa aż do momentu wywołania ostatniej obecnej w kręgu osoby.

2 Mały informatyk

- ◆ Pary dzieci otrzymują karteczki z poleceniem wyrażonym piktogra-

mami, aby poszukać w sali wszystkich części zestawu komputerowego: (monitor, jednostka centralna, klawiatura, mysz, głośniki, mikrofon). Szukają poszczególnych części i podłączają je wspólnie w jeden zestaw.

- ✂ zestaw komputerowy
- ✂ pocięte karteczki z poleceniami typu „znajdź myszkę” (zał. 1).

3 Dlaczego lubię komputer?

◆ Prowadzący pyta za co/dlaczego dzieci lubią komputer. Wszyscy zapisują lub szybko rysują swoją odpowiedź. W rundce dzieci opowiadają, co wymyśliły. Dziecko, które się wypowiada trzyma w rękach myszkę, którą potem przekazuje kolejnemu dziecku. Po skończonej wypowiedzi dziecko przykleja swoją karteczkę do obudowy komputera.

- ✂ karteczki samoprzylepne
- ✂ kredki
- ✂ długopis
- ✂ mysz komputerowa

4 Rozmowa *Mój brat/siostra i komputer*.

◆ Prowadzący opowiada, że wszystkie dzieci, także niepełnosprawne, lubią komputer i bardzo go potrzebują, ale nie wszystkie mogą go obsłużyć. Wspólnie opowiadamy o tym, dlaczego. Potem dzieci odpowiadają o własnym rodzeństwie i o tym, czy używa komputera w domu i jak. *Czy mój brat/siostra lubi komputer? Czy bawimy się razem w domu i jak?*

5 Komputer dla brata i siostry. Mały „specjalista technologii wspomagającej”.

◆ Prowadzący przynosi pudełko z różnymi elementami specjalistycznego sprzętu komputerowego, np.: trackball, klawiatura dotykowa, keyguard, kilka rodzajów włączników, joystick, ramię do mocowania włącznika. Dzieci losują po jednym i próbują zgadnąć do czego służy dany przedmiot i jak podłączyć go do komputera.

◆ Prowadzący pokazuje fotografie z dziećmi niepełnosprawnymi, które używają tych elementów sprzętu. Rodzeństwo ogląda je, a widząc na fotografii „swoją” przyrząd ogłasza to grupie.

◆ Prowadzący wyświetla dzieciom film z zajęć, na których dzieci niepełnosprawne używają komputera. Zatrzymuje po krótkich fragmentach, aby dzieci mogły skomentować, jakie elementy sprzętu dostrzegły.

- ✂ specjalistyczne peryferia komputerowe
- ✂ fotografie z dziećmi niepełnosprawnymi używającymi komputera
- ✂ odtwarzacz video podłączony z rzutnikiem multimedialnym oraz krótki film z zajęć szkolnych, na którym dzieci używają komputerów

6 Razem przy komputerze

◆ Prowadzący zapowiada, że teraz będziemy odgrywać scenki rodzinne, gdzie dzieci niepełnosprawne siedzą przy komputerze razem

z rodzeństwem. Zaprasza pierwszą parę dzieci, które decydują się na role – to, które chce grać dziecko niepełnosprawne siada na wózku inwalidzkim.

- ◆ Prowadzący włącza dzieciom komputerową kolorowankę i proponuje odegrać wspólną zabawę. Komentuje wszystkie wykorzystane przez parę dobre pomysły i zapisuje je. Po chwili prosi inne dzieci, by uzupełniły pomysły – jak jeszcze pomóc bratu/siostrze uczestniczyć w zabawie. Propozycje spisuje na tablicy.
- ◆ Kolejne pary dzieci odgrywają scenki, prowadzący uruchamia im inne rodzaje aktywności.
- ◆ Przy okazji ostatniej aktywności instruuje dzieci czym są skanowanie automatyczne i kierowane i jak uruchomić te opcje w gotowych aktywnościach. Zachęca dzieci, by podeszły i przećwiczyły sposób włączania skanowania.
- ✂ stanowisko komputerowe z podłączonymi włącznikami i rzutnikiem multimedialnym, przed komputerem krzesło i wózek inwalidzki.
- ✂ flipchart i pisaki
- ✂ gotowe aktywności komputerowe:
 - kolorowanka
 - łamigłówka
 - prezentacja w programie PowerPoint z piosenką lub wierszykiem z ilustracjami
 - quiz z użyciem piktogramów przygotowany w programie Clicker lub Speaking Dynamically Pro

7 Prawa dzieci przy komputerze

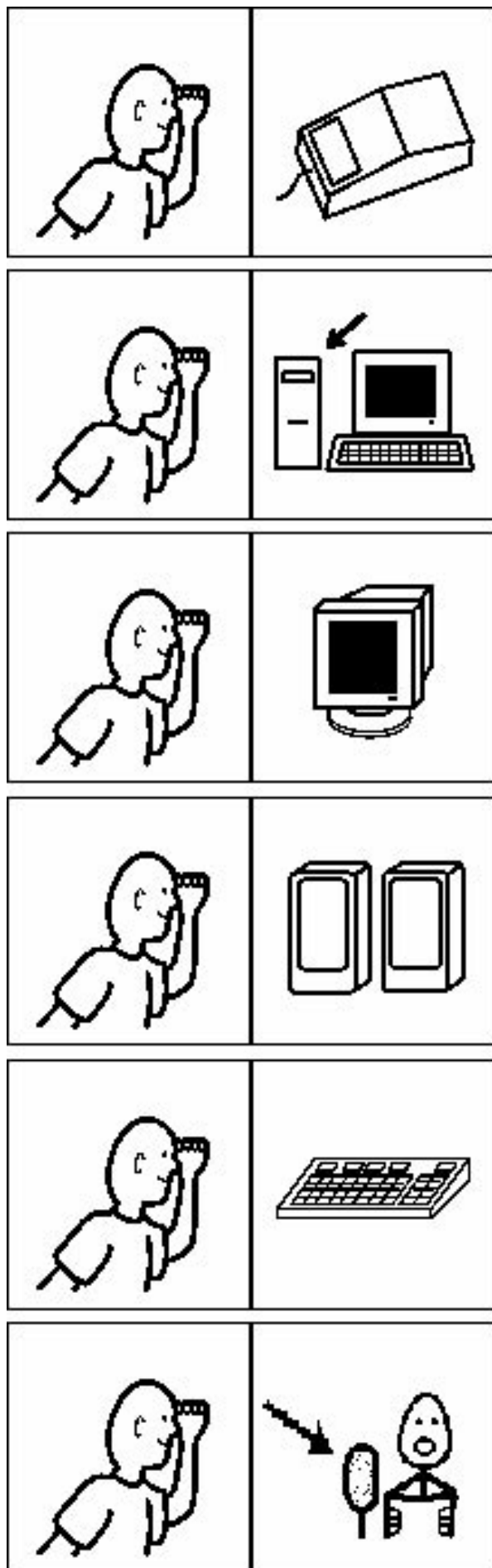

- ◆ Prowadzący wskazuje na listę pomysłów zgromadzonych na tablicy i chwali dzieci za wykonanie zadania. Rozdaje wszystkim uczestnikom *Listę rzeczy, które mój brat/siostra może robić przy komputerze tak, jak ja!* Dzieci porównują ją ze spisem z tablicy. Prowadzący podsumowuje, że spisane pomysły, to jednocześnie prawa dzieci, których trzeba przestrzegać przy komputerze.
- ✂ *Lista rzeczy, które mój brat/siostra może robić przy komputerze tak, jak ja!* (zał. 2)

8 Pożegnanie i rozdanie „Certyfikatów wyjątkowego informatyka”

- ◆ Prowadzący zapowiada niezwykły sposób zakończenia zajęć. Wyjaśnia, że teraz tak samo jak na początku będziemy literować imiona żegnanych uczestników spotkania, tyle, że użyjemy do tego komputera, klawiatury ekranowej, skanowania automatycznego i jednego włącznika. Prosi, aby dzieci odgadywały imię, które jest zapisywane litera po literze na ekranie. Prezentuje sposób wykonania zadania literując imię któregoś dziecka. Kiedy inni je odgadną dziecko podchodzi i literuje imię wybranego kolegi. Po odgadnięciu imienia przez inne dzieci otrzymuje Certyfikat. W ten sam sposób kolejne dzieci zdobywają Certyfikat, po czym żegnają się i wychodzą.
- ✂ komputer z klawiaturą ekranową i podłączoną opcją skanowania automatycznego; rzutnik multimedialny
- ✂ „Certyfikaty wyjątkowego informatyka” dla wszystkich uczestników

1. Mój brat/siostra i ja umiemy klikać.
2. Mój brat/siostra i ja decydujemy na zmianę, który program włączyć.
3. Mój brat/siostra i ja sami wybieramy graczy w grze.
4. Mój brat/siostra i ja na zmianę wybieramy odpowiedzi w łamigłówkach i quizach.
5. Mój brat/siostra i ja na zmianę wybieramy kolory do pomalowania obrazka w kolorowance.
6. Mój brat/siostra i ja możemy decydować, czy jeszcze się bawić, czy już skończyć.
7. Mój brat/siostra i ja mamy własne foldery i pliki.
8. Mój brat/siostra i ja mamy własne ulubione strony w Internecie
9. Mój brat/siostra i ja na zmianę wybieramy obrazek na pulpit.
10. Mój brat/siostra i ja czasem chcemy być przy komputerze zupełnie sami i samodzielnie coś robić.

Spotkanie VII

Razem gotujemy, razem gramy na komputerze

warsztat dla użytkowników AAC i ich rodziców

Tematyka zajęć:

- ◆ poznawanie form językowego uczestniczenia dzieci niemówiących w czynnościach domowych i zabawie

Cele:

- ◆ rodzic potrafi włączyć dziecko do rozmowy podczas codziennych sytuacji domowych (zakupy, gotowanie),
- ◆ rodzic daje dziecku możliwość decydowania o czynnościach i kolejności tych czynności, które wykonują wspólnie w domu,
- ◆ rodzic stwarza sytuacje, w których dziecko czuje się potrzebne i ważne przez to, że decyduje oraz wykonuje drobne czynności domowe,
- ◆ rodzic wie, jak zorganizować aktywne uczestnictwo dziecka na przykład w robieniu zakupów (lista zakupów, tablica uczestnictwa do kupowania),
- ◆ rodzic wie, jakie specjalistyczne sprzęty i programy są potrzebne dziecku, by samodzielnie korzystało z komputera;
- ◆ rodzic potrafi podłączyć dziecku odpowiedni sprzęt i oprogramowanie, by mogło ono korzystać z najprostszyc dostępnych aktywności, gier, zabaw.
- ◆ rodzic potrafi poprawić pozycję dziecka przy komputerze tak, by mogło używać go bardziej efektywnie, samodzielnie i wygodnie,
- ◆ rodzic odkrywa możliwości korzystania z komputera przez dziecko,
- ◆ rodzic organizuje sytuacje samodzielnej zabawy dziecka przy komputerze i zna wartość pracy dziecka bez asysty,
- ◆ w przypadku braku urządzeń peryferyjnych w domu rodzic wie jak wspólnie z dzieckiem korzystać z komputera dając mu możliwość uczestnictwa, decydowania, wybierania (skanuje palcem symbole na monitorze pozwalając w ten sposób dziecku decydować, korzysta ze strategii wyliczania itd.).

Przebieg zajęć

❶ Powitanie – „Zgadnij kto to?”

- ◆ Jeden z uczestników spotkania wybiera sobie osobę, którą będzie opisywał za pomocą tablicy uczestnictwa. Pozostali odgadują o kogo chodzi. Dzieci używają urządzenia do odtwarzania głosu, na którym nagrany jest komunikat „Ja wiem kto to!”.

✂ tablica do zabawy „Zgadnij kto to?” (zał. 1)

❷ Lista zakupów

- ◆ Uczestnicy dzielą się na 2 grupy. W grupach wspólnie mają ustalić listę rzeczy potrzebnych do zrobienia gofrów, która stanie się listą zakupów w sklepie „na niby”. Rodzice zachęcają dzieci, aby odpowiedziały, co będzie potrzebne używając swoich osobistych tablic do komunikacji.

- ✘ kartki papieru
- ✘ osobiste tablice dzieci

3 Zakupy

- ◇ Uczestnicy podczas zaaranżowanej zabawy wybierają się do sklepu. Jeden z prowadzących jest sprzedawcą. Uczestnicy kupują produkty z listy zakupów (Zał. 2) potrzebne do robienia gofrów, Podczas kupowania korzystają z VOCA do komentowania sytuacji.
- ✘ tablica/nakładka na VOCA „Zakupy” (zał. 2)
- ✘ tablica „Lista zakupów” (zał. 3)

4 Wspólne pieczenie gofrów

- ◇ Uczestnicy podzieleni są na dwie grupy. W pierwszej grupie rodzice mają pomóc dzieciom powiedzieć, jakie produkty przynieśli ze sklepu i oznaczyć je odpowiednimi symbolami PCS. Grupa druga otrzymuje przepis na gofry zapisany symbolami PCS, porozcinany na sekwencje opisujące poszczególne kroki/czynności. Musi je odczytać i ułożyć w kolejności.
- ◇ Uczestnicy wspólnie wybierają i wykonują kolejne czynności, wciąż sprawdzając w przepisie, co dalej. Na koniec każdy wybiera dodatki do gofrów.
- ✘ mąka, cukier, sól, jajka, olej, woda, mleko, cukier waniliowy
- ✘ gofrownica
- ✘ przepis na gofry (zał. 4)
- ✘ tablica/nakładka na VOCA „Robimy gofry” (zał. 5)
- ✘ tablica/nakładka na VOCA „Wybór dodatków do gofrów” (zał. 6)

5 Zajęcia komputerowe

- ◇ Zajęcia komputerowe zostały dostosowane indywidualnie do możliwości i umiejętności każdego dziecka. Wykorzystano programy Speaking Dynamically Pro (w różnych opcjach dostępu) oraz PowerPoint.
- ◇ Wykorzystane zostały różne aktywności:
 - „Choinki” w programie Speaking Dynamically Pro. W szablonie na pięciu kolejnych planszach dzieci planują, jak ubiorą swoją choinkę. Wybierają kolor bombek, kolor światełek, inne ozdoby. Wybory dokonane przez dzieci program zapisuje w oknie *Message display*, następnie dzieci drukują sobie zapisaną wiadomość i zabierają ją do domu jako tablicę uczestnictwa do ubierania choinki.
 - „Pisanie życzeń” w programie Speaking Dynamically Pro. Szablon umożliwia komponowanie i zapisywanie życzeń na Boże Narodzenie. Z użyciem osobistych tablic dzieci mówią rodzicom, do kogo będą pisać życzenia. Układają krótkie zdania według szablonu i drukują swoje prace, by móc wkleić je do świątecznej kartki dla wybranej osoby.
 - „Gdzie jesteś Święty Mikołaju?” prezentacja w programie PowerPoint (2 – 3 symbole + ilustracja na stronie). Dzieci czytają książeczkę przeglądając kolejne slajdy przy użyciu jednego włącznika.

- ✘ kilka stanowisk komputerowych wyposażonych w specjalistyczne peryferia (włączniki, joystick) oraz oprogramowanie

6 Podsumowanie

- ◇ Dzieci i rodzice mówią co najbardziej podobało im się na zajęciach. Mogą wzajemnie zgadywać swoje odpowiedzi, każdorazowo upewniając się, czy mają rację.

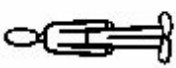
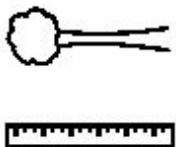

7 Pożegnanie

- ◇ Prowadzący żegna rodziny po kolei starając się o każdym powiedzieć coś pozytywnego, zauważyć starania i sukcesy zarówno dzieci jak i rodziców.

- ✘ VOCA z nagrany komunikatem „Do widzenia”.

Warsztat II NR
Załącznik 1

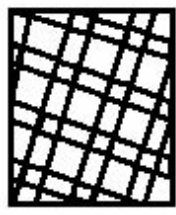

chudy 	wysoki
gruby 	niski

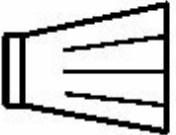

jest

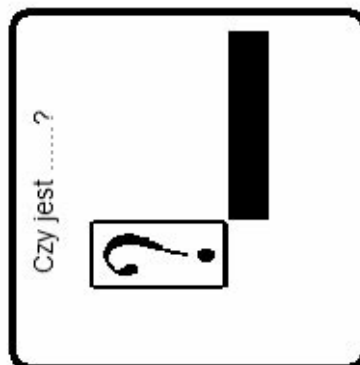
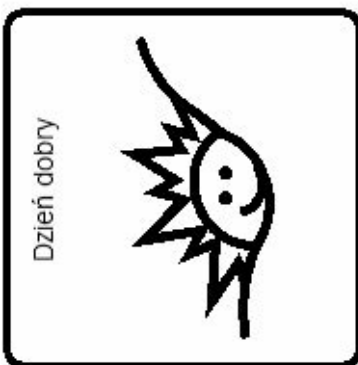
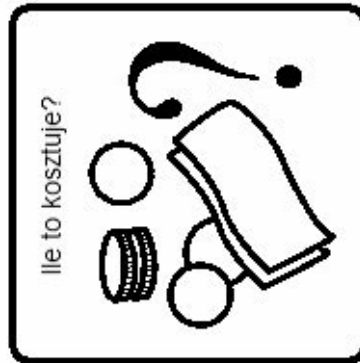
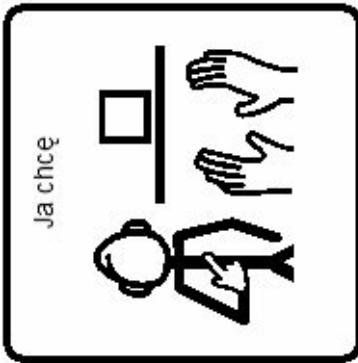
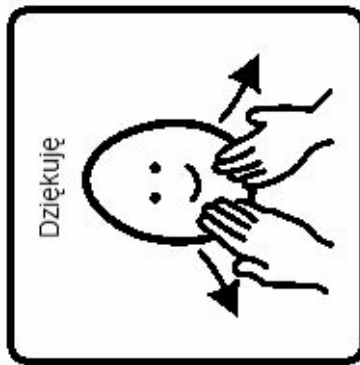
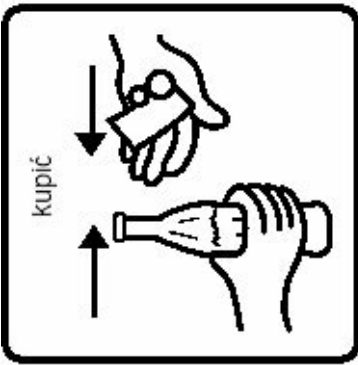
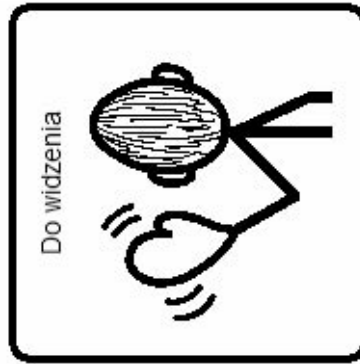
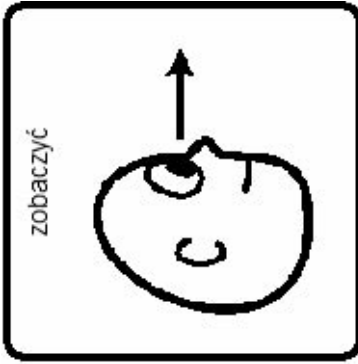
ma

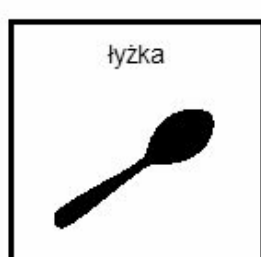
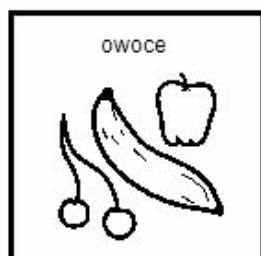
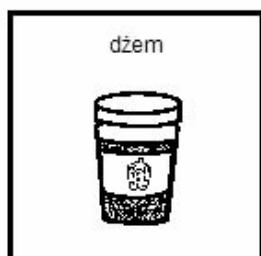
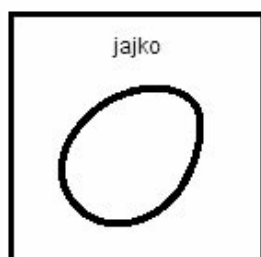
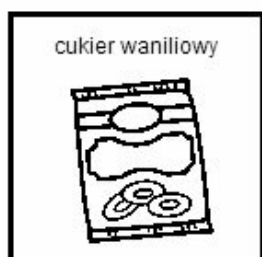
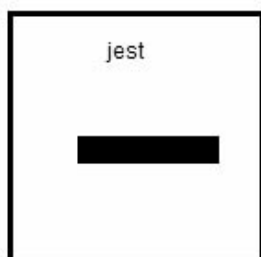
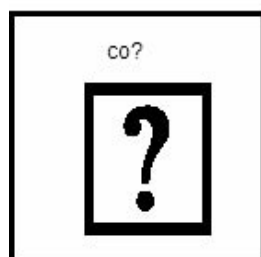
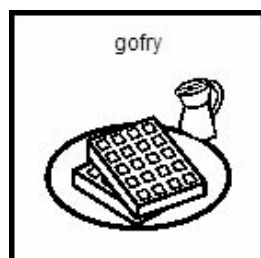
on

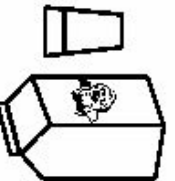

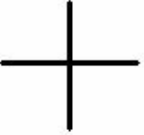

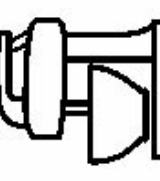

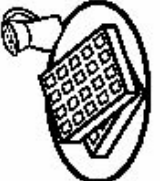

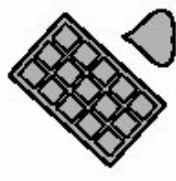

ona

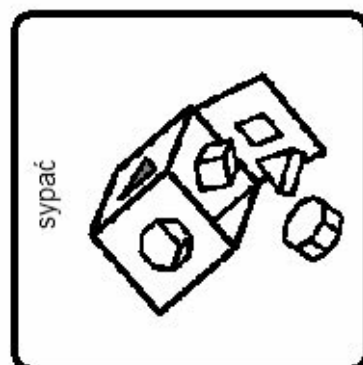
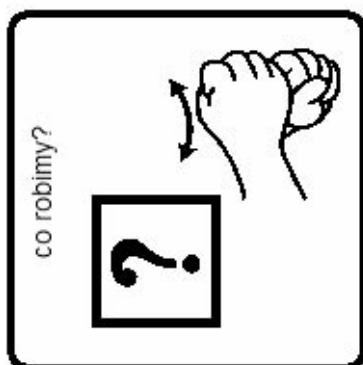
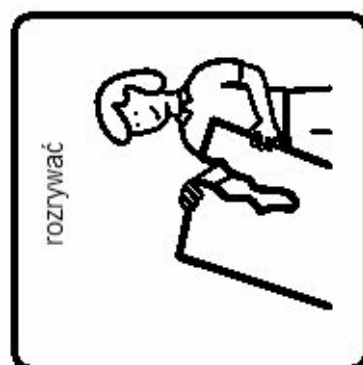
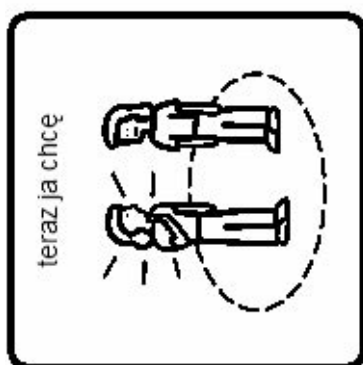
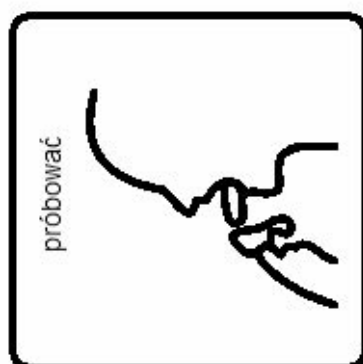
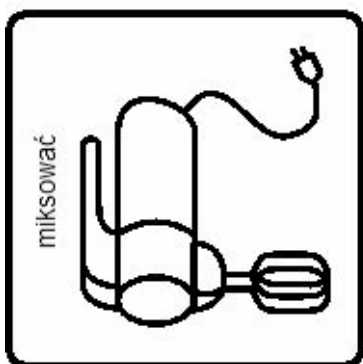
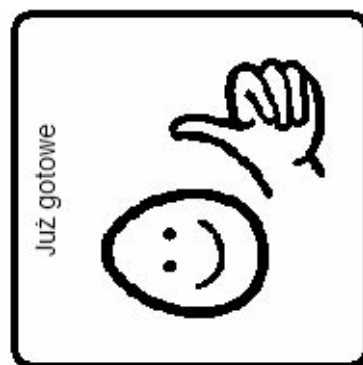
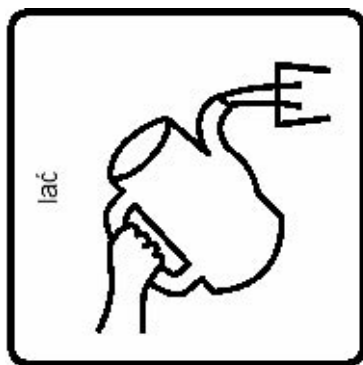
ciemny 	jasny 	krótki 	długi 	kraciasty 	w paski 	kolorowy
--	---	---	---	---	---	--

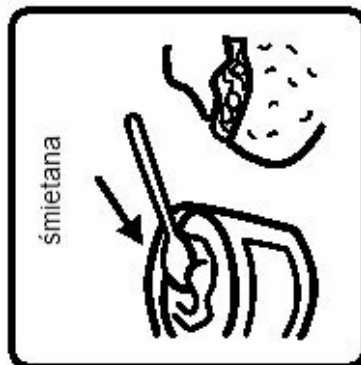
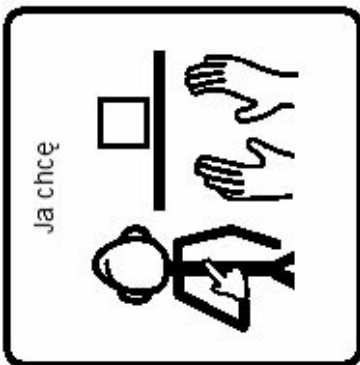
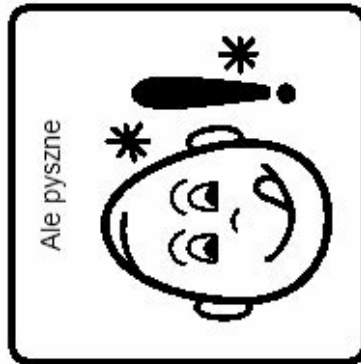
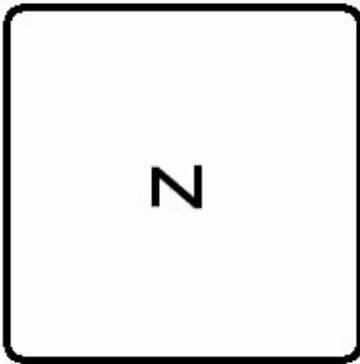
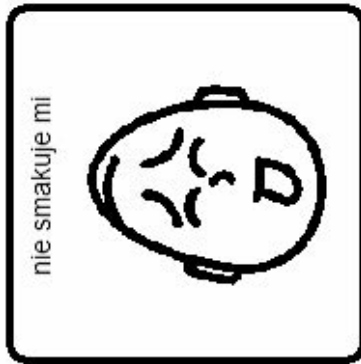
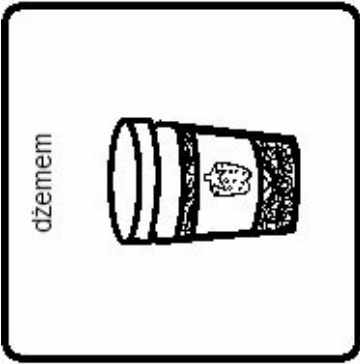
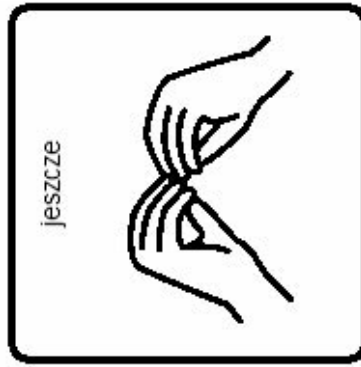
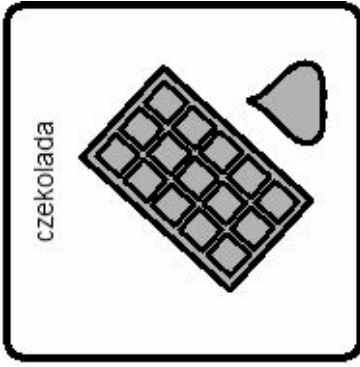
włosa 	spodnie 	spódnica 	bluzka
--	--	---	---

jak? 	robić 	gofry 	?		mąka
do 	miski 	wlać 	+	mleko 	piec
na 	cukier 	wszystko 	i	miksować 	owoce
	gofry 	kłaść 	czekolada 	dżem 	Smaczego!

Spotkanie VIII – integracyjne

W rodzinie każdy jest ważny

Tematyka zajęć:

- ◆ zabawy integracyjne służące utrwaleniu dobrych nawyków w komunikacji pomiędzy członkami rodziny, wspólna wigilia, kolędowanie, podsumowanie projektu

Cele:

- ◆ rodziny cieszą się spotkaniem i nawiązują przyjacielskie stosunki,
- ◆ rodzice i rodzeństwo znają się wzajemnie i dają sobie wsparcie,
- ◆ rodzice i rodzeństwo swobodnie rozmawiają o swoich przemyśleniach, zdarzeniach, wątpliwościach związanych z niemówiącym dzieckiem,
- ◆ rodziny czują się umocnione wewnątrz, uświadamiają sobie, że potrafią dzielić się obowiązkami związanymi z niepełnosprawnym dzieckiem,
- ◆ rodzice i rodzeństwo posługują się spontanicznie różnymi strategiami komunikacji nie tylko ze swoim, ale i z innymi niemówiącymi dziećmi.
- ◆ rodzice i rodzeństwo umieją adaptować sytuacje społeczne tak, by udział ich dzieci niemówiących był jak największy,
- ◆ rodzice i rodzeństwo uświadamiają sobie korzyści płynące z cyklu spotkań,
- ◆ rodzice i rodzeństwo potrafią rozpoznać i nazwać swoje nowe umiejętności związane z komunikacją wspomagającą i czują się kompetentnymi partnerami rozmowy dla osób niemówiących.

Przebieg zajęć

❶ Powitanie uczestników

- ◆ Sala, w której odbywa się spotkanie ma świąteczny wystrój. Stoi w niej choinka oraz parawan, za którym schowają się aktorzy kukiełkowych „Jasełek”. Krzesła ustawione są w krąg, na środku pała się świece. Spotkanie rozpoczyna się kolędą „Wśród nocnej ciszy”, po której prowadzący zaprasza obecnych na jasełka.

❷ Jasełka

- ◆ Odbywa się krótkie przedstawienie kukiełkowe przygotowane przez rodzeństwo dzieci niemówiących.
- ✂ tekst jasełek (zał. 1)

❸ Przygotowanie gwiazdy

- ◆ Prowadzący zakłada skrzydła anielskie i staje się Aniołem Przewodnikiem. Przynosi gwiazdę na kiju, ozdobioną anielskimi włosami. Gwiazda jest wykonana z tektury, a potrzebna jest błyszcząca. Prosi wszystkie dzieci, by pomogły „zapalić” gwiazdę. Dzieci niepełnosprawne i ich rodzeństwo wspólnie oklejają tekturowy kontur. Otrzymują wówczas symbole PCS „anioł” i przypinają go wszystkim członkom rodziny.

✂ kawałki srebrnej folii samoprzylepnej

4 Wędrowanie z gwiazdą

- ◇ Prowadzący wręcza gwiazdę któremuś z ojców, a sam przynosi siano i wraz z jednym z dzieci wyznacza miejsce, które będzie imitować stajenkę betlejemską. Kładzie tam kosz z opłatkami. Do tego miejsca będzie wędrować sznur kolędników.
- ◇ Prowadzący namawia wszystkie dzieci, niemówiące, aby zaprosiły rodziny do wędrowania gestem „chodź!”. W tym czasie rozbrzmiewa kolęda „Pójdźmy wszyscy do stajenki”. Kolędnicy z gwiazdą na czele zaczynają wolno wędrować po sali w stronę stajenki. Śpiewają piosenkę zespołu Arka Noego „Zaprowadź mnie prosto do Betlejem”.
- ◇ Gdy kolędnicy docierają do stajenki Anioł Przewodnik zapala świecę. Pozostali uczestnicy gromadzą się jak najbliżej światła – wszyscy śpiewają kolędę „Mizerna cicha”.
- ◇ Anioł Przewodnik wyjmuje z symbolicznej stajenki opłatki i rozdaje je uczestnikom. Rozbrzmiewa kolęda „Lulajże Jezuniu”.

- ✂ siano
- ✂ opłatki

5 Dzielenie się opłatkiem

- ◇ Wszystkie dzieci niemówiące wyposażone są w pomoce do komunikacji o różnym stopniu zaawansowania, w zależności od możliwości. Składają życzenia korzystając z pojedynczych piktogramów („Wesołych świąt!”), VOCA z nakładką lub tablicy uczestnictwa „Łamanie się opłatkiem”.

- ✂ tablica/nakładka na VOCA „Życzenia” (zał. 2)
- ✂ tablica uczestnictwa – „Łamanie się opłatkiem” (zał. 3)

6 Przy stole wigilijnym

- ◇ Wszyscy siadają do wigilijnego stołu. Dzieci niemówiące używają swoich tablic osobistych, aby powiedzieć rodzicom, co chcą jeść. Prowadzący w razie potrzeby modeluje zachowania rodziców i rodzeństwa.

7 Wspólne kolędowanie

- ◇ Dzieci wybierają kolędę za pomocą symboli umieszczonych na ramie do wskazywania wzrokiem (E-tran) lub za pomocą VOCA.

- ✂ tablica „Kolędy” (zał. 4)

8 Jaka to kolęda?

- ◇ Osoba grająca na instrumencie rozpoczyna grać melodie kolęd. Zadaniem uczestników jest odgadnięcie po melodii tytułu kolędy. Dzieci niemówiące używają do tego tablic/nakładek na VOCA „Kolędy”.

- ✂ tablica „Kolędy” (zał. 4)

9 Podsumowanie projektu w grupach

- ◆ Rodzice, rodzeństwo i dzieci rozchodzą się do osobnych sal wraz z prowadzącymi.
 - ◆ Rodzice uzupełniają ankietę ewaluacyjną i rozmawiają o kończącym się projekcie.
 - ◆ Rodzeństwo wypełnia krótka ankietę, rozmawia z prowadzącym o spotkaniach i rysuje rysunki na ich temat („Narysujcie spotkanie, które Wam się najbardziej podobało lub nie podobało”).
 - ◆ W trzeciej grupie prowadzący pyta dzieci niemówiące co im najbardziej podobało się/nie podobało się w spotkaniach. Wykorzystują osobiste tablice do porozumiewania się poszczególnych dzieci.
- ✂ ankieta ewaluacyjna dla rodziców (zał. 7)
✂ ankieta ewaluacyjna dla rodzeństwa (zał. 8)

10 Zakończenie i pożegnanie

- ◆ Wszyscy raz jeszcze zbierają się we wspólnym pomieszczeniu. Prowadzący dziękują wszystkim za udział w spotkaniach. Rozdają każdej rodzinie płytę CD zawierającą zdjęcia ze spotkań oraz kilka aktywności/ćwiczeń/gier/zabaw komputerowych zaadaptowanych dla dzieci niepełnosprawnych niemówiących.

Scena I

Dziecko 1

Na dalekim wschodzie
Żyli trzej królowie.
Bardzo mądrzy byli
Bo z książkami dobrze żyli.

Dziecko 2

W gwiazdy patrzyli
Ludzi uczyli
Jak mądrze żyć
By w zgodzie z Panem Bogiem być

Dziecko 1

Ten, który patrzył przez lunetę
Pewnej gwiazdzistej nocy
Zawołał swych przyjaciół do pomocy

Król I

Patrzajcie przyjaciele
Szykuje nam się wesele,
Dziwna gwiazda się ukazuje
Jakaś nowinę zwiastuje!

Król II

Dziw nad dziwy,
Musi się rodzić
Jakiś król prawdziwy!

Król III

Kto jest pełen wiary
Niechaj bierze dary.
Jak każe słowo boże
Trzeba pokłonić się w pokorze.

Dziecko 2

Szli, szli, szli
Przez wiele nocy i dni
A gwiazda jaśniejąca
Wskazywała i drogę do bożego słońca.

Dziecko 1

Przeszli już kawał drogi
Gdy gwiazda zatrzymała się
Nad miasteczkiem gdzie
Król mieszkał srogi.

Dziecko 2

Betlejem się nazywało,
Trzech króli się tu zatrzymało.
Do pałacu się udali,
Do królewskich drzwi zapukali.

Królowie

Przyszliśmy się pokłonić w pokorze
Bo myśleliśmy, że
tu się narodziło dzieciątko boże.

Herod

Witam gości z radością
ale zaskoczyliście mnie tą nowością.
Mówcie dobrodzieje
co to za dziwne dzieje.

Król I

Gwiazda się nam ukazała
O cudzie narodzenia zwiastowała.

Król II

W księgach napisali,
Że królowie przyjdą z oddali.

Król III

Przyszliśmy więc w pokorze
Pozdrowić dzieciąteczko boże.

Herod

Dziwy nad dziwami mówicie
Ale u mnie go nie zajdziecie.
Poszukajcie dzieciątka małego
Nie skąpcie mu pozdrowienia mojego.

Scena II

Pastuszek 1

Dołożę drzewa do ogniska
Ale co to
Coś na niebie błyska!

Pastuszek 2

Gwiazdy się rozbłyskują,
Bo to anioły z nieba zstępują

Anioł

Witajcie pastuszkowie,
Coś radosnego wam powiem.
W małej stajence na miękkim
sianeczku
Narodziło się dziecię w żłóbeczku.
To jest dzieciątko boże,
Więc idźcie
Pokłonić mu się w pokorze.

Pastuszek 1

Pastuszkowie, bydłatka
Wyjdźcie z kątki!

Spotkanie VIII – integracyjne

Załącznik 1

Dziecię śpi na sianie
Chodźmy na powitanie!

Piesek

Hau, Hau, Hau
Ja też bym dzieciątku
Pokłonić się chciał

Kózka

Me, me me,
Przecież spać się nie godzi
Gdy dziecko się rodzi.

Pastuszek 2

Ale patrzcie co to?
Jacyś królowie idą oto!

Król I

Witajcie pastuszkowie mili
Powiedzcie, czyśmy drogi nie zmylili.

Pastuszek 1

Anioł się pokazał
i drogę nam wskazał.

Król II

Więc ruszajmy razem z nimi
Dzieciątku się pokłonimy.

Scena III

Dziecko 1

Szli pastuszkowie,
Szli trzej królowie.
Szli za pieśniami pięknymi
Z darami swoimi.

Dziecko 2

Już słyszą aniołów pieśni
Goście coraz bardziej radośni.
Gwiazda się zatrzymała
Stajenkę im wskazała.

Król III

Bądź pozdrowiona panienko miła
Ześ nam dziecko porodziła.
Witaj Józefie miły,
Wiemy, że przepowiednie się
sprawdziły.
A tobie Dzieciątko Boże
Kłaniamy się w pokorze.

Józef

Witajcie goście mili
Cieszymy się, żeście tu przybyli.
Dziękujemy za dary wasze,
Bo wielkie jest szczęście nasze.

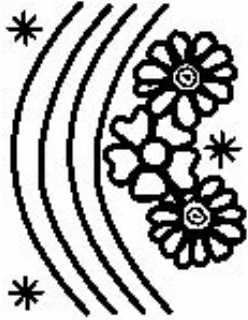
Maria

To dzieciąteczko Pana
Będzie miało wiele do wykonania.
A teraz moja dziecina
Zasypiać zaczyna.
A ja go przytulę
I pioseneczką utulę.

Świat Bożego Narodzenia

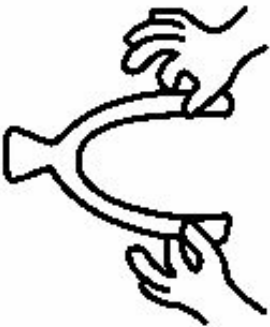
pięknych

radosnych

Życzę Ci

szczęścia

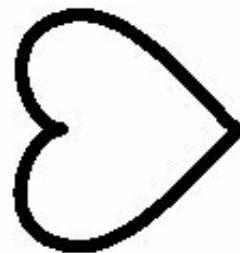
miłego kolędowania

dużo prezentów

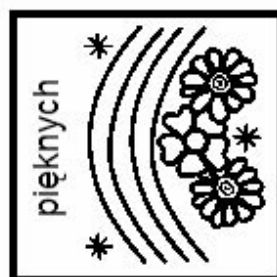
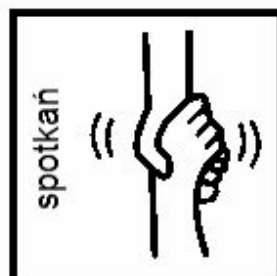
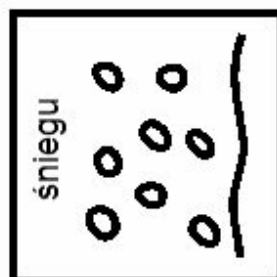
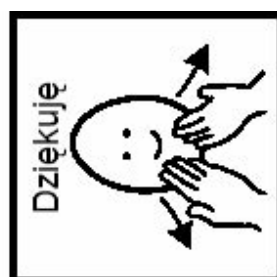
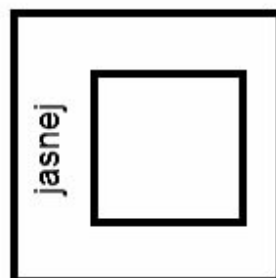
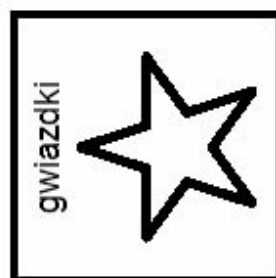
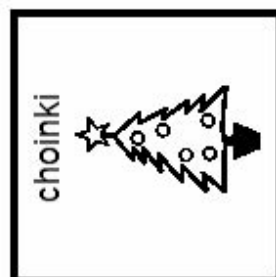
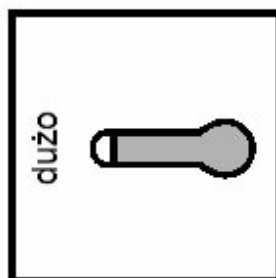
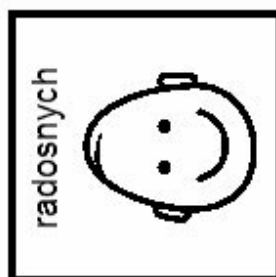
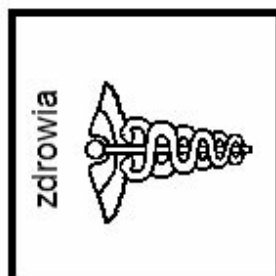
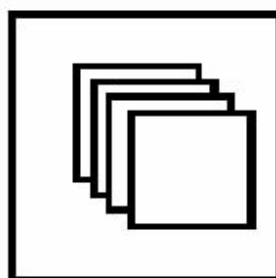
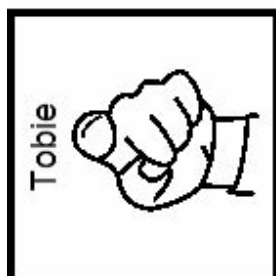
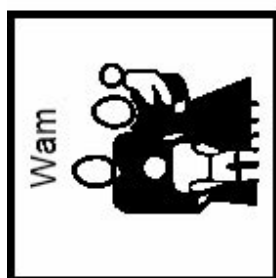
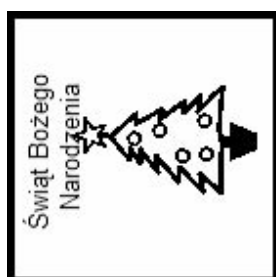
miłości

Spotkanie VIII
– integracyjne
Załącznik 2

Spotkanie VIII
– integracyjne

Załącznik 3

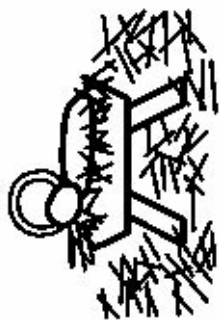
Cicha noc

Przybieżeli do Betlejem
pasterze

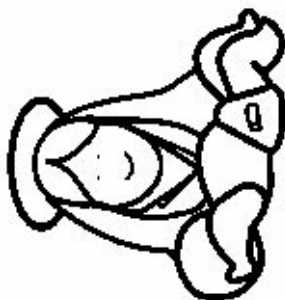
Do szopy hej pasterze

Tryumfy Króla Niebieskiego

Lulajże Jezuniu

Pójdźmy wszyscy
do stajenki

Kolęda płynie z wysokości

Wśród nocnej ciszy

Spotkanie VIII
– integracyjne
Załącznik 4

Szanowni Państwo!

Byliście uczestnikami projektu dla rodzin dzieci porozumiewających się komunikacją alternatywną „Siostrzyczko, braciszku pomóż mi to powiedzieć...”. Uprzejmie prosimy o wypełnienie poniższej ankiety. Pozwoli to nam nie tylko poznać Państwa ocenę zajęć, ale również zaplanować w przyszłości takie, które będą odpowiadały Państwa oczekiwaniom.

Najbardziej podobało mi się.....

.....

.....

Nie podobało mi się.....

.....

.....

Podczas zajęć najlepiej się czułem kiedy

.....

.....

Podczas zajęć najgorzej się czułem kiedy

.....

.....

Podczas zajęć moim największym odkryciem było.....

.....

.....

Podczas zajęć niepotrzebne było

.....

.....

Dowiedziałem się

.....

.....

Nauczyłem się

.....

.....

Chciałbym się więcej nauczyć

.....

.....
Chciałbym się więcej dowiedzieć

.....
Dzięki zajęciom

.....
Podczas zajęć moja rodzina

.....
Zajęcia były dla mojej rodziny

.....
Zajęcia były dla mojego niepełnosprawnego dziecka

.....
Zajęcia dla rodzeństwa mojego dziecka

.....
Po zajęciach moje dzieci

.....
Rozmowy z innymi rodzicami

.....
Za dużo czasu poświęcono na

.....
Za mało czasu poświęcono na

.....

ANKIETA EWALUACYJNA

Braciszkanie i Siostrzyczki!

Byliście uczestnikami projektu „Siostrzyczko, braciszku pomóż mi to powiedzieć...”. Uprzejmie prosimy o wypełnienie poniższej ankiety. Pozwoli to nam nie tylko poznać Waszą ocenę zajęć, ale również zaplanować w przyszłości takie, które będą odpowiadały Waszym oczekiwaniom.

Najbardziej podobało mi się.....

.....
.....

Nie podobało mi się.....

.....
.....

Podczas zajęć najlepiej się czułem kiedy

.....
.....

Podczas zajęć najgorzej się czułem kiedy

.....
.....

Dowiedziałem się

.....
.....

Nauczyłem się

.....
.....

Zajęcia były dla mojego niepełnosprawnego rodzeństwa

.....
.....

Rozdział 6

Projekt w oczach rodziców i rodzeństwa dzieci niemówiących

Po przeprowadzeniu ośmiu spotkań dla rodzin dzieci używających alternatywnych i wspomagających metod komunikacji, w ramach projektu „Siostrzyczko, braciszku! Pomóż mi to powiedzieć!” zbadano skuteczność przedsięwzięcia. Ewaluację przeprowadzono z wykorzystaniem kilku narzędzi:

- ◆ podsumowanie frekwencji uczestników,
- ◆ ankieta ewaluacyjna dla rodziców (zał. 1),
- ◆ ankieta ewaluacyjna dla rodzeństwa (zał. 2),
- ◆ rysunki rodzeństwa z komentarzami autorów.

Poniżej zamieszczono analizę wypowiedzi uzyskanych dzięki ankietom. Miała ona postać zdań niedokończonych, co dało rodzicom i rodzeństwu możliwość swobodnej wypowiedzi. Mieli okazję anonimowo ocenić organizację zajęć, ich atmosferę, opisać czego się nauczyli, ocenić wpływ zajęć na funkcjonowanie dziecka niepełnosprawnego i jego rodzeństwa w rodzinie oraz na integrację z innymi rodzinami.

Ocena projektu dokonana przez rodziców dzieci niemówiących

Ocena organizacji zajęć

Rodzice najczęściej podkreślali, że najbardziej podobała im się możliwość uczestniczenia w zajęciach całymi rodzinami, wspólnie z rodzeństwem, kuzynami, ciociami, babciami. Jeden z rodziców napisał „nigdy nie uczestniczyliśmy w czymś podobnym”, co świadczy o tym, że było to wyjątkowe wydarzenie w ich życiu. Pozytywnie oceniali także atmosferę, pomysły organizatorów i warsztatową formę zajęć, która angażowała wszystkich członków rodziny.

Ocena atmosfery zajęć

Podczas zajęć rodzice najlepiej czuli się w momentach, gdy widzieli radość i zadowolenie swoich dzieci. Ważne były również warsztaty dla samych rodziców, gdzie mogli swobodnie i bez skrępowania nie tylko uczyć się o komunikacji, ale także porozmawiać na nurtujące ich tematy dotyczące ich dzieci. Istotnym elementem zajęć były również zabawy dramatyczne, w których mogli wczuć się w sytuację dziecka niemówiącego. Rodzice podkreślają, że cenna była dla nich możliwość bezpośredniego wykorzystania zdobytej wiedzy w praktyce podczas warsztatów z dziećmi.

W programie uczestniczyły dzieci o różnych kompetencjach i możliwościach porozumiewania się. Większość rodziców podczas zajęć odkrywała umiejętności i zdolności swoich synów i córek. Dla niektórych była to okazja do zaobserwowania i uzmysłowienia sobie „jak wiele moja córka potrafi”. Niektórzy rodzice uświadomili sobie, że stawiali zbyt wysokie wymagania swoim dzieciom. Uważali, że skoro dziecko nie mówi, to najlepszym sposobem porozumiewania się będzie komunikacja symboliczna, nie zdając

sobie sprawy, że ich dziecko mogło nie osiągnąć umiejętności poznawczych niezbędnych do posługiwania się symbolami. Jeden z rodziców napisał: „uświadomiłam sobie, że moje dziecko najlepiej funkcjonuje korzystając z konkretów”.

Z wypowiedzi rodziców wynika, że zajęcia pozwoliły im na odkrywanie sytuacji, z których do tej pory nie zdawali sobie sprawy np. to, że „nie tylko oni mają problemy z porozumiewaniem się z własnym dzieckiem”, że „zdrowe rodzeństwo umiało bawić się z innymi dziećmi niepełnosprawnymi”, że „dziecko nie musi być cały czas zainteresowane tym co robimy, a także że inni członkowie rodziny rozumieją potrzeby dziecka i akceptują je”.

W czasie zajęć rodzice uświadamiali sobie, że „kiedy dziecko się złości, to nie oznacza to, że nie chce rozmawiać, ale że jest to dla niego trudne”.

Ocena wyników nauki

Rodzice dowiedzieli się na zajęciach „dużo o sposobach komunikowania się i możliwościach swojego dziecka”, jak „można inaczej planować czas dzieci (tworzenie książeczki, czytanie wierszyków), a nie tylko TV”, że „cierpliwość i konsekwencja ze strony rodziców pomagają dziecku wyrazić to, co chce powiedzieć”. Rodzice widzą, że jeszcze mają wiele do zrobienia, ale nie pozostają sami ze swoimi problemami i mogą liczyć na pomoc specjalistów, a przede wszystkim członków rodziny. Wiedzą, że aby rodzina dobrze funkcjonowała „trzeba zaangażować wszystkich członków rodziny i próbować różnych sposobów komunikacji”. Zajęcia były dla rodziców „bardzo cenne, uświadomiły ogromną potrzebę komunikacji ich wszystkich razem i każdego z osobna w relacji z drugą osobą”, „nauczyły innego spojrzenia na całą rodzinę, przecież nie wszystko rodzic musi robić sam, są jeszcze mąż i rodzeństwo”.

Ocena wpływu zajęć na rodziców

W opinii rodziców zajęcia pomogły im nauczyć się „cierpliwości w próbach nawiązania kontaktu z dzieckiem”, „porozumiewania za pomocą tablic i kilku gestów, dawania dziecku wyboru i akceptowania go”, tego, „że nie można stwarzać dziecku chaosu - komunikaty, pytania- muszą być jasne i krótkie”. Podkreślali, że chcieliby się więcej nauczyć „o sposobie dojścia do dziecka, aby chciało posługiwać się tablicą do komunikacji, nie tylko oglądając ją jak książkę”, „o sposobach porozumiewania się z dzieckiem z autyzmem”, „jak odczytać komunikaty dziecka”, „o sposobach wzbudzania aktywności dziecka”, „jak nauczyć się cierpliwości”, „o pracy z komputerem”. Rodzice zgłaszają potrzebę pracy w triadzie: rodzic, dziecko, terapeuta, ponieważ nadal nie do końca znają możliwości swojego dziecka.

Dzięki zajęciom rodzice mają „większą motywację do tego, żeby samemu uczyć się więcej i dowiadywać na temat różnych sposobów komunikacji”. Mają „nowe pomysły do wprowadzenia w codziennym życiu”, „mogą nauczyć swoich znajomych zadawania pytań dziecku i sprawia im satysfakcję”. Zajęcia pozwoliły na „integrację wewnątrz rodziny (była to jedyna okazja, zwłaszcza, gdy byliśmy wszyscy czworo)” oraz na „integrację z innymi rodzicami”.

Rodzice pisali, że podczas zajęć ich rodzina „przeżyła coś wspaniałego”, „spędziła czas wspólnie, efektywnie, wokół jednego z najważniejszych problemów rodzinnych”, „miała możliwość poznać inne rodziny”, „bardzo się angażowała i cieszyła z tej możliwości”.

Zajęcia były dla rodzin „ważnym wydarzeniem w tygodniu, bardzo wyciekającym”, „wielką radością”, „czasem wspólnej zabawy i nauki, a brakuje

tego czasu w tygodniu”, „najpierw obowiązkiem, później przyjemnością”, „atrakcyjną alternatywą sobotniej nudy w domu”.

Ocena wpływu zajęć na rodzeństwo

Nie tylko same zajęcia dawały możliwość wymiany informacji i doświadczeń. Po powrocie do domu rodziny kontynuowały rozmowy na temat możliwości komunikacji z dzieckiem niepełnosprawnym. Rodzeństwo „komentowało uzyskaną wiedzę, dzieliło się uwagami z rodzicami – krytykowało ich „niekonsekwencję”, motywowało innych członków rodziny do stosowania nabytych umiejętności”. Rodzice zauważają także zmianę w relacjach między rodzeństwem, które po powrocie z zajęć kontynuowało zabawę w domu, zbliżyło się do niepełnosprawnego brata, siostry, było bardziej rozmowne. Jeden z rodziców napisał, że „rodzeństwo wyniosło z zajęć coś dobrego, jest bardziej czułe i ciepłe dla swojej siostry” .

Rodzice uważają, że zajęcia przybliżyły rodzeństwu szkołę ich niepełnosprawnego brata, siostry, były „ciekawym odkryciem, że to fajna szkoła”, „wejściem w życie innych niepełnosprawnych dzieci”, „możliwością obserwacji zachowania innych dzieci, poznawania ich świata, odkrywania nowych umiejętności brata”, „cudownym spędzeniem czasu, ale dopiero początkiem trudnego budowania relacji z bratem”. Zajęcia „troszeczkę uświadomiły im, że z bratem też można się bawić i że brat też ma swoje zdanie”.

Warsztaty dla samego rodzeństwa, w opinii rodziców, dały im możliwość poznania rodzeństwa innych dzieci niepełnosprawnych, ich problemów i ich sposobów komunikacji.

Ocena wpływu zajęć na integrację z innymi rodzinami

Rozmowy z innymi rodzicami „pozwoły na wymianę wiadomości nie tylko o sposobach komunikacji ale też o różnych ciekawostkach np. co, gdzie można załatwić”, „pozwały poczuć solidarność i przynależność, wspólnotę problemów”, „dodawały otuchy i pomagały doładować baterie”, „były i będą nam bardzo potrzebne, ale potrzebujemy też spotkań z terapeutami”.

W opinii rodziców za mało czasu poświęcono na „indywidualne potrzeby komunikacyjne każdej z rodzin” oraz „wymianę doświadczeń nauczyciel – rodzice – dziecko oraz między samymi rodzicami”.

Rodzice podkreślali brak przestrzeni i zbyt dużą ilość uczestników biorących udział w warsztatach, co utrudniało realizację celów i poświęcenie wystarczającej ilości czasu każdej rodzinie.

Ocena projektu dokonana przez rodzeństwo dzieci niemówiących

Dla rodzeństwa dzieci niemówiących biorących udział w projekcie przygotowano krótszą wersję ankiety ewaluacyjnej. Miała ona formę zdań niedokończonych, które sformułowane zostały tak, aby umożliwić dzieciom ocenę przydatności zajęć. Ocena dokonywała się według następujących kryteriów: atrakcyjności poszczególnych zajęć spośród zaproponowanych przez prowadzących, emocji związanych z uczestnictwem w proponowanych zajęciach, zdobytej wiedzy i umiejętności, przydatności dla niepełnosprawnego rodzeństwa.

Ocena atrakcyjności zajęć

Rodzeństwo dzieci niemówiących wysoko oceniało atrakcyjność zajęć. Dzieci pisały, że wszystko im się podobało, nie wskazały żadnej aktywności jako mało ciekawej. W kilku wypowiedziach znalazło się szczegółowe wskazanie na pierwsze zajęcia jako najciekawsze. Było to spotkanie całych rodzin

w szkolnym ogrodzie, miało charakter wspólnego pikniku, podczas którego odbywały się rozmaite konkurencje. Dzieci wymieniały również ostatnie zajęcia jako te, które najbardziej im się podobały. Pisały o wspólnym śpiewaniu kolęd, przygotowaniu jasełek. Dzieci cieszyły się z możliwości spędzenia czasu na wspólnej zabawie z całymi rodzinami. Podobała im się atmosfera wspólnoty i radosnego świętowania zarówno podczas pikniku integracyjnego jak i kolędowania. Mogły wtedy zobaczyć swoich rodziców i niepełnosprawne rodzeństwo w innych niż zazwyczaj rolach – przebranych w kolorowe stroje, odgadujących zagadki, wybierających kolędy.

Wyzwalane emocje

Dzieci dobrze cię czuły w towarzystwie swojego niepełnosprawnego rodzeństwa. Podkreślały wartość zajęć, w których uczestniczyły wraz z niepełnosprawnym rodzeństwem, bez rodziców. Czuły się swobodnie podczas prezentacji scenek, zabaw ruchowych, rozmów. Dzieci bardzo sobie ceniły, że podczas spotkań realizowano cele projektu wykorzystując formy zabawowe. Zdarzyły się również sytuacje, kiedy rodzeństwo nie czuło się komfortowo. Były to, „kiedy moja siostra mnie nie słuchała, nie chciała się bawić i miała zły humor”. Dzieci czuły się wówczas opuszczone i bezradne. Zdarzało się, że np. zadanie pytania niepełnosprawnemu rodzeństwu było dla dziecka trudne.

Ocena zdobytych umiejętności

Dzięki zajęciom dzieci dowiedziały się więcej o niepełnosprawnym rodzeństwie. Poznały ich szkołę, klasę, „jak siostra zachowuje się i uczy w szkole”. Dowiedziały się wiele o sposobie komunikacji z niemówiącym dzieckiem: „rozumieć i porozumiewać się z moim niepełnosprawnym braciszkiem”, „rozmawiać za pomocą książki z piktogramami”. Oprócz tego nauczyły się „jak można spędzić czas wolny z bratem” i że można go organizować w „różny sposób”. Rodzeństwo nauczyło się „w jaki sposób lepiej kontaktować się z siostrą, jak uzyskać lepszy efekt w zabawie z nią, jak ją do tej zabawy zachęcić”. Wydaje się, że dzięki możliwości przypatrywania się terapeutom i innym rodzinom u rodzeństwa wzrosło poczucie kompetencji w kontakcie z niemówiącym dzieckiem.

Ocena wpływu zajęć na niepełnosprawne rodzeństwo

Dzieci podkreślały dobrą zabawę i atrakcyjność zajęć dla ich niepełnosprawnego rodzeństwa. Zauważały, że spotkania były dla rodzeństwa przyjemne i wesołe, „były świetną zabawą i spędzeniem czasu z rodzeństwem”. Zdawały sobie sprawę, że ich rodzeństwo również uczy się podczas zajęć.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonej oceny można wnioskować, że zajęcia prowadzone w ramach projektu spełniły oczekiwania rodziców dzieci niemówiących, posługujących się alternatywnymi i wspomagającymi metodami komunikacji. Rodzice uważają jednak, że jest to dopiero pierwszy etap wspólnej nauki. Brakuje im wsparcia specjalistów, terapeutów AAC, w pracy w relacjach dziecko – rodzic – terapeuta. Dlatego kolejnym etapem nauki komunikacji w rodzinach powinien być program domowy, w którym terapeuci w domach będą uczyli rodziców i rodzeństwo jak komunikować się z niemówiącym dzieckiem. Wskazuje to na potrzebę silniejszej współpracy nauczycieli dzieci z rodzinami w zakresie przekazywania wiedzy i umiejętności dotyczącej indywidualnego systemu porozumiewania się dziecka.

Niezbędne jest również powołanie regularnej grupy wsparcia, dzięki której rodzice będą mogli dzielić się problemami i doświadczeniem z rodzicami

innych niepełnosprawnych dzieci. To, jak ważna jest nauka porozumiewania się rodziców z niemówiącymi dziećmi, danie im możliwości bycia razem z innymi rodzicami podkreślił jeden z rodziców pisząc: „widzę, że nie jestem sam i komuś też na nas zależy”.

Dla rodzeństwa dzieci niemówiących zaproponowane zajęcia również były ciekawe i pożyteczne. Ze względu na wiek rodzeństwa, wypowiedzi w ankietach nie są obszerne, jednak wynika z nich pozytywna ocena projektu. Potwierdzają ją treści rysunków rodzeństwa, o które je poproszono na przedostatnim spotkaniu. Zajęcia przyczyniły się w widoczny sposób do wzrostu motywacji i umiejętności porozumiewania się za pomocą alternatywnych metod komunikacji oraz wzajemnego zrozumienia i integracji rodzeństwa.

Rozdział 7

Uwagi i wnioski specjalistów AAC

Przygotowane w ramach projektu spotkania były okazją do przemyśleń i wniosków również dla prowadzących je specjalistów. W trakcie realizacji projektu mieli oni okazję zweryfikować jego zarówno założenia merytoryczne jak i organizacyjne. Jest to szczególnie ważne ze względu na plan powielania projektu w innych środowiskach, gdzie rodziny dzieci niepełnosprawnych, niemówiących nie znajdują wsparcia. Wnioski dotyczą form pomocy rodzinom oraz organizacji zajęć.

Przed wszystkim istnieje ogromne zapotrzebowanie na spotkania tego typu, gdzie całe rodziny, rodzice, rodzeństwo oraz dalsza rodzina może poznawać sposoby porozumiewania się z niemówiącym dzieckiem. Nauka komunikacji alternatywnej i wspomagającej nie może przebiegać jednorodnie – tylko w szkole, rodziny wymagają stałej pomocy i edukacji w zakresie porozumiewania się z niemówiącym dzieckiem. Tym bardziej, że w miarę rozwoju dziecka zmienia się również sposób komunikowania z nim.

Dzięki takiej edukacji rodzice uczą się stawiania dziecku realnych wymagań, nie oczekują od niego ani zbyt mało ani zbyt wiele. Znając rzeczywiste możliwości dziecka w zakresie komunikacji zapobiegają dalszym zaburzeniom. Problem indywidualnych możliwości i ograniczeń każdego z niepełnosprawnych dzieci powinien być wyraźnie podkreślony przy okazji zajęć uczących porozumiewania się. Dlatego też ogromny nacisk należy położyć na pracę specjalistów w zakresie AAC w triadzie: rodzice – dziecko –terapeuta. Przydatne byłyby indywidualne spotkania, również na terenie domu, stwarzające okazję do rozwiązywania rzeczywistych problemów w komunikacji.

Zajęcia grupowe powinny być prowadzone w małych grupach – maksymalnie troje dzieci niepełnosprawnych z rodzicami lub/i z rodzeństwem. Tylko wtedy istnieje realna możliwość modelowania pewnych zachowań, skupienia uwagi na konkretnym problemie czy zadaniu. Zajęcia powinny być organizowane z myślą o całych rodzinach – rodzicach, dzieciach niepełnosprawnych i ich rodzeństwie.

Zajęcia dla zdrowego rodzeństwa wymagają dostosowania ze względu na wiek. Różnice w świadomości, sposobie myślenia i odczuwania sprawiają, że spotkania z młodszymi dziećmi mogą wyglądać zupełnie inaczej niż ze starszymi. Jedne będą oparte na nauce wspólnej zabawy, drugie mogą być bardziej zbliżone do spotkań dla rodziców. W obu przypadkach większą wartość mają spotkania o charakterze warsztatowym – z możliwością wykorzystania wiedzy w praktyce podczas scenek, zabaw, przy komputerze.

Podczas realizacji projektu wielokrotnie pojawił się problem grupy wsparcia dla rodziców dzieci niemówiących. Rodzice ci stanowią specyficzną grupę, borykającą się z wieloma trudnościami i potrzebującą fachowej opieki psychologiczno-pedagogicznej. W niektórych przypadkach niezbędna jest pomoc psychologiczna, aby zbudować prawidłowe relacje z niepełnosprawnym dzieckiem. Dotyczy to również rodzeństwa dzieci niepełnosprawnych, którym specjalistyczne wsparcie jest równie potrzebne, jak rodzicom.

